

BÜNTETŐJOGI **TANULMÁNYOK** **XIV/2.**

MTA VESZPRÉMI TERÜLETI BIZOTTSÁGA
VESZPRÉM
2013

BÜNTETŐJOGI TANULMÁNYOK
XIV/2. KÖTET

2013 VESZPRÉM

Készült a Győri Törvényszék,
a Veszprémi Törvényszék és
a Zalaegerszegi Törvényszék
anyagi támogatásával

Kiadó: az MTA Veszprémi Területi Bizottsága
Felelős kiadó: *Bíró Péter* akadémikus, a VEAB elnöke
Szerkesztő: *Jungi Eszter*
Készítette: Valczer Z + J Kft., Várpalota
Felelős vezető: *Valczer Zita*

ISSN 1586-3077

A jogos védelem és a végszükség napjaink ítélkezési gyakorlatában

BEVEZETÉS

A jogos védelem, végszükség kérdésének elméleti megalapozása

A jogos védelem és a végszükség jogintézménye két olyan azonos töről származó rokon jogintézmény, melyeknek célja a büntetőjog általános céljával megegyezik, ez pedig nem más, mint a társadalom védelme az arra leginkább veszélyt jelentő magatartásokkal, cselekményekkel és az ezeket megvalósító személyekkel szemben. Ezzel együtt szolgálja az igazságosságot, hiszen a fenti két jogintézmény hiányában a jogalkalmazó büntetőjogász sokszor lehetetlen eredményre jutna a munkája során, amikor egy diszpozíciószerű magatartásról ki kellene mondania, hogy az bűncselekmény és szorgalmaznia kellene az „elkövető” felelősségrevonását, holott az adott esetben a jóérzéssel, a természetes ésszel és igazságérzettel menne szembe. Hiszen pontosan arról van szó, hogy a jogos védelemben, illetve a végszükségben megvalósított cselekedetek is éppúgy diszpozíciószerű magatartások, mint ahogy bármely bűncselekmény is diszpozíciószerű, vagyis kimerítik egy bűncselekménynek a törvényi tényállását². Ugyanakkor társadalomra mégsem veszélyes magatartások, ezt méltányolta a jogalkotó, amikor a két jogintézményt létrehozta és azokat büntetethőséget kizáró okként határozta meg. Két olyan elemi, kardinális kérdést szabályozó jogintézményről van szó, melyek nélkül a büntetőjog adott esetben elveszítené a társadalomban betöltött szerepét. Ezek után érthető, hogy már az ókori római büntetőjog is büntetethőséget kizáró okként ismerte a jogos védelem intézményét, amikor a „*vim vi repellere cuique licet*” elvét megfogalmazta. „A jogos védelem onnan meríti megengedett-ségét, hogy a jogosan védekező támadást hárit el. Olyan támadást, amelynek az elhárítására az állami szervek lennének közvetlenül jogosultak és kötelesek. A rendőrség és más bűnüldöző szervek azonban a bűncselekmények elkövetésénél általában nincsenek jelen, s így a bűncselekményt megvalósító támadások azonnali elhárítása számukra a legtöbb esetben nem lehetséges. Ennek folytán a jogosan védekező lényegében a társadalom védekezé-

¹ dr. Polgár András bíró, Veszprémi Járásbíróság, PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskola

² Megjegyzésre érdemes, hogy a joggyakorlatban sokszor a tényállászerű és diszpozíciószerű kifejezéseket szinonim fogalomként használják. Vannak azonban, akik ennek a helyességét vitatják. Kiss Zsigmond ny. LB bíró és Békés Imre professor emeritus szerint a diszpozíciószerűség kevesebb, mert csak annyit jelent, hogy egy magatartás a Btk. különös részének valamelyik törvényi tényállásába ütközik. Ez azonban még nem biztos, hogy bűncselekménynek tekinthető pl. jogos védelem stb. miatt. A tényállászerűség ennél több, mert ez jelenti azt is, hogy a cselekmény bűncselekménnyé nyilvánításának a Btk. általános részi feltételei is fennállnak, vagyis általános részi rendelkezés azt nem zárja ki.

sét valósítja meg a támadóval szemben, miért is ez a védekezés a társadalomra veszélyesnek nem tekinthető.”³

Mindez magyarázza, hogy már a primitív római büntetőjogban is létezett a jogos védelem jogintézménye. A középkor eredményfelelősségre alapozó büntetőjoga azonban fejletlen volt ahhoz, hogy ilyen rendelkezést ismerjen.

A végszükség szabályának kialakulására, annak magyarázatára szokták felhozni Paul Magnaud „a jó bírót” példáját. Nevezett személy mint bíró a francia Code Penal-t alkalmazva járt el egy éhező tolvajjal szemben, aki kenyeret lopott. Ennek során azt a francia Btk.-t alkalmazta, mely nem ismerte a végszükség szabályát, mégis kimondta, hogy az éhsége csillapítására kenyeret lopó személy nem büntethető, mert a jog senkitől sem várhat el lehetlent. Nem várható tehát, hogy az önhibáján kívül tragikus helyzetbe került ember, amennyiben az éhségét csillapítani és ezzel az életét menteni csak jogsértés útján képes, ekkor is tartózkodjon a törvény megsértésétől és jogkövető magatartást tanúsítson. Ez lehetetlen elvárás lenne az éhezővel szemben. Vagyis Magnaud bírót nem tett mást, mint nem szó szerint alkalmazta a jogszabályt – mely végszükséget nem ismert –, hanem természetes igazságérzettel, józan ésszel állapította meg a társadalomra veszélyesség hiányát és mentette fel a vádlottat a lopás vádjától. Mert az, aki önhibáján kívül kerül ilyen kiszolgáltatott helyzetbe és ekkor csak annyit vesz el mástól, amennyi az éhsége csillapításához és így élete, testi épsége megóvásához feltétlenül szükséges, amennyiben legális úton nem tudja az őt fenyegető veszélyt elhárítani, nem követ el bűncselekményt⁴. Egy másik híres, érdeklődésre számot tartó jogeset, mely a végszükség szabályának széles körben való elfogadottságához vezetett az 1884-es ún. Mignotte eset. A Mignotte névre hallgató angol hajó hajótörést szenvedett, melynek során 4 tengerész menekült meg. A tengerészek hosszú ideig hánykolódtak a tengeren, és élelem híján hosszú nélkülözést követően 3 tengerész a 4. (már egyébként is haldokló) társukat megölte és elfogyasztotta. A tengerészeket néhány nappal később egy angol hajó találta meg és vette fel. A kannibalizmus így kitudódott, és büntető-eljárás indult a 3 tengerész ellen, akiket az angol bíróság halálra ítelt, Viktória királynő azonban kegyelmet adott nekik.

Kétségtelen, hogy ma már a jogos védelem és a végszükség intézménye széles körben elfogadott a világban, számos állam büntető törvénye kodifikálta. Mai napig is azonban a jogértelmezéssel kapcsolatban eltérő felfogások érvényesülnek, sokszor egymásnak ellentmondó ítéletekkel. Ez jól mutatja, hogy az, hogy mi fér még bele a jogos védelembe, vagy végszükségbe, a jogalkalmazó mondja meg a konkrét esetben. Másrészt, mivel korántsem evidens jogalkalmazási kérdésekről van szó, ezért ezekben az ügyekben hangsúlyosan érvényesül az a tétel miszerint „nehéz ügyekben a bírót erkölcsé dönt”. Vagyis a bírót felfogásától, értékítéletétől, erkölcsi, elvi, etikai felfogásától is nagyban függ, hogy hogyan ítéli meg az előtte fekvő jogkérdést. Mindez pedig a jogalkalmazó kiemelkedő felelősségére hívja fel a figyelmet, hiszen tökéletes harmóniát kell létrehoznia az eljárás során. Nem

3 Magyar büntetőjog általános rész BM Könyvkiadó 1980. 173. old. Írta: Békés Imre

4 Lásd: Varga Csaba: Előadások a jogi gondolkodás paradigmáiról. Osiris Kiadó Budapest 1998. 212. old.

szabad meghurcolni a megtámadottat, aki csak védekezett egy jogtalan támadással szemben, mellyel szemben őt elvileg az állam lett volna köteles megvédeni, de erre nem került sor, míg meg kell akadályozni, hogy egyesek a törvény betűibe kapaszkodva, arra hivatkozva éljenek vissza a joggal oly módon, hogy egy durva bosszút, kegyetlenkedést, önbíráskodást jogos védelemnek igyekeznek feltüntetni⁵. Azt is meg kell akadályozni, hogy valaki azért ne hártson el károkat, veszélyeket, mert attól fél, hogy esetleg mivel nem ő a „kijelölt szerv” a kárelhárításra és esetleg e tevékenység során maga sem a legszínvonalasabban, legsikeresebben jár el, így kárt, veszélyt okoz, és ezzel súlyos meghurcolásnak teszi ki magát.

A fentiekre tekintettel a jogalkotó törvényben kodifikálta a két jogintézményt, szigorú, pontosságra törekvő szabályozással törekedve arra, hogy a visszaéléseket és az igazságtalan felelősségrevonásokat elkerülje és a jogalkalmazónak ehhez megfelelő támpontokat adjon.

A JOGOS VÉDELEM JOGGYAKORLATA

I. A fogalomhasználat

Az ide vágó joggyakorlat ismertetését először is egy gyakori tévedés eloszlásával kell kezdeni, mely a jogos védelem fogalmával és jelentéstartományával hozható összefüggésbe. Laikusok, ezek között szép számmal újságírók előszeretettel értekeznek a jogos önvédelemről. Következtesen önvédelemről beszélnek, tévesen. A jogalkotó a jogintézménynek a jogos védelem elnevezést adta, nem véletlenül. A jogalkotó ugyanis az ide vágó jogszabályi rendelkezések alkalmazhatóságát (tárgyi és személyi hatályát) nem kívánta leszűkíteni azokra az esetekre, amikor a védekezést kifejtő személyt éri a jogtalan támadás. Vagyis a jogintézmény törvényi elnevezéséből és a szabályaiból következően egyértelmű, hogy nem csak akkor van helye védekező (támadást elhárító) tevékenység kifejtésének, ha azt maga a megtámadott fejt ki, hanem ezt a védekező mechanizmust más, a megtámadotton kívül eső személy is kifejtheti. Nincs tehát akadálya annak, hogy amennyiben mást ér jogtalan támadás, akkor közbeavatkozzak a megtámadott oldalán és magam hátrítom el a mást (közérdeket) ért támadást. Ezért téves a jogos önvédelem megnevezés, mert félrevezető, úgy tűnik ennek alapján ugyanis, mintha csak maga a megtámadott védekezhetne a támadás ellen és más legfeljebb annyit tehetne, hogy rendőrt hív, de egyébként tétlen marad. Tehát, ez a fogalomhasználat hibásan leszűkítette a jogintézmény jelentéstartományát, alkalmazási körét, így a társadalomban tévhit kialakuláshoz vezetett. A magyar büntetőjog következetesen jogos védelem kifejezést ismer és használ. Vagyis a védekező magatartást kifejtő lehet a megtámadott és más személy is. Ez a más személy nem kell, hogy hivatalos személy (pl. rendőr legyen), vagy a megtámadott hozzátartozója legyen. Ebben eltér a nemzetközi jogtól, ahol azonban szemben a „belső” állami büntetőjoggal helyes a jogos önvédelem kifeje-

5 A védekezés nem valósíthat meg, nem foglalhat magában sem közvetlenül, sem közvetetten (burkoltan) megtorlást, hiszen a büntető hatalmat az állam gyakorolja.

zés használata. Ez arra a nemzetközi jogi kötelezettségre vezethető vissza, miszerint, amennyiben egy államot agresszió (vagyis nemzetközi jogba ütköző módon indított, tehát az ENSZ biztonsági tanácsa határozata nélkül indított támadás) ér, akkor az (a megtámadott állam) védekezhet a támadás ellen, míg más, az érintettek kívüli államokat a be nem avatkozás kötelezettsége terhel, vagyis más államok belügyeibe és más államok egymás közötti (bilaterális) kapcsolataiba nem szólhatnak bele. Persze, ez a be nem avatkozás elve sem abszolút elv már, figyelemmel a világban fennálló, vagy korábban fennállt védelmi rendszerekre (NATO, Varsói Szerződés), illetve az ezeket létrehozó multilaterális nemzetközi szerződések tartalmára, miszerint bármelyik védelmi rendszerben részes államot támadás éri, azt az összes többi állam saját maga ellen intézett támadásként értelmezi és megteszi a szükséges válaszlépéseket (csapásokat).

Minderre tekintettel a helyes és következetes fogalomhasználat elengedhetetlen, így mivel a tanulmány témája – részben – a jogos védelem napjaink ítélkezési gyakorlatában, ezért értelemszerűen a magyar bíróságok idevágó joggyakorlatát tárgyalom és nem térek ki a nemzetközi jogi vonatkozásokra.

II. A fogalmi elemek

A bírósági eljárások során vádlottak és védőik gyakran hivatkoznak a Btk. 29. § (1) bekezdésében szabályozott jogos védelemre, mint büntetethőséget kizáró okra. Gyakran ezek a védelmi hivatkozások alaptalanok, mert a törvényi szabályozásba foglalt fogalmi elemeket, kritériumokat egyáltalán nem, vagy részben nem teljesítik.

Ezért a bíróságok igyekeztek és igyekeznek mind a mai napig is, világosan, következetesen értelmezni a jogos védelem fogalmát illetve fogalmi elemeit.

Ennek keretében megfogalmazódott az a gondolat, hogy a jogos védelemnek több tényállási eleme (fogalmi eleme) van, mely elemek egymással szoros összefüggésben vannak, olyannyira, hogy a jogos védelem elemei, mint a jogos védelem fennállásának megállapításához szükséges törvényi feltételek általában konjunktív elemek⁶, vagyis minden elemnek fenn kell állnia ahhoz, hogy a Btk. 29. § (1) bekezdése szerinti jogos védelem, mint büntetethőséget kizáró ok megállapítható legyen.

A kialakult bírói gyakorlat alapján megállapítható, hogy a jogos védelem fogalmi elemei az alábbiak: (intézett) jogtalan támadás, közvetlen fenyegetés, (megtámadott) jogtárgyak, elhárító (védekező) cselekmény, szükségesség, arányosság.

Az első két fogalmi elem vagylagos elem annyiban, hogy vagy az egyiknek vagy a másiknak, de kettő közül valamelyiknek fenn kell állnia. Ezek az intézett és jogtalan támadás, és a jogtalan közvetlen támadással fenyegető helyzet.

A bíróságok a gyakorlatban elsőként azt vizsgálják, hogy egyáltalán volt-e támadás, vagy olyan helyzet, mely ezzel közvetlenül fenyegetett. Másodsorban, ha volt ilyen, akkor

6 A fogalmi elemek konjunktívak, kivéve a jogtalan (intézett) támadás és a jogtalan, közvetlen fenyegetés fogalmi elemeket, melyek vagylagosan vannak a törvényben, vagyis bármelyik fennállása elegendő, de valamelyiknek fenn kell állnia a kettő közül.

kell vizsgálni azt, hogy az jogtalan volt-e. Amennyiben mindkét kérdésre a válasz igenlő, akkor egyértelműen fennáll a lehetőség a védekező magatartás kifejtésére, tehát van mivel szemben védekezni és lényeges, hogy azt a védekezést a jog lehetővé teszi, tekintettel a támadás jogtalanságára (jogos támadással szemben nincs jogos védelem, így pl.: az utcai randalírozók nincsenek jogos védelmi helyzetben a tömegoszlatást végző rendőrökkel szemben).

III. A támadás

Az első, hogy a bíróság vizsgálja, hogy érte-e támadás valamely jogtárgyat (pl. emberi élet, egészség, testi épség, nemi szabadság, személyi szabadság, tulajdonjog stb.). A támadás fogalmát a törvény nem értelmezi, ezért azt a bírói gyakorlatnak kellett kialakítania. A támadás fogalmilag csak embertől származhat, ma már ebben egységes a joggyakorlat. Állattól származó támadás akkor eshet a jogos védelem fogalmkörébe, ha az állatot egy ember eszközként használja (pl. a kutyáját másra uszítja). A támadás általában aktív magatartás, de lehet passzív magatartás is (mulasztás). Sokáig vita tárgya volt, hogy az aktív magatartás egyben erőszakos is kell, hogy legyen-e. Egyes szerzők szerint a támadás csak erőszakos magatartás lehet, így ezek a szerzők arra az álláspontra helyezkedtek, hogy nem erőszakos jellegű elkövetési magatartással megvalósuló cselekménynél (pl. lopásnál) nincs is támadás. Más szerzők és a saját álláspontom szerint ez az állítás téves. A helyes megállapítás az, hogy az aktív magatartás rendszerint erőszakos, de nem szükségszerűen az. Így lopásnál is van jogos védelmi helyzet. Ellenkező esetben logikai módon olyannyira leszűkítenénk a jogos védelem jelentéstartományát, ami a törvényből már nem, sőt éppen annak ellenkezője következtethető ki. A bírói gyakorlat szerint passzív magatartás, mulasztás is értékelhető támadásként, amennyiben az jogellenes állapot további fenntartását eredményezi (BH 1997. 512.). Így a bíróság megállapította a jogos védelmi helyzetet akkor, amikor a magánlakáshoz tartozó bekerített helyre erőszakosan behatoló elkövető felszólításra sem volt hajlandó távozni onnan (BH 2003. 50.). Vagy: Az emberrablás sértettje akit életveszélyesen megfenyegettek, kihasználva, hogy az őt őrző személy figyelme másra irányul, az őrt, hogy saját életét mentse, megöli, jogos védelmi helyzetben cselekszik akkor is, ha az őt ekkor aktív magatartást nem tanúsított (BH 1997. 512.). A BH. 1993/401. jogesetben a bíróság – álláspontom szerint tévesen – nem állapította meg a jogos védelmet, arra hivatkozással, hogy hiányzik a támadás, mint fogalmi elem. A bíróság szerint ugyanis, a magánlakásba jogtalanul behatoló, de nem erőszakosan cselekvő személlyel szemben nincs jogos védelem, mert nincs támadás. Az álláspont téves. Úgy gondolom, hogy már a pusztá behatolás, amennyiben jogtalan, sérti a házi jogot, mint jogtárgyat, így igenis van támadás, hiszen a jogi tárgy sérült, így van jogos védelmi helyzet is. A jogtalan behatolás már önmagában támadás.

A támadás tehát egy rendszerint aktív, kivételesen passzív, általában erőszakos és ember által megvalósított magatartás, mely sérti valamely jogtárgyat.

Érdekes kérdést vet fel, hogy hogyan ítélendő meg a céltévesztés a jogos védelem körében, vagy kitágítva: mi a jogi megítélése a védekezésnek, az elhárító magatartásnak akkor, ha az elhárítás során nem a támadó sérül meg, hanem egy olyan harmadik személy, aki nem vett részt a támadásban, akinek semmi köze az ügghöz. Álláspontom szerint téves a Fővárosi Ítéletábra 3.Bf.152/2007/25 számú ítéletében kifejtett elv: „A Btk. 29. §-ában meghatározott jogos védelem törvényi megfogalmazásából kiindulva a törvényalkotó minden egyéb korlátozás nélkül azt a cselekményt minősíti jogos védelemnek, amely a jogtalan támadás elhárításához szükséges és nem korlátozza a fogalmat kizárólag a támadóval szemben szükséges cselekményekre. Így a harmadik személy vagyoni jogainak, élet és testi épségének a védekezés során történt megsértése is a jogos védelem körébe tartozik, amennyiben ezt a szükségesség indokolja. A Btk. 29. §-a szerint a jogos védelem kizárja a cselekmény büntetőségét, és a cselekmény fogalmába beletartozik a harmadik személynek okozott sérelem is. Így az adott ügyben B. A. sérelmére elkövetett gondatlan emberölés vétsége a jogos védelem körébe tartozik, a szükségesség indokolta és ezen belül bírálható el.” Az álláspont tarthatatlan, hiszen nyilván nincs szükség harmadik személy céltévesztés folytán történő lelövésére ahhoz, hogy a valós támadó által véghezvitt támadást visszaverjük. Sőt, hogy az igazi támadó támadását visszaverjük, ahhoz a valós támadóval szemben kell fellépni, és nem harmadik, az ügyben érdektelen személyekkel szemben. Másrészt a támadás fogalma csak a támadó-megtámadott személy viszonyában értelmezhető. Harmadik, érdektelen személy semmilyen jogtalan támadást nem intézett a védekezővel szemben, így a védekező harmadik személlyel szemben nem fejthet ki elhárító magatartást. Ezért álláspontom szerint jogos védelem körébe tartozó magatartások esetén is irányadó és elvárható a kellő körültekintéssel való eljárás, a harmadik, véltlen személyek kímélete. Ha a jogos védelmi helyzetben lévő személy nem a támadó sérelmére, hanem más, az ügy szempontjából független személy sérelmére valósít meg diszpozíciót, úgy gondatlan bűncselekményért büntetőjogi felelősséggel tartozik. Persze ennek során enyhítő körülményként vehető figyelembe, hogy őt megtámadták, rövid idő alatt, feldúlt állapotban kellett cselekednie, így hibázott. Másrészt a Btk. a megelőző jogos védelemnél is a büntetlenség feltételül írja elő, hogy a védelmi berendezés a jogtalan támadónak okozzon sérelmet. Vagyis ha harmadik, érdektelen, vagyis jogtalan támadást meg nem valósító személy sérül meg a védelmi berendezés miatt, úgy a védekező nem hivatkozhat a megelőző jogos védelem által biztosított büntetlenségre.⁷ Visszatérve a jogos védelemre, ebből a szabályból is az következik, hogy a jogos védelemnél sem hivatkozhat a védekező a büntetlenséget kizáró okra akkor, ha nem a jogtalan támadást intéző sérül meg.

IV. A támadással való közvetlen fenyegetés

A törvény szerint nem csak a már intézett támadás, hanem ezzel közvetlenül fenyegető helyzet fennállása is megalapozza a jogos védelmet. Egységes a bírói gyakorlat és a tudo-

⁷ Így például ha a kerítés tetején lévő szöges drót, vagy ún. NATO drót a rossz rögzítés miatt leesik, és az utcán sétáló véltlen járókelőre esik, aki súlyos sérüléseket szenved, úgy a telektulajdonos nem hivatkozhat a megelőző jogos védelemre, hiszen nem volt jogtalan támadás, egy támadást ellene nem intéző személy sérült meg.

mány abban, hogy nem kell bevárni a támadás megindulását, kifejlődését, hanem már ezt megelőzően is védekezésnek van helye. A fenyegető helyzetnek azonban közvetlennek kell lennie, tehát ha azonnal nem tesz valamit az érintett, akkor adott térben és időben (rövid időn belül) kell számolni a hátrány bekövetkezésével. Vagyis a jogtárgy sérelme azonnal bekövetkezhet. Az egyértelmű, hogy „a támadás veszélyének objektíve közvetlennek kell lennie, tehát az általános fenyegetettségi érzés, a jogtalan támadás bekövetkezhetőségének távoli veszélye nem nyújt alapot a jogos védelem megállapítására.”⁸ Közvetlen fenyegetésnél a fenyegető és a megfenyegetett személy térben és időben közel van egymáshoz⁹. Békés Imre szerint a fenyegetés akkor közvetlen, ha már semmi nem áll útjában annak, hogy a támadást megkezdje az elkövető. Pl. a revolver a kezében van és azt kiélesíti. Ellenben nem áll fenn a közvetlen veszély, ha az elkövető egy jövőbeni (térben és időben a fenyegetéstől jól elkülönülő) hátrányt helyez kilátásba (BH 1998. 63.). Nem állapította meg a bíróság a jogos védelmet akkor, amikor az elkövető áramot vezetett a kerítésébe, és ez a tolvajt agyonvágta. A bíróság szerint ebben az esetben sem támadás, sem annak közvetlen veszélye nem állt fenn, másrésztől, egyébként sem lenne arányos védekezés a vagyont élet kioltásával megóvni¹⁰. Érvélem megítélésem szerint az akkori jogi szabályozás alapján helyes volt, azonban álláspontom szerint meg kell e körben jegyezni azt is, hogy a vagyon megóvása társadalmilag és büntetőjogilag elfogadott tevékenység. Ezért annak ellenére, hogy akkor még nem volt megelőző jogos védelem, úgy gondolom, hogy nem követett volna el törvényt sértést az elkövető, ha figyelmeztető táblával jelezte volna azt, hogy áramot vezetett a kerítésbe, feltéve, hogy olyan erősségű áramot használ, mely sem halált, sem maradandó fogyatékoságot nem okoz. Megállapította ezzel szemben a bíróság a közvetlenül fenyegető támadási helyzetet pl. amikor az elkövető eszközt fogott a sértettre, a botot támadóan a sértett felé irányította, ütésre lendítette, sőt már akkor is, amikor az elkövető létrát helyezett a sértett ablaka alá, azért, hogy azon felmászva és a sértetthez behatolva a sértettet bántalmazza. Felmerült az a kérdés a jogalkalmazás során, hogy megállapítható-e a jogos védelem, amennyiben a megtámadott provokálja ki a támadást, azért, hogy a támadás során leszámolhasson a támadóval, mindezt védekezésnek álcázva. A bírói gyakorlat válasza helyesen nemleges volt, hiszen ez nem lenne más, mint a jogos védelem jogintézményével való visszaélés. Következetes azonban atekintetben a bírói gyakorlat, hogy provokációnak csak a tetteges provokáció (pl. tetteges becsületsértés) tekinthető. Így verbális provokáció (pl. becsületsértés) esetén nem áll fenn jogos védelem, vagyis verbális sértegetés senkit nem jogosít fel arra, hogy tettegesen védekezzen ellene (lásd. BEH 1973. 275. old.). A jogirodalomban azonban ezzel ellentétes álláspont is található (lásd. Kádár András, Kálmán György). Nagy Ferenc szerint a provokáló oldalán fennáll a jogos védelmi helyzet,

8 Btk kommentár (Complex Cd Jogtár)

9 Egyébként a fenyegetés akkor is lehet közvetlen, ha nincsenek azonos helyen és azonos időben a felek, de ekkor nem tudna védekezni a megfenyegetett, ezért a jogos védelem fennállásának kérdése ilyen helyzetben fel sem merülne.

10 „Az esetleges és későbbi támadással szemben még nincs jogos védelem. Az előzetes védekezés nem esik a jogos védelem fogalmkörébe” – mondta ki a bíróság a 2000-es évek elején. Azóta ezt az elvet a jogfejlődés meghaladta, lásd a megelőző jogos védelem jogintézményét a Btk. 29/A. §-ban, 2009-től.

de azt bizonyos megkötésekkel kell figyelembe venni. Így a provokáló köteles lehetőleg kitérni a támadás elől, köteles adott esetben kis sérelmet okozó és a végkimenetel (a támadás visszaverésének eredményessége szempontjából) nem kecsesítő védekezési módot is kipróbálni.

Nem állapította meg a bíróság a jogos védelmet egyik fél javára sem, amikor az egymással összevesző felek egyike a másikat egy verekedésre hívta ki, aki a kihívást elfogadta és a felek megverekedtek egymással. Az ilyen szituációt nevezzük kölcsönös verekedésnek, ahol mindkét fél a jogtalanság talaján áll, így egyik fél sincs jogos védelmi helyzetben (BJD 3626). Nincs jogos védelmi helyzetben az sem, aki kölcsönös verekedés esetén valamelyik fél oldalán, őt segítve avatkozik be a verekedésbe. Ellenben jogos védelmi helyzetben van az, aki a verekedő felek közé lép a verekedők szétválasztása szándékával. Álláspontom szerint nem tekinthető kölcsönös verekedésnek az, amikor valakit megtámadnak, a megtámadott visszaüt és ebből alakul ki a verekedés, feltéve, hogy a megtámadott csak védekezésből üt, de ennél többet nem tesz, vagyis végig deffenzív magatartást tanúsít és nem támad vissza a támadóra, nem kezd ellentámadásba. Az ellentámadás már fogalmilag meghaladja a védekezést, mert az az eredményes védekezéshez már nem szükséges, mivel azon már túlmegy. Vagyis ilyenkor a megtámadott visszatámad, így a védekező-kezdeménnyező szerepek cserélődnek. Viszont: kölcsönös tettelegesség esetén is megállapítható a jogos védelem annak javára, aki harmadik személy beavatkozása és támadása következtében kiszolgáltatott helyzetbe kerül, és a pusztá kézzel támadókkal szemben késszúrással védekezik (BH 2008. 260.).

Nagy körültekintéssel kell eljárnia a bíróságnak, vizsgálnia kell azt is, hogy a visszatámadás nem azért történt-e, hogy a támadót a megtámadott hatástalanítsa, támadásképtelenné tegye, ezzel pedig a jövőbeni, ismételt támadást előzze meg. Ugyanis a védekezés lehetősége mindaddig fennáll, amíg a támadással, a támadás folytatásával megalapozottan számolni kell, annak reális veszélye fennáll. Ez az eset tehát nem tekinthető időbeli túllépésnek.

V. A jogtalanság kérdése

Vizsgálni kell a támadás jogtalanságát is. Etekintetben a jogirodalom erősen megosztott, hogy mi tekinthető jogtalannak. Létezik egy szűk és egy tág értelmezése a jogtalanság fogalmának. Több neves szerző (Békés Imre, Földvári József) illetve a Btk. kommentár szerint kizárólag bűncselekményi magatartás, vagyis olyan cselekmény lehet a jogtalan támadás, mely cselekmény valamely bűncselekmény tárgyi oldalát megvalósítja. (Tehát, az nem lényeges, hogy az elkövető bűnös legyen, illetve büntethető legyen, így lehet gyermekkorú, elmebeteg is.) A bűncselekmény tárgyi oldalát megvalósító jogtalan cselekmények mellett azon szabálysértésnek tekinthető magatartások jöhetnek még szóba a szűk értelmezés szerint, melyeknek bűncselekményi alakzatuk is van (pl. a vagyon elleni szabálysértések). A tág értelmezés alapján nem kizárólag büntetőjogi és szabálysértési jogi kategóriába tartozó jogsértő magatartások, hanem más jogágakba tartozó jogsértések is jogtalannak

minősülnek és így amennyiben egyben támadások is, vagy azzal közvetlenül fenyegetnek, akkor szintén jogos védelmi helyzet áll fenn. Ezt az álláspontot vallja pl. Nagy Ferenc, ill. Kádár-Kálmán szerzőpáros. Így pl. egy polgári jogba tartozó birtokjogi vita során is fennállhat egy jogos védelem, így a tulajdonos önhatalommal a jogsértéskor azonnal visszaveheti a tulajdonát, azt a tulajdonos engedélye ellenére magához vevő birtokostól. Vagyis az a cselekmény jogtalan, mely jogszabályba ütközik¹¹. Álláspontom szerint utóbbi tág értelmezés a helyes, ugyanis a törvényi szabályozásból a fenti szűkítő értelmezés nem következtethető ki, ezért az indokolatlanul és a jogalkotó szándékával ellentétesen korlátozza a jogos védelmi helyzetek körét¹². A joggyakorlatban általában ilyen elvi érveléssel a kérdés még nem merült fel, mivel tipikusan olyan fordult elő, hogy bűncselekménynek minősülő támadást intézett az elkövető a passzív alany ellen, aki azt verte vissza. Tudomásom szerint nem került még bíróságra olyan jogeset, ahol büntetőjogon kívüli jogágba tartozó jogsértéssel szemben védekezett a megtámadott és így kérdéses lett volna, hogy volt-e jogos védelmi helyzet.

Az teljesen világos, kikristályosodott a bírói gyakorlatban és a jogirodalomban is, hogy a támadás jogtalanságának megítélése objektív, itt tehát szubjektív (alanyi) szempontokat nem kell vizsgálni. Így a gyermek, a felismerési képességgel nem rendelkező elmebeteg támadása is jogtalan, így jogos védelemnek vele szemben helye van. Ezzel ellentétes álláspont sem a bírói gyakorlatban, sem a tudományos művekben nem lelhető fel.

VI. A jogi tárgy sérelme, illetve veszélyeztetése

A jogos védelemhez tartozik, hogy valamilyen jogi tárgy sérül, vagy ilyen közvetlen veszélyeztetető helyzet (támadás közvetlen veszélye) áll fenn. A támadó magatartások jellemzően az alábbi jogi tárgyakat sértik, vagy veszélyeztetik: élet, testi épség, egészség, nemi szabadság, személyi szabadság, emberi méltóság, tulajdonjog, közrend megóvásához, közjavak megóvásához fűződő társadalmi érdek, de lehet természetesen más jogi tárgy is. Fogalmilag kizárt a támadás akkor, ha jogi tárgy nem sérül, illetve kizárt a támadás közvetlen veszélye, ha a védett jogi tárgy nem kerül közvetlen veszélybe, vagyis nem kell annak az azonnali, vagy rövid időn belül jelentkező sérelmével számolni.

A védekezés lehetősége pedig mindaddig fennáll, amíg valójában számolni kell a jogtárgy elleni támadással, illetve annak folytatódásával, tehát amíg az nincs eredményesen visszaverve, illetve, amíg a megtámadott – minden kétséget kizáróan – meg nem győződött arról, hogy a támadó a támadási szándékával felhagyott. Azonban, amikor a támadás véget ért, a további védekezés fogalmilag kizárt, az időbeli túllépésnek minősülne. Az időbeli túllépés

11 Így nincs jogos védelmi helyzet pl. a hivatásbeli kötelességét teljesítő személlyel szemben, pl. jogszerűen intézkedő rendőrrel szemben, vagy a fenyejtőjogát törvényes keretek között gyakorló, azt túl nem lépő szülővel szemben.

12 Másrészt meg kell jegyezni, hogy a jogtalanság tekintetében sok az átfedés a jogágak között, vagyis amit az egyik jogág jogtalanak tart, azt sokszor annak tartja a többi jogág is. Pl. a méltóságot, a jó hírnevet, becsületet egyszerre védi a polgári jog, részben a versenyjog, a szabálysértési jog és a büntetőjog is. Ritka az, hogy egy durva magatartás, ami ellen a megtámadott védekezni kénytelen, csak pl. a polgári jogba ütközik, de a szabálysértési vagy a büntetőjogba már nem. Így pl. egy pofon ellen védekezni, de ez nem csak a polgári jogban becsületsértés, hanem a büntetőjogban is.

pedig nem jogos védelem, bűncselekménynek minősül¹³. A támadó életének kioltása időbeli túllépéssel, lehet erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 167. §) a bírói gyakorlat szerint. Más jellegű bűncselekményeknél, ahol nincs külön privilégizált esete a méltányolható okból származó erős felindulásban való elkövetésnek, a megtámadott javára kell írni nyomatékos enyhítő körülményként azt, hogy a sértett támadta meg őt, másrésztől ez általában a megtámadottnál idegességet és a vele együtt járó beszűkült tudatállapotot eredményez, ez is a javára írható. „Változatlanul érvényesül a bírói gyakorlatban, hogy a támadás eszközének elvétele a jogos védelmi helyzetet még nem szünteti meg, és a jogtalan támadónak az az elhatározása, hogy a további támadással felhagy csak akkor zárja ki a jogos védelmi helyzet megállapítását, ha objektíve is érzékelhetően hagyja abba a támadó fellépést.”¹⁴

VII. Az elhárító (védekező) cselekmény

A jogos védelemnek értelemszerűen feltétele az is, hogy a megtámadott, vagy valaki, aki észleli a jogtalan támadást, vagy azzal közvetlenül fenyegető helyzetet, védekező cselekményt hajt végre, enélkül a jogos védelem kérdése nyilvánvalóan fel sem merülne. Az elhárító magatartás aktív és erőszakos jellegű magatartás. A Kádár-Kálmán szerzőpáros szerint, ha a megtámadotton kívüli személy a megtámadott tiltakozása ellenére fejt ki védekező magatartást, az is a jogos védelem körébe esik. Álláspontjuk helyes, hiszen a magatartás ilyenkor is hasznos társadalmilag, tehát, nem tehető a megtámadott nyilatkozatától, véleményétől függővé a cselekmény jogi minősítése. Megjegyzem, hogy nem igazán létezik, hogy a megtámadott tiltakozik a támadás elhárítása ellen, ez legfeljebb akkor fordulhat elő a gyakorlatban, ha a támadó a megtámadott hozzátartozója.

VIII. A szükségesség

Önálló fogalmi elem ez, melyet a törvény is önállóan nevesít. Felmerül a kérdés, hogy kell-e egyáltalán védekezni a támadással szemben¹⁵. Mert, ha a védekezés szükségtelen, akkor nincs jogos védelem sem. Álláspontom szerint szükségtelen a védekezés akkor, ha a támadó nem tudja sérteni vagy veszélyeztetni a jogtárgyat. Így egy kisgyermek, egy legyengült súlyos beteg (pl. végstádiumban lévő rákos beteg), vagy egy rendkívül gyenge fizikai állapotban lévő idős ember pusztá kézzel, testi épség ellen intézett támadása

13 Az időbeli túllépés nem azonos a „sima” túllépéssel. Utóbbinál a megtámadott a támadás után már nem fejt ki „védekezést” (ez időbeli túllépés lenne), hanem a támadás tartama alatt aránytalan védekezést fejt ki, tehát nem az időbeliségre, hanem az arányosságra vonatkozó szabályt szegi meg.

14 Btk Kommentár (Complex Cd Jogtár)

15 Nem állapított meg szükségtelességet a Székesfehérvári Városi Bíróság akkor, amikor a támadó az ablakon át nyúlt be és fojtogatta a megtámadott nyakát, mire az kiszabadította magát, és a konyhaasztalról (ami közvetlenül az ablak előtt volt) egy kést felvett és megvágta vele a támadó kezét, aki könnyen sérült. Ha kicsit 0,5 cm-el lefelé ment volna a vágás, akkor maradandó sérülést szenvedhetett volna a támadó. Az ügyész szerint szükségtelen volt kést ragadnia, mert csak hátra kellett volna lépnie a megtámadottnak. A bíróság azonban helyesen azt mondta, hogy valóban, az ügyészi elképzelés szerint is meg lehetett volna oldani az ügyet, de a megtámadottnak ez nem jutott eszébe. A kockázatokat azonban a támadónak kell viselnie.

komolytalan, alkalmatlan a jogtárgy valós, tényleges sértésére, ezért a vele szemben elhárító, védekező magatartás szükségtelen¹⁶. Értelemszerűen más a helyzet akkor, ha az említett személyek fegyverrel (pl. éles lőfegyverrel) támadnak. Szükségtelen a védekezés akkor is, ha már megszűnt a támadás és annak ismétlődése nem fenyeget. Ekkor a védekezés fogalmilag kizárt, az időbeli túllépésnek minősülne.

A 2009-es Btk. módosítást megelőzően – az egyébként téves – bírói gyakorlat szerint a szükségességet követően meg kellett vizsgálni, hogy egyáltalán szembeszállhatott-e a támadójával a megtámadott. Szűk körben ugyan, de bizonyos esetekben a megtámadottnak kitérés kötelezettsége állt fenn. A főszabály az volt, hogy a megtámadott nem volt köteles büntetőjogilag közömbös elhárítási módot választani, így nem volt köteles megfutamodni, elszaladni, lefegyverezni a támadóját, hanem vele szembeszállhatott. Ezt az elvet vallotta a 1878. évi V. tc., az első magyar Btk., a Csemegi Kódex vonatkozásában a Kúria. A bírói gyakorlat alapján az 1978. évi IV. törvény (Btk.) alkalmazásában is kitérés kötelezettség állt fenn, ha a megtámadottat felmenője, testvére, házastársa, élettársa, várandós nő, illetve, ha láthatóan tudatzavarban lévő személy, illetve kóros elmeállapotú támadta meg. A kitérés kötelezettsége akkor állt fenn, ha a kitérésre objektíve lehetséges is volt a megtámadottnak. Vagyis akkor, ha volt hova menekülnie. A bírói gyakorlat szerint tudatzavarban támadó személy esetében teljesen mindegy volt, hogy mi okozta a tudatzavart. Szerintem ez az álláspont súlyosan téves volt. Megítélésem szerint, ha a tudatzavart önhibából eredő ittaság, vagy drogfogyasztás okozta, úgy ilyen helyzetben különösen nem kellett volna kitérés kötelezettséget előírni, mivel a Btk. 25. §-a szerint a 24. § (vagyis a kóros elmeállapotra vonatkozó rendelkezések) nem alkalmazhatóak arra, aki a cselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követi el. Nem értettem soha, hogy a bíróságok miért írták az ittas támadó javára az ittaságát?! Érdekes módon ugyanezen bíróságok régi gyakorlata szerint, ha mind a támadó, mind a megtámadott erősen ittas volt, akkor nem állt fenn kitérés kötelezettsége a megtámadottnak(!). Vagyis a bíróságok „jóvá írták” az ittaságot mindkét fél javára! Ellenben, ha a megtámadott józan volt, akkor kitérés kötelezettsége volt, tehát kockáztatnia kellett (vö. BH 2003. 140.). Szerencsére ez ma már csak egy rossz jogtörténeti emlék.

IX. Az arányosság

Önálló fogalmi elem az arányosság követelménye¹⁷, mely nem azonos a szükségességgel. Az arányosság (proporcionalitás) követelményét a bírói gyakorlat alakította ki, az elv egyértelműen levezethető mind nyelvtanilag, mind teleológiaiilag (cél szerinti értelmezéssel) a jogszabály idevágó rendelkezéséből, ezért az elv önálló fogalmi elemként való szere-

16 Persze, kellő körültekintéssel kell eljárni, hogy más jogtárgyat (pl.: emberi méltóságot) nem sértette-e, vagy veszélyeztetett-e közvetlenül a támadás.

17 Eltérő állásponton van Nagy Ferenc egyetemi tanár. Szerinte a szükségesség és az arányosság ugyanaz. Szerinte, ami nem arányos, az nem szükséges.

peltetése – meglátásom szerint - helyes. Az arányosság azt jelenti, hogy a megtámadott a támadás elhárítása során nem okozhat jóval nagyobb sérelmet, mint amekkorával a támadás fenyegetett. Ennek vizsgálata a szükségesség vizsgálata után következik, mivel, ha egy támadással szemben szükségtelen védekezni, akkor ott a védekezés arányosságának kérdése fel sem merülhet. Tehát, abból indulunk ki, hogy megállapította a bíróság a védekezés szükségességét, és ezt követően vizsgálja azt, hogy a védekezés mértéke nem haladta-e jóval meg azt a sérelmet, vagy kárt, mellyel a – végül elhárított – támadás fenyegetett. Alapelvként kell e körben leszögezni, hogy ennek vizsgálata nem lehet mechanikus, nem lehet számszaki összevetés, nem lehet patikamérlegen kiszámolni. Leghatározottabban azt gondolom, és szerencsére a bírói gyakorlat is egyre inkább ebbe az irányba megy el, hogy a kisebb fokú aránytalanságok nem valósítanak meg túllépést, teljesen elfogadhatóak. Nem várható el ugyanis a megtámadottól, hogy felzaklatott idegállapotban, a másodperc törtrésze alatt a legjobb védekezési technikát és annak még feltétlenül szükséges és az eredményességhez egyben elégséges módját, mértékét válassza meg. Egy támadást adott esetben sokféleképpen vissza lehet verni, de nem biztos, hogy a megtámadott a legjobb megoldást választja, és ő ezért általában nem tehető felelőssé. Ideális esetben olyan megoldást választ a megtámadott, mely még éppen alkalmas a támadás végleges, biztos visszaverésére, de a támadás visszaveréséhez még feltétlenül szükséges mértékét nem haladja meg. Ez azonban a gyakorlatban sokszor nincs így, a megtámadottak rendszerint erősebben verik vissza a támadást, mint kellene. Mivel a támadás során jelentkező kockázatokat (így például azt, hogy elfogják, tettenérik, vagy azt, hogy a támadását több pofonnal verik vissza, mint kellene) a támadónak kell viselnie, ezért a kisebb aránytalanságokért nem tehető felelőssé a védekező, így ezek az esetek nem sértik az arányosság elvét, a védekező magatartása belefér a Btk. 29. § (1) bekezdésének körébe. Ha kisebb aránytalanságnál többet tett a védekező, az már túllépésnek minősül, ez a Btk. 29. § (2) bekezdése alá tartozhat, feltéve, hogy a menthető felindulás, vagy ijedtség fennállt.¹⁸ Ha nagyon súlyos a túllépés és menthető okból származó felindulás, vagy ijedtség nem állapítható meg – aminek a valószínűsége elég csekély –, akkor viszont „rendes” bűncselekmény valósult meg, amiért a védekező, mint tettes felel. Javára a „támadó”, mint sértett kihívó magatartása csak enyhítő körülmény a büntetés kiszabása körében.

Az arányosság vizsgálata az eseménysor összefüggő vizsgálatát igényli. Álláspontom szerint téves a Kádár-Kálmán szerzők álláspontja, miszerint a pusztá kézzel való támadás fegyverrel való visszaverése aránytalan védekezés. Ez az álláspont egy tipikusan leegyszerűsítő, mechanikus értékelésen alapszik. Pusztá kézzel indított támadás fegyverrel való visszaverése is lehet arányos, a körülményektől függően. Pl. ha többen támadnak pusztá kézzel, vagy jóval nagyobb testi erővel, esetleg harcművészeti ismeretekkel rendelkező ember támad, akkor arányos lehet azt fegyverrel visszaverni. Egyébként pedig az „üres

¹⁸ Megjegyzésre érdemes kiegészítő információ, hogy a bírói gyakorlat szerint, ha valaki a megtámadottnak eszközt ad, amivel a megtámadott túllépést követ el, akkor az eszközt szolgáltató nem fizikai bűncselekmény, az ő felelőssége kizárt, hiszen ő egy jogos védelemhez akart segítséget nyújtani, nem egy bűncselekményhez. Az, hogy túllépés történt, neki nem róható fel (BEH 1981. 168. old).

kezes” támadás általában csak testi sértésre irányuló szándékra utal, ezért ilyenkor rendszerint túllépés a támadó megölése. Figyelembe kell venni azt is, hogy milyen jogtárgyra irányult a támadás. Élet elleni támadásnál az arányosság követelménye fel sem merül, mert ott a védett jogtárgyak azonos értékűek.¹⁹ (A jog szerint a támadó élete semmivel sem ér többet, mint a megtámadotté, így a megtámadott meg is ölheti a támadót.) Másrésztől, a maradandó testi fogyatékoság okozására irányuló cselekményekkel szemben is arányos a gyakorlat szerint a támadó életének kioltása. Ezzel egyező véleményt ír le Békés Imre. Álláspontja, hogy nincs olyan igazolható alap, mely szerint nagyobb érdek fűződik a jogtalanság talaján álló támadó életének megóvásához, mint a megtámadott szeme világa, nemzőképessége stb. megóvásához. Rudolf von Jhering egyetemi tanár, jogfilozófus ehhez azt teszi hozzá, hogy szerinte még az is arányos, ha valaki a vagyona megóvása miatt öli meg a támadót. Mert ugyan miért lenne a megtámadottnak fontosabb a támadó életének a megóvása, mint pl. a saját karórájának a megtartása. És egyébként is, ki fogja visszaadni, vagy megfizetni neki a rabló által elvett karórát? Talán az a bíró, aki arra az elvre hivatkozik, miszerint a támadó életének megóvásához nagyobb társadalmi érdek fűződik, mint a sértett tulajdonának megóvásához? Teszi fel a kérdést a szerző ironikusan.²⁰ Ettől függetlenül azonban kissé demagóg Jhering álláspontja. Ugyanis evidens, hogy nem csak a megtámadott, hanem az egész társadalom oldaláról kell megvizsgálni a kérdést. Az emberi élet érték, megismételhetetlen, és egy bűnözőt sem lehet eleve értéktelen, halálra érdemes személynek tekinteni. Hatásvadász feltevés: ha Jhering fia lopna egy karórát, és ezt védve, ezt a lopást elhárítva a sértett Jhering fiát megölné, Jhering szerint ez elfogadható megóvása lenne a védett tárgynak?! Nem okozna ez társadalmi szempontból több kárt, mint hasznot?! Álláspontom szerint éppen ezért veszélyes Jhering leegyszerűsítő szemlélete.

Arányos a joggyakorlat szerint a nemi bűncselekményeknél a támadó életének a kioltása, továbbá mindazon bűncselekményeknél, melyeknél megalapozottan kell attól tartani, hogy a támadó életre törhet. (Pl. egy fegyveres bankrablásnál, és megítélésem szerint – bár ennek nincs kialakult bírói gyakorlata – terrorcselekménynél, légi stb. jármű hatalomba kerítésénél, állam elleni bűncselekményeknél).

Az arányosság vizsgálatánál a bírói gyakorlat szerint – a Legfelsőbb Bíróság (LB) 15-ös irányelve (III/3. pont) alapján – figyelembe kell venni a támadók számát, erőfölényét, az elkövetési eszközt, azt, hogy az elkövetés mennyire volt kitartó, volt-e ismételt támadás, a támadott testrészt, az erő kifejtések nagyságát, a támadó kijelentéseit, a támadó és a megtámadott viszonyát.

Teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy arányos védekezés „ugyanazt ugyanazzal visszaverni”, vagyis meghatározott jogtárgyat sértő, veszélyeztető támadást ugyanolyan jog-

19 Élet elleni támadásnál nem kell azzal számolni, hogy az elhárítás nagyobb kárt okoz, mint amekkora kárral a támadás járt volna.

20 „ (...) Mert csekélység az óra a test, az élet épségével szemben! (...) Megcáfolhatatlan igazság ez, miben először is, csak ama kis tévedés van, hogy az óra a megtámadotté, az ép tagok pedig a rablóéi, és ez utóbbiak a rablónak ugyan nagyon drágák, de a megtámadott szemében teljesen értéktelenek, és másodszor az óra megcáfolhatatlan pótolhatóságára vonatkozólag e kérdés merül fel: ki fogja azt pótolni? Talán a bíró, aki erre hivatkozik?” Lásd: Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből. Szent István Társulat Budapest, 2001. Szerk: Varga Csaba, 24. oldal.

tárgy sértésével, veszélyeztetésével visszaverni (pl. testi sértést-testi sértéssel, maradandó fogyatékoságot ugyanezzel stb.).

Nem mondható az azonban a fentiek alapján, hogy ennél súlyosabb visszaverés aránytalan lenne a bírói gyakorlat szerint. Így könnyű testi sértést vissza lehet verni adott esetben súlyos testi sértéssel is, súlyos testi sértést maradandó, vagy életveszélyt okozó testi sértéssel is stb.

Önmagában egy eszköz használata nem eredményezheti az arányosság követelménye megsértésének a megállapítását, hiszen ez sematikus leegyszerűsítése lenne ez arányosság megítélésének.

Nem adható egyértelmű válasz arra a kérdésre, hogy a vagyoni javak megvédése érdekében mi az a védekezés, ami még arányos. A bírói gyakorlat ebben még nem kiforrott, Békés Imre szerint a súlyos testi sértés még arányos lehet, megítélésem szerint csak egyedileg, az összes körülmény nagyon gondos mérlegelésével válaszolható meg a kérdés, általánosságban azonban nem.

A bírói gyakorlat szerint élet kioltása a vagyon ellen intézett támadás esetén nem arányos védekezés, kivéve, ha a támadó az élet ellen intézett támadással akarja a vagyont megszerezni.

Ujvári Ákos felvetése szerint a vagyon elleni támadásoknál az arányosság vizsgálata lehetetlen, mert nem homogén, hanem heterogén értékekről van szó. Olyan értékekről, melyek egymással nem összemérhetők. Hogyan lehetne összevetni egy vagyontárgy értékét és a testi épséget. Belovics Ervin szerint az arányosság megítélését nagyban segítheti az egyes cselekményekért adható büntetések felső határának összevetése egymással. Ha valaki egy lopást testi sértéssel hárít el, úgy a két bűncselekmény büntetési tételének felső határa összevethető, mely segítheti az arányosság eldöntését is. Ezzel nekem az a problémám, hogy a jogalkotó sokszor teljesen követhetetlenül, spontán módon határozza meg az egyes bűncselekmények büntetési tételkeretét, és komoly aránytévésztéseket is elkövet ennek során. Nyilvánvalóan indokolatlanul súlyos a könnyű testi sértés vétségének büntetési tételkerete, hiszen ezért akár két év szabadságvesztés is kiszabható lenne, amire még nem volt példa a joggyakorlatban. De ugyanígy aránytalanul súlyos a lőfegyverrel, lőszerral való visszaélés büntettének szankciója, melynek alapesete 2-8 évig terjedő szabadságvesztés. Különösen aránytalan ez akkor, ha maradandó fogyatékoságot okozó testi sértésért legfeljebb 5 év szabadságvesztés szabható ki, ami egy 100%-os rokkantság okozása esetén pedig kirívóan enyhe.

A jogos védelem túllépésével szemben, – akár időbeli, akár „rendes” túllépésről van szó – van jogos védelem, vagyis az érintett védekezhet.

Földvári József hívta fel arra a figyelmet, hogy különösen nehézé teszi a jogos védelem arányosságának a vizsgálatát, hogy csak az elhárítás módját és mértékét ismerjük pontosan, azt, hogy egész pontosan a támadás mekkora sérelmet eredményezett volna, nem tudjuk. Álláspontom szerint – összhangban a bírói gyakorlattal – egyrésztől azt kell vizsgálni, hogy a támadás objektíve mekkora sérelmet okozhatott volna, másrésztől a megtámadott olda-

láról kell megvizsgálni, hogy ő a támadás pillanatában hogyan élte azt meg, mekkora támadásnak érzekelte azt és a kettő összevetésével lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy arányos volt-e a védekezés²¹. Természetesen itt is vizsgálni kell azt is, hogy a menthető felindulás, ijedség fennállt-e a megtámadott oldalán, az befolyásolta-e őt az elhárítás szükséges mértékének megítélésében.

A jogirodalom nem tárgyalja, pedig megítélésem szerint szorosan összefügg az arányosság kérdésével, hogy amennyiben a támadást a megtámadott eredményesen visszaverte, és ennek során a támadónak egészségsértést okozott, akkor a sérült támadóval szemben – véleményem szerint – a megtámadottnak segítségnyújtási kötelezettsége van, így pl. mentőt kell hívnia neki. Tehát a jogos védelemre vonatkozó rendelkezés nem mentesít az általános jogi (így a segítségnyújtási) kötelezettségek alól, így nem hagyhatja magára pl. az eszméletlen állapotban lévő támadót, hanem segítenie kell rajta. Ez összefügg azzal is, hogy a jogos védelem célja a jogtalan támadás visszaverése és nem a megleckéztetés, megtorlás, bosszú, vagy büntetés.

Az arányosság fogalmi elem azonban nem mindenki által elfogadott és egyértelmű. Ismeretes olyan álláspont is, mely szerint miután az arányosság követelményét a Btk. nem tartalmazza, így az erre való hivatkozás szembemegy az alkotmányos büntetőjog elvével, a törvénnyel ellentétesen leszűkíti a büntethetőséget kizáró ok alkalmazási körét. Ujvári Ákos szerint: „Közérdek elleni, vagy tisztán vagyon elleni jogtalan támadások testi épség sérelmével járó elhárítása esetén abszurd helyzetet teremt a védekezőt gúzsba kötő arányossági kritérium. Az egymással szembefeszülő jogi tárgyak (...) összemérhetetlenek. Bizonyos szintű arányosság elvárása a szükségesség fogalmában is benne rejlik (...). A támadás elhárítás, mint cél szabja meg a jogos védelem határát. Ez az elv biztosíthatja, hogy e jogintézmény ne válhasson a megtorlás eszközévé. (...) A jelenleg érvényesülő arányosság fogalom helyett csupán azt lehetne kimondani: a jogos védelmi helyzetben lévő személy a támadónak aránytalanul nagyobb sérelmet is okozhat, mint amekkorát a jogtalan támadás okozott volna, ha e többsérelmeire csak a gondatlan bűnössége terjed ki, de e vonatkozásban szándékosság nem terheli. (...) Az arányosság fogalmát elvetendőnek tartom.”²² A szerző hivatkozott arra is, hogy a kontinentális jogrendszerek kódexei nagy részben nem tartalmazzák az arányosság követelményét, így nem tartalmazza a német, a svéd, finn, dán büntető kódex. „Alkotmányossági aggályokat vet fel, ha a törvényhozó által meghatározott büntethetőséget kizáró ok érvényesüléséhez a joggyakorlat további, a törvényben meg nem határozott követelményt támaszt, és ezzel a büntetőjogi felelősségre vonás körét tágítja. (...) Évszázados hagyományokra, ésszerűsége vagy egyéb metajurisztikus képződményekre hivatkozással nem lehet félretenni a pozitív jog rendelkezéseit, főként akkor, ha ez egy

21 E körben teszi fel Nagy Ferenc azt az érdekes kérdést, hogy vajon az is jogos védelem-e, ha a védekező nem is tudja, hogy ő most védekezik. Pl.: a háziasszony egy sodrófával leüti a lakásba éjszaka bemászó betörőt, abban a téves tudatban, hogy a részeges férje jött haza a szokásos mulatozásból és őt akarja megrendszabályozni. Nagy Ferenc szerint ez is jogos védelem, mert társadalmilag ez is hasznos. Szerintem is.

22 Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései (PPKE JÁK Doktori Iskola Budapest, 2008. 7-8. old.) Elérhető: www.jak.ppkpe.hu

büntethetőségi akadály szűkebb körben való alkalmazhatóságát eredményezi, azaz a törvény ellenében büntetőjogi felelősséget teremt.²³ A szerző álláspontját tiszteletben tartom, de nem értek vele egyet: maga a szerző is elismeri, hogy bizonyos mértékű arányosságot már a szükségesség fogalma is magában foglal. Ez így is van, hiszen nyilván nem szükséges valakit megölni akkor, ha két pofonnal is visszatartható, és ezzel a cselekménye elhárítható. Vagyis ilyen esetben életének kioltása aránytalan lenne. Másrészt ismert olyan álláspont is, miszerint a szükségesség és az arányosság ugyanazt jelenti, ami szükséges, az arányos is. Meg kell nézni, hogy szükséges-e a jogtalan támadás visszaverése, és ha igen, melyik mód, eszköz alkalmazása szükséges az eredményes visszaveréshez. A szükséges módnál és eszköznél lényegesen súlyosabb elhárítás alkalmazása indokolatlan és aránytalan.

Vagyis igaz, hogy az arányosság fogalmát a Btk nem használja, de ettől még tartalmilag utal rá, és a jogalkotó akaratának megfelelő jogértelmezéssel ki is következtethető az a szándék, hogy nem bármilyen módon lehet visszaverni a jogtalan támadást, csak arányosan²⁴.

X. Az ijedtség, a menthető felindulás, és a jogos védelem jogintézményének fejlődése

Míg a Btk. 29. § (1) bekezdése szerinti jogos védelem büntethetőséget kizáró ok, mert a megtámadott a társadalom helyett védekezik, és ilyenkor hiányzik a társadalomra veszélyesség, addig a Btk. 29. § (2) bekezdése a menthető felindulásból, ijedtségből származó túllépés esetét szabályozza. A megtámadott ebben az esetben sem büntethető, annak ellenére, hogy a cselekménye már veszélyes a társadalomra, csak a jogalkotó itt tekintettel van a megtámadott elkövetéskori tudatállapotára²⁵. A menthető felindulás, ijedtség azt eredményezi, hogy a védekező a támadást súlyosabbnak, erősebbnek érzékeli, mint amilyen az a valóságban, illetve súlyosabb védekezést tart indokoltnak a támadás visszaverésére. Hangsúlyozni kell, hogy ez a fajta felindulás, ijedtség nem kóros, nem patológiás jellegű. A Btk. 29. § (2) bekezdése, hogy fennáll-e, vagy sem, igen nehéz kérdés, alapvetően a bíró értékítélete lényeges etekintetben, ezért szerintem az ebben való döntés meglehetősen szubjektív, nem igen vannak objektív fogódzók. Ezért e körben kialakult, egységes bírói gyakorlatról szerintem nem lehet beszélni. Egy fontos jogelvet azonban már kimondott a bíróság, miszerint: büntethetőséget kizáró okból fel kell menteni a vádlottat, ha az elhárításhoz szükséges mértéket azért lépte túl, mert az elhúzódó és megalázó sértetti magatartás és bántalmazás benne olyan ijedtséget és menthető felindulást okozott, ami az elhárítás szük-

23 Ujvári Ákos: A jogos védelem megítélésének elvi és gyakorlati kérdései (PPKE JÁK Doktori Iskola Budapest, 2008. 120-121. old.) Elérhető: www.jak.ppke.hu

24 Ezzel szemben teljesen egyetértek a szerzővel abban, hogy az ún. kitérés kötelezettség előírása nem következik a törvényből, ezért nem elfogadható. Szerencsére az ezzel kapcsolatos téves gyakorlatot a jogalkotó is észlelte, és oly módon korrigálta, hogy lefektette: a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.

25 Alig van gyakorlata a Btk. 29. § (2) bekezdés szerinti felmentéseknek. A bíróságok mintha félnének ilyen okra hivatkozással felmenteni a vádlottat.

séges mértékének és módjának a felismerését kizárta (BH 2005. 308.). A menthető felindulás, ijedtség elmebeteg javára is megállapítható és ilyenkor nincs törvényes alap vele szemben kényszergyógykezelés elrendelésére. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a menthető felindulás, vagy ijedtség kérdése nem kóros, nem patológiás, ezért ennek megítélése nem orvosszakértői kérdés. A bíróság a hétköznapi tudás, és élettapasztalatok, a tőle elvárhatóság, és az eset konkrét körülményei alapján értékeli azt, hogy a felindulás, vagy ijedtség menthető volt-e vagy sem.

Nem lehet azonban megállapítani azt, hogy a felindulás illetve az ijedtség menthető okból származott, ha megállapítható, hogy annak oka a megtámadott személy önhibájára visszavezethető ittassága (vö. BEH 1981. 170. old. 3.).

A menthető felindulás és ijedtség kérdésének vizsgálatakor figyelembe kell venni továbbá – amennyiben a védekező magatartást kifejtő személy fiatalkorú – azt a köztudomású tény, hogy a fiatalkorúak személyisége még nem kifejtett, értékelési képességük, élettapasztalatuk is kevésbé fejlett, mint a felnőtteké, ezért az ő esetükben a támadás elhárításához szükséges mérték megítélésének képességét eltérően kell megállapítani (vö. BH 1984. 5.).

Fontos, hogy a bírói gyakorlat szerint a védekezés menthető felindulásból való túllépése, és ennek során a támadó megölése ugyanarra az éplélektani felindulásra vezethető vissza, mint az erős felindulásban elkövetett emberölés (Btk. 167. §) esetén jelentkező felindulás. Ilyenkor a Btk. 29. § (3) bekezdés és a Btk. 167. §-a együtt nem alkalmazható, mert az a kétszeres értékelés tilalmába ütközne. A jogos védelemre vonatkozó Btk. 29. § (3) bekezdése szerinti rendelkezés megelőzi a Btk. 167. §-a szerinti szabály alkalmazását. (Vö. BH 1988. 170., BEH 1973. 277. old. 5., 284. old.).

A korábban hatályban volt Btk. 29. § (3) bekezdése esetén a büntetés korlátlanul enyhíthető volt arra tekintettel, hogy a felindulás illetve a menthető ijedtség korlátozta az elkövetőt az elhárítás szükséges mértékének a megítélésében. Ennek a rendelkezésnek lényegesen nagyobb gyakorlata volt, mint a 29. § (2) bekezdésnek, egészen 2009-ig, a Btk. erre vonatkozó szabályozásának módosításáig. Problémája a bíróságoknak ezzel kapcsolatban az volt egyébként, hogy a törvény csak a büntetés korlátlan enyhítését tette lehetővé, büntetés helyett intézkedés alkalmazását azonban nem, így sokszor a bírák még a legenyhébb büntetést is túl súlyosnak tartották, de kénytelenek voltak kiszabni azt. A Btk. 29. § (3) bekezdésének alkalmazása esetén korábban irányadó és helyes bírói gyakorlat szerint nem lehetett súlyosító körülményként értékelni a hasonló jellegű bűncselekmények elszaporodottságát (vö. BH 1990. 8.). E korlátlan enyhítésre már nincs lehetőség, ez azonban nem a jogos védelem szabályának szigorítását, hanem éppen ellenkezőleg, annak enyhítését jelenti. A 2009. évi LXXX. törvény 4. §-a módosította a Btk. 29. § (2) és (3) bekezdését, így azóta. ha a menthető felindulás, ijedtség megállapítható, úgy az elkövető nem büntethető, akár kizárta, akár csak korlátozta az elhárítás szükséges mértékének megítélését.

Jelenleg a Btk. 29. § (3) bekezdésében nem a büntetés korlátlan enyhítésére lehetőséget adó szabályt találjuk, hanem a 2009. augusztus 9. napja óta hatályos rendelkezést, mely szerint a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől. Jelentős jogfejlődés

eredményének tekinthetjük ezt a szabályt. Lényegében arról van szó, hogy a jogalkotó észlelte, hogy a jogos védelem körében – érthetetlen okból – kialakult egy abszolút téves, a jogszabály szövegéből, nyelvezetéből, logikájából, rendszeréből semmilyen módon le nem vezethető bírói gyakorlat, miszerint bizonyos esetekben a megtámadottnak büntetőjogilag közömbös utat kell választania. Így ha valakit felmenője, testvére, házastársa, élettársa, várandós nő, láthatóan tudatzavart állapotban lévő (pl. ittas, bódult) személy támadott meg, akkor, ha mód és lehetőség volt rá, közömbös módon kellett a támadást elhárítania. Magyarul, ha mód volt rá, a megtámadottnak el kellett menekülnie a helyszínről, és nem szabadott „félvennie a kesztyűt.” Vagyis tettelesen nem háríthatta el a támadást (ütéssel, rúgással, lefogással vagy más módon). A bírói gyakorlat ezzel a jogos védelem alkalmazhatósági körét jogszabályellenesen leszűkítette, ekként szembement az alkotmányos büntetőjog tételeivel is, hiszen ezzel törvényellenesen kitérítette a büntetőjogi felelősségre vonás határait. Különösen érthetetlen és dogmatikailag is hibás gyakorlat volt annak előírása, hogy az észlelhetően tudatzavart (pl. ittas, bódult) személy támadásával szemben kitérés kötelezettség állt fenn. Hiszen a büntetőjogban elemi szabály, hogy az önhibából eredő ittasság vagy bódultság soha nem írható az elkövető javára, ugyanúgy felel cselekményeiért, mintha a beszámítási képessége nem lenne kizárt, vagy korlátozott. Sőt, mivel saját magát hozta beszámítási képességét kizáró, vagy korlátozó helyzetbe az alkohol vagy kábítószer, vagy orvosilag indokolatlan gyógyszer fogyasztásával, mellyel eleve a társadalmat veszélyeztette, így cselekménye még súlyosabb megítélés alá esik, az ittas, bódult állapotban való elkövetés súlyosító körülmény. Ehhez képest a bírói gyakorlat az önhibából eredő ittasságot, vagy bódult állapotot az elkövető javára írta akkor, amikor e körben a kockázatot a megtámadottra telepítette, és a jogtalan támadó javára írta, hogy beszámítási képessége korlátozott volt. Ezzel, hogy az ittas, bódult személy támadása esetén ki kellett térni, ha mód volt rá, a megtámadott lehetőségei csökkentek, és nőtt a büntetőjogi felelősségre vonásának esélye. Örvendetes, hogy ezt az abszurd, minden logikával és jogelvvvel ellentétes gyakorlatot a jogalkotó megszüntette akkor, amikor kimondta, hogy a megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől. Figyelemmel a Btk. 2. §-ban foglalt szabályra, a Btk.-nak ez a rendelkezése ugyancsak 2009. augusztus 9. napja óta hatályos, de az elkövető javára alkalmazható a 2009. augusztus 9. előtt elkövetett cselekménynél is (ld. BH 2011. 54.).

Világossá kell tenni, hogy a jogos védelem megállapítása esetén a védekező nem csak a megtámadott által közvetlenül sértett jogtárgy védelmére szolgáló bűncselekményt nem követi el, hanem nem állapítható meg a terhére alaki halmazattal más, a történeti tényálláshoz közvetetten kapcsolódó, vagy azzal kapcsolatba hozható bűncselekmény sem. Így például, ha valakit közterületen, sok ember által észlelhető módon ér támadás, és a megtámadott a támadónak súlyos sérülés okozásával (pl. a támadó megrugdalásával) védi ki a támadást, úgy a megtámadott jogos védelmi helyzete okán nem csak súlyos testi sértést büntetett, hanem azzal alaki halmazatban a garázdaságot sem követi el. Nem amiatt, mert a garázdaság szubszidiárius bűncselekmény és csak akkor állapítható meg, ha más súlyo-

sabb bűncselekmény nem valósult meg, hanem amiatt, mert a védekezés a jogos védelem körébe tartozik, ezért nem veszélyes a társadalomra, és nem jogellenes, ezen túl a cselekmény nyilvánvalóan nem kihívóan közösséggel szemben, ami pedig a garázdaság tényállási eleme (vö: BH 2011. 269., EBH 2009. 1938. II. pont).

Az egyes jogágak közti összefüggésekre is rámutat, hogy más jogág által megengedett erőszak alkalmazása adott esetben büntetőjogi szempontból is releváns. Ilyenkor azonban az erőszakot alkalmazó személy nem jogos védelem címén, hanem jogellenesség hiányában nem vonható büntetőjogi felelősségre. Így, ha a Ptk. által megengedett önhatalommal fellépve szerzi vissza a tulajdonos az elvett tárgya birtokát, nem jogos védelem, hanem jogellenesség hiánya miatt nem vonható felelősségre (ld. BH 2012. 1.). Nem minden bíróság értett azonban ezzel egyet: A birtokvédelem körében alkalmazott önhatalom is megalapozhatja a jogos védelem megállapíthatóságát (ld. EBH 2007. 1584.). Álláspontom szerint dogmatikailag a 2012. évi I. BH-ban kifejtett elv a helyes, ilyen helyzetben tehát a védekezés nem jogellenes, ezért nem is bűncselekmény. Tehát ekkor nem a jogos védelem alkalmazásával kell a terheltet felmenteni. (Más kérdés, hogy akár jogellenesség hiánya, akár jogos védelem megállapítására kerül sor, mindkét esetben bűncselekmény hiánya miatt a terheltet fel kell menteni.)

XI. A túllépés esetei

A jogos védelem túllépésének két esetkörét különbözteti meg a tudomány és a gyakorlat. A jogos védelem időbeli túllépését, melynek lényege, hogy jogos védelmi helyzet állt fenn, de az megszűnt, mert a támadó végérvényesen, és jól észlelhetően felhagyott a további támadással és a támadás közvetlen veszélye már nem áll fenn a továbbiakban, ennek ellenére a megtámadott „védekezik”, vagyis tulajdonképpen támadást intéz a volt támadóval szemben. Így lényegében szerepcsere történik, a megtámadottból támadó lesz. Oka pedig általában a heves indulat, a sérelem, mely az őt ért korábbi támadásból származik. Az időbeli túllépésnél természetesen már nem áll fenn jogos védelmi helyzet, ezért nincs büntethetőséget kizáró ok sem. Az időbeli túllépést megvalósító személy bűncselekményt követ el és ezért felelősséggel tartozik. A büntetés kiszabása során azonban nyomatékos enyhítő körülményként kell értékelni, hogy a motiváció nem más, mint a sérelmére korábban elkövetett cselekmény. Sőt, adott esetben privilegizált tényállás is megállapítható a javára. (Így például nem emberölés büntette, hanem erős felindulásban elkövetett emberölés büntette miatt felelhet.) Nem állapítható meg jogos védelem annak az erőfölényben lévő elkövetőnek a javára, aki a támadással fenyegető sértettet annak lefegyverzése, ártalmatlanná tétele után is kitartóan bántalmazza, és a sértett ennek következtében meghal (BH 2012. 140.).

A másik esete a túllépésnek a támadás nyilvánvalóan nem indokolt eszközzel, módon, volumennel való elhárítása. Vagyis az, amikor a védekező túl erős eszközt, vagy módot választva cselekszik, és a szükségesnél nagyobb kárt okoz az elhárítás során. Ez nem más, mint a fent részletezett arányosság követelményének durva megsértése. Pl. egy könnyű testi

sértéssel is nyilvánvalóan elhárítható cselekménynek a támadó életének kioltásával való elhárítása. A terhelt az arányosság követelményét megsértette, amikor a könnygáz spray-vel támadó sértett életének kioltásával hátrította el a támadást (BH 2007. 178.). Ismételten hangsúlyozni kell, hogy az arányosságot nem lehet megszorítóan értelmezni, és csak az „ugyanazt ugyanazzal” esetkörre szűkíteni. A támadással járó kockázatot, konkrétan azt, hogy esetleg határozottabban lép fel a megtámadott, mint kellene, ugyanis a támadó viseli. Jogos védelem miatt nem büntethető az, aki a számbeli fölényben lévő támadók testi épség elleni támadását súlyos, illetőleg maradandó fogyatékoságot okozó testi sértést eredményezve hártja el (EBH 2009. 1938.).

Néha persze a kétfajta túllépés összerosódhat, amikor a megtámadott indokolatlanul durván lép fel a támadójával szemben, mellyel a támadót lehenyerli, megbénítja, így a jogtalan támadás abbamarad, majd ezt követően pedig a támadott támadóvá lép elő, és bántalmazza a volt támadót.

XII. A jogos védelem és a tévedés

Nagy a jelentősége a védekező személy elkövetéskori tudattartalmának. Egyrészt ennek jelentősége van a szükségesség és az arányosság megítélésénél, másrészt előfordulhat, hogy a támadás megtörténte, jellege, tartama és más büntetőjogilag relevanciával bíró kérdésben tévedésben van a „megtámadott”. Vagyis azt hiszi tévesen, hogy ő jogos védelmi helyzetben van. Lehet, hogy tévesen érzékeli, hogy őt támadás érte, lehet, hogy a támadást tévesen tartja jogtalannak, lehet, hogy a támadás már megszűnt stb. A tévedés lényege, hogy az érintettben a valóságtól eltérő képzetek alakulnak ki, melyeket ő valósnak (objektívnek) tart. Ha ez a tévedés a jogos védelemmel van összefüggésben, akkor vélt jogos védelemről van szó. Ilyenkor nem a jogos védelem, hanem a Btk. 27. §-a szerinti tévedés szabályai alkalmazandóak. Vélt jogos védelemre csak akkor hivatkozhat a vádlott, ha a tévedésre alapos oka volt (BH 1983. 7.). Ha az általa elkövetett cselekmény szándékos bűncselekmény, akkor nem büntethető, amennyiben gondatlan alakzata (is) van az adott bűncselekménynek és a tévedést az elkövető gondatlansága okozza, akkor gondatlan bűncselekményért felel. Ebben a kérdésben a bírói gyakorlat és a jogtudomány is egységes állásponton van, ezért a téma alaposabb vizsgálata nem szükséges²⁶.

Látható, hogy a jogos védelem kérdése szigorúan szabályozott, egységesedő, nagyrészt egységes joggyakorlattal rendelkező büntetőjogi szakkérdés. A jogalkotó és a bíróságok is igyekeznek mind objektív (pl. volt-e támadás, az jogtalan volt-e stb.) illetve szubjektív szempontokat (pl. a megtámadott tudattartalma) is figyelembe venni a kérdés szabályozásakor, illetve az egyes esetek elbírálásakor.

²⁶ Példa: a sértett és a vádlott összevesztek. A sértett a zsebébe nyúlt, a vádlott azt hitte, hogy egy kést akar elővenni, ezért a sértettet egy baltával fejbe vágta. A bíróság az összes körülmény mérlegelése után nem állapított meg tévedést a vádlott javára, mert nem volt alapos oka a vádlottnak erre a feltevésre.

XIII. A megelőző jogos védelem

Logikailag magát a támadás esetét megelőzően merülhetne fel a kérdés, lehet-e büntetőjogi felelősségre vonást nem eredményező módon tenni valamit annak érdekében, hogy megelőzzük a későbbi támadást, vagy az azzal közvetlenül már fenyegető helyzetet. Szerencsére a jogfejlődés már megadta erre a választ: igen. A Btk.-t módosító, 2009. augusztus 9. napja óta hatályos, de a Btk. 2. §-a alapján az elkövető javára korábban történt cselekményekre is alkalmazható 2009. évi LXXX. törvény beiktatta a 29/A. §-t mely szerint nem büntethető, aki a saját, illetőleg a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzéséhez szükséges védelmi eszközt alkalmaz, ha az az élet kioltására nem alkalmas, és annak folytán a jogtalan támadó szenved sérelmet, továbbá ha a védekező a sérelem elkerülése érdekében mindent megtett, ami tőle az adott helyzetben elvárható volt.

Sajátossága a jogintézménynek, hogy szűkebb az alkalmazhatósági köre, mint a jogos védelemnek, hiszen a közérdek e körben nem védett jogtárgy. Kizárólag a védekező vagy más(ok) személye, javai védhetőek meg ilyen eszközzel.

Senki sem köteles megvárni, míg megtámadják, vagy ezzel közvetlenül fenyegető helyzetbe kerül. Ezt megelőzően is tehet elővigyázatossági intézkedéseket. Ezek az intézkedések jellemzően vagyont, vagyontárgyat, különösen ingatlant, illetve ingatlanon található javak megővését szolgálhatják. Így lehet magas kerítést emelni, melyről való leesés sérüléssel járhat, illetve lehet hegyes végű kerítést létesíteni, kerítésbe – életet ki nem oltó – áramot vezetni, őrkutyát alkalmazni, kerítés tetejére üvegszilánkokat rögzíteni, (elfogó) csapdát létesíteni stb. A védekező (jellemzően az ingatlan tulajdonosa) azonban kizárólag élet kioltására alkalmatlan elővigyázatossági intézkedéseket tehet, így pl. az őrkutya nem lehet alkalmas (fajtája, jellege, természete, harapása stb.) alapján élet kioltására, nem vezethet halálos dózisu áramot a kerítésbe, stb. Tehát a védelmi eszköz testi sértés okozására alkalmas lehet, de élet kioltására nem. Másrésztől kockázatokkal jár a védelmi eszköz telepítése, mert csak akkor lehet a Btk. 29/A. §-ra eredményesen hivatkozni, ha kizárólag a jogtalan támadó sérül meg tőle, és nem például egy kerítés mellett sétáló gyalogos, vagy az ingatlanba becsengető postás, vagy más vétlen személy. További feltétel, hogy a védekezőnek minden tőle telhetőt meg kell tennie a sérelem elkerülése végett. Ez konkrétan azt jelenti, hogy figyelemfelhívó táblát kell kitennie (pl. Vigyázz! Árammal védett kerítés, vagy harapós kutya tábla, vagy átmászni tilos és veszélyes tábla stb.). A feltételeknek együttesen kell megvalósulniuk a büntetlenség biztosításához.

A jogalkotó a törvényt módosításhoz fűzött indokolásában világossá tette, ezek a módosítások „következésképpen érvényre juttatják az áldozatorientált kriminálpolitika azon törekvését, miszerint a büntetőjognak fokozottan kell védelmeznie a sértettek érdekeit. (...) A törvény kriminálpolitikai kiindulópontja az, hogy a jogtalan támadás elhárításának kockázatát a jogtalan támadónak kell viselnie, és a megtámadott elhárító cselekményét méltányosan kell megítélni. (...) A majdani támadás megelőzése érdekében – a visszaélések elkerülése érdekében megfelelő garanciák mellett – védőberendezés, vagy védekező eszköz alkalmazható.”

XIV. Az új Btk. és a jogos védelem

Várhatóan 2013-ban lép hatályba az új Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény. A kifejezetten szigorú törvény folytatja és továbbfejleszti a hatályos Btk., az 1978. évi IV. törvény áldozatorientált szabályrendszerét. A törvény indokolása leszögezi, hogy „a jogszerűen védekező valójában nemcsak a saját, hanem a társadalom érdekében is cselekszik.” Az új Btk. jogos védelemre vonatkozó rendelkezései szerint nem büntethető annak cselekménye, aki a saját, illetve a mások személye vagy javai elleni jogtalan támadás megelőzése céljából telepített, az élet kioltására nem alkalmas védelmi eszközzel a jogtalan támadónak sérelmet okoz, feltéve, hogy a védekező mindent megtett, ami az adott helyzetben elvárható annak érdekében, hogy az általa telepített védelmi eszköz ne okozzon sérelmet. Nem büntethető az a cselekmény, amely a saját, illetve más vagy mások személye, javai vagy a közérdek ellen intézett, illetve ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges. A jogtalan támadást úgy kell tekinteni, mintha az a védekező életének kioltására is irányult volna, ha az személy ellen éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve, vagy csoportosan követik el. Ugyanígy akkor, ha az lakásba éjjel, vagy fegyveresen, vagy felfegyverkezve, vagy csoportosan történő jogtalan behatolás, vagy az a lakáshoz tartozó bekerített helyre fegyveresen történő jogtalan behatolás. Nem büntethető, aki az elhárítás szükséges mértékét ijedségből vagy menthető felindulásból lépi túl. A megtámadott nem köteles kitérni a jogtalan támadás elől.

Az új Btk. tartja a logikai sorrendet, így a megelőző jogos védelem szabályozásával kezd, melynek esetét azonban külön nem nevesíti, a jogos védelem szabályai között rendelkezik róla. A megelőző jogos védelem hatályos szabályait az új törvény fenntartja. A törvény indokolása szerint „ (...) törvényes lehetőség van a védőberendezések, megelőző védelmi eszközök alkalmazására, és ezen a törvény sem változtat.” A jogos védelem jelenleg hatályos szabályait is átveszi, azzal a lényeges különbséggel, hogy meg nem dönthető vélelmet állít fel egyes esetekre, melyek tipikusan súlyos támadások, így azokat élet elleni támadásként kell kezelni. Ennek nyilván a védekezés megítélése szempontjából lesz jelentősége, hiszen az élet elleni támadásnál nincs arányosság vizsgálat, ott bármilyen elhárítás (a támadó, vagy támadók életének kioltása is elfogadott). A törvény indokolása szerint: „ (...) vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen irányult, és ilyenkor már a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére. Ezekben az esetekben a bíróságnak nem kell vizsgálnia a szükséges mérték kérdését” Ez az indokolás nehezen értelmezhető. Ugyanakkor maga a jogalkotó is elismeri, hogy e körben adott esetben a szükséges mérték túllépése elfogadott kell, hogy legyen. A törvény igyekszik alaposan és színvonalasan szabályozni, de ezt a kérdés jellege szerint nem lehet megnyugtatóan rendezni. Jelenlegi szabályai ugyanis visszaélésekre adnak alapot továbbra is, ezért a bíróságok felelőssége kiemelkedő lesz abban, hogy a visszaéléseket megakadályozzák. Kérdés, lesz-e erre eszközük akkor, amikor a fenti vélelem megdönthe-

tetlen. Így ha egy apa és fia éjszakai órában a közös otthonukban együtt italoznak, az egyik pofon vágja a másikat, erre a másik agyonlövi a támadót, akkor alkalmazhatja-e a bíróság a jogos védelem szabályait, és megállapíthatja-e, hogy a védekezés arányos volt? Fentiek szerint a védekezés arányos volt, mert a támadás személy ellen, éjjel történt, ezért élet elleni támadásnak tekintendő, vagyis a büntethetőséget kizáró ok fennáll (ld. 2012. évi C. törvény 22. § (2) bek. a) aa) pontok). Jogérzetünk azonban tiltakozik a nyilvánvalóan igazságtalan döntés ellen, azonban jelenleg ez következik a törvényből. Ezért meg kellene nyitni az utat a bírói mérlegelés előtt, hiszen a jogos védelem sem szabályozható kazuisztikusan. Így indokolt lenne a védelem módosítása oly módon, hogy „az ellenkező bizonyításáig” úgy kell tekinteni, hogy a fent leírt módon intézett támadások élet ellen irányultak. Vagyis ez a védelem lehetne megdönthető védelem is, kizárva ezzel az igazságtalan döntések megszületését, és a bírói mérlegelés lehetőségének szükségtelen korlátozását.

A VÉGSZÜKSÉG BÍRÓI GYAKORLATA

I. A végszükségi helyzetek természete

Míg a jogos védelemnél egy jogtalan támadással találja szembe magát a megtámadott, addig a végszükség helyzete valójában nem más, mint egy normakollízió, vagyis különféle jogi köteleességek, jogi rendelkezések ütközése. A normakollízió lényege, hogy két jogszabály ugyanarra a helyzetre ír elő eltérő tartalmú rendelkezéseket. Ennek egyszerűbb esete az, amikor az egyik jogszabály olyan magatartás tanúsítását teszi lehetővé (diszpozitív, eltérést engedő szabály), mely magatartás tanúsítását más jogszabály kötelezően előírja, vagy éppen ellenkezőleg: megtiltja (utóbbi kettő kógens, eltérést nem engedő szabály). Ez esetben a kógens jogszabály rendelkezésének kell eleget tenni, vagyis, vagy kötelező az adott magatartást tanúsítani, vagy tilos. Ilyenkor a normakollízió (jogszabályok ütközése) csak annyi kellemetlenséget okoz, hogy elveszik az a döntési jogosultság, az az autonómia, amit az eltérést megengedő szabály biztosított. A normakollízió súlyosabb esete, amikor két teljesen azonos élethelyzetet, azonos tárgykört szabályozó kógens szabály tartalmaz egymással homlokegyenest ellenkező rendelkezést. Ebben az esetben, mivel mindkét szabály rendelkezését kötelező betartania a jogalany, szükségszerűen normaszegést követ el, mert az egyik kötelező szabály éppen azt írja elő, melyet a másik szabály megtilt. Akármelyik szabálynak engedelmeskedik a jogalany, jogsértést követ el. Fogalmilag kizárt, hogy a két eltérő kötelezettségének egyszerre tegyen eleget. Ilyenkor jön be az a nagyon régi íratlan szabálya a jognak, miszerint „a jog senkitől sem várhat el lehetetlent.” Erre a jogelvre való megalapozott hivatkozás kizárja a jogalany felelősségrevonásának a lehetőségét. Egyébként pedig már a régi egyházjog is ismerte a „necessitas non habet legem”, vagyis a szükség törvényt bont elvet. Más megközelítésből, a végszükség fogalomkörébe tartozó esetek felfoghatók heterogén köteleességütközéseknek. Nagy Ferenc példája: az

orvost, akinek az autóját épp a szervizben javítják, beteghez hívják. A doktor – más lehetőség hiányában – a betegellátási kötelezettségének csak úgy tud eleget tenni, hogy más biciklijét elveszi és azzal siet a beteghez. Nem nehéz belátni, hogy kétféle jogi kötelezettség ütközött az adott szituációban. Egyrésztől orvosként köteles tőle elvárható segítséget nyújtani a sérült illetve olyan állapotban lévő embernek, akinek élete, egészsége, testi épsége közvetlen veszélyben van, másrésztől, köteles más tulajdonát tiszteletben tartani, sem a tulajdont, sem annak részjogosítványait (birtoklás, használat, hasznosítás stb.) nem vonhatja el a tulajdonostól. Rögtön felmerül a dilemma: melyik kötelezettségét teljesítse a jogalany? A válasz a példában megjelölt szituációban viszonylag könnyű: a betegellátási kötelezettségét kell teljesítenie. Ilyen helyzetben ugyanis a büntetőjog válasza az, hogy ütköztetni kell egymással a kógens szabályok által védett, szolgált jogi tárgyakat, vagyis a jog által védett absztrakt értékeket, és a fontosabb jogi tárgy mellett kell dönteni. Kétségtelen, hogy az élet, mint jogi tárgy elsőbbséget élvez a tulajdon megóvásához fűződő egyéni és társadalmi érdekekkel szemben, így a kérdés egyszerűen eldönthető. A példa megvilágította a végszükség problematikájának a lényegét: speciális normakollízióval van dolgunk, olyanul, ahol két, eltérést nem engedő, vagyis kógens jogszabály által azonos helyzetre előírt kötelezettséget kell teljesítenünk. Lehetséges az is, hogy nincs ilyen normakollízió, de valamilyen értékkel, érdekekkel ütközik a jogi előírás, amit teljesítenünk kellene, de mi mégis a saját érdekünk szerint cselekszünk. Erre jó példa: a fent leírt hajótörtek esete, akik a saját életüket (3 emberi életet) úgy mentették meg, hogy a negyedik beteg társuk életét elvették és a testét megették. Ilyenkor nem két kógens jogszabály ütközik, hanem egy kógens jogszabály és egy egyéni érdek. Konkrétan: egyrésztől a hajótörött is köteles tiszteletben tartani más ember élethez való jogát, más életét el nem veheti. Másrésztől, mindenki élni szeretne, az életösztön „nagy úr”, ezért akár – érthető egyéni érdekből – más élete árán is, de megmenti a saját életét. Vagyis, mivel semmilyen jogszabály nem kötelezi a hajótöröttet a saját élete megmentésére, ezért ebben az esetben nem két kógens jogszabályi kötelezettség ütközik itt egymással, hanem egy kógens jogszabály előírása és egy egyéni érték, érdek. És ekkor kell dönteni atekintetben, hogy melyiket tartjuk fontosabbnak és melyiknek engedelmességek. A jogi előírásnak, vagy a természet törvényének, az életösztönnek. Belátható, senkitől sem várható el, hogy a saját életét áldozza fel azért, hogy más megmeneküljön, hiszen, ez ellentétes lenne az életösztönnek. Persze, nem túl lovagias dolog a saját életemet más élete árán menteni, de hát az altruizmus nem várható el az embertől, mert alapvetően természetellenes (vö. „a jog nem várhat el lehetetlent” elvvel). A kérdés elméleti síkon is sokakat megmozgatott. Lásd pl: Lon L. Fuller: A barlangászeset. A képzelt eset 4 barlangász történetét meséli el, akik egy barlangban rekednek, a mentőalakulatok többször is megpróbálják kimenteni őket, de sokáig nem sikerül. Vészesen fogy az idő és az élelem is, a barlangászok élete közvetlen veszélybe kerül, ezért ők megbeszélnek, hogy kockavetéssel eldöntik, hogy melyik lesz az áldozat, vagyis, hogy melyiket ölik és eszik meg. Így a véletlenszerű döntés Whetmore nevű barlangászra esik, akit a társai megölnék és megesznek. A jogeset az amerikai Legfelsőbb Bíróságra kerül. A bírók véleménye erősen

megosztott a kérdésben. Foster bíró szerint természetjogi alapon fel kell menteni őket, szorint ők jogen kívül kerültek akkor, amikor beszorultak a barlangba, így a törvények és precedensek hatálya rájuk nem terjedt ki ebben a speciális helyzetben. Vagyis rájuk az állami jogszabályok területi hatálya akkor nem terjedt ki. A vádlottak az ölési cselekmény kifejtésekor a „természet államában” éltek és nem a „civil társadalom államában”. Másrésztől nem lehet a törvényt szó szerint venni, mert azzal éppen a törvényt sérthetjük meg. Keen bíró szerint az ügy egyszerű: a vádlottak öltek, ezért halállal büntetendők. Az eset csak azért tűnik nehéznek, mert nem tudjuk elválasztani egymástól az ügy jogi és az erkölcsi oldalát. Különbösen is: egy felmentés hosszú távon több kárt okoz, mint hasznot. Az emberekkel meg kell értetni, hogy felelősséggel tartoznak a jog iránt. Handy bíró szerint nem absztrakt teóriák kellenek ide, hanem világos, egyszerű, emberi bölcsesség. „A hatalmi ágak közül a bírói az, amelyik a leginkább elvesztheti a kapcsolatát a mindennapi valósággal, az egyszerű emberekkel” – mondja. Nem kell ahhoz jogi csűrés-csavarás, hogy ezeket az embereket ártatlannak valljuk. Csak a jog formális oldaláról bünösök, de nem ez a lényeg. A jog formális eszközszerét úgy kell használni, hogy materiálisan helyes célokat érjünk el.²⁷

Az elméleti alapozást követően meg kell állapítani, hogy a végszükség, mint társadalomra való veszélyességet és ezzel büntethetőséget kizáró ok megítélése egyszerűbb a jogirodalom és a joggyakorlat szerint, mint a jogos védelemé. Rögzíthetjük azt is, hogy a végszükségnek mind az irodalma, mind a gyakorlata jóval szegényesebb (nem minőségi, hanem mennyiségi szempontból), mint a jogos védelemé.

A végszükség jogi szabályozása – hasonlóan a jogos védelemhez – szigorú, precíz szabályozás a végszükséggel való visszaélések elkerülése végett²⁸. A jogalkotó számos fogalmi elemmel operál melyeket tartalommal a bírói gyakorlat töltött meg. Leszögezhető, hogy a bírói gyakorlat viszonylag egységes a fogalmi elemek jelentésének a meghatározásában, nagyrészt egységesek ebben a kérdésben a jogtudósok is, vannak azonban elemek, ahol eltérések állapíthatók meg. Jellemző, hogy ezek az eltérő értelmezések a joggyakorlatra kevésbé hatnak ki, tekintettel arra, hogy a joggyakorlat ritkán alapoz felmentő ítéletet a végszükségre hivatkozással²⁹.

A végszükség legalapvetőbb esete (a Btk. 30. § (1) bek.) a társadalomra veszélyességet zárja ki. A második esete (a Btk. 30. § (2) bekezdése) már túllépést, mint társadalomra veszélyes cselekményt foglal magában, de ilyenkor az elkövető elkövetéskori felismerési

27 Jog és Filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből. Szent István Társulat Budapest, 2001. Szerkesztette: Varga Csaba, 239-266. oldal.

28 Btk. 30. § (1) bek. nem büntethető, aki a saját, illetőleg a mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem háritható veszélyből menti, vagy a közérdek védelmében így jár el, feltéve, hogy a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménye kisebb kárt okoz, mint amelynek az elhárítására törekedett. (2) bek. Nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek az elhárítására törekedett, mert ijedségből, vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát. (3) bek. A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az ijedség vagy a menthető felindulás az elkövetőt korlátozza a sérelem nagyságának felismerésében. (4) bek. Nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége.

29 Ennek oka az, hogy a büntetőeljárásokban a védelem és a vádlottak is ritkábban hivatkoznak a végszükségre, mint büntethetőséget kizáró okra, hiszen a hivatkozás objektív alapja is sokkal ritkábban áll fenn, illetve látszik fennállni, mint a jogos védelemnél.

képességére tekintettel, a jogalkotó kizárja a felelősségrevonást. A harmadik esete (a Btk. 30. § (3) bekezdése) már nem büntetethetőséget kizáró ok, ilyenkor az elkövető korlátozott felismerési képességére tekintettel a büntetés korlátlan enyhítését teszi lehetővé a jogalkotó. Míg a (4) bekezdésben azt teszi világossá a jogalkotó, hogy mely esetekben, milyen jogalanyok vonatkozásában zárja ki végérvényesen a végszükségre való hivatkozás lehetőségét.

A végszükség fogalmi elemei az alábbiak a jogirodalom és a bírói gyakorlat alapján: a veszély, a közvetlenség, a másként el nem háríthatóság, a veszélyeztetett jogtárgyak, az elhárítást kifejtő vétlensége a veszély keletkezésében, a veszély arányos elhárítása.

II. A veszély

Az első a veszély. A veszély fogalmát a tudomány általában nem definiálja, gyakran csak példálódzó felsorolással igyekeznek megvilágítani az értelmét. Ezért elsőként a fogalmat próbálom általánosan meghatározni. A veszély olyan természeti, vagy emberi esemény, magatartás által kiváltott jelenség, melynek fennállása esetén megalapozottan kell tartani attól, hogy az személy, illetve személyek, javak sérelemét, vagy azok teljes pusztulását eredményezi. Nem tartozik hozzá tehát fogalmilag a teljes bizonyosság, vagyis az, hogy biztosan beáll a kár, vagy a pusztulás a védett jogtárgyban. Elég, ha ennek a valószínűsége fennáll, figyelemmel az éleltapasztalatok és a tudományok eredményeire³⁰. A jogirodalom példálódzó felsorolások adása során tipikusan az árvízet, a tűzvészt, állat támadását, föld-rengést, üzemi-gépi balesetet jelöli meg, mint végszükségre, védekezésre okot adó jelenséget. Sem bírói határozatban, sem a jogirodalomban nem találkoztam vírusokkal és betegségekkel, mint a végszükség lehetséges okaival, illetve azt megalapozó veszélyforrásokkal, de elképzelhetőnek tartom, hogy ezek is létrehozhatnak olyan veszélyt, amelyből a menekülés, a mentés Btk.-beli törvényi diszpozíció kimerítésével lehetséges. Egységes abban az irodalom, hogy ember támadása, amennyiben jogtalan, nem végszükségi helyzetet, hanem jogos védelmi helyzetet keletkeztet. Abban az esetben azonban, amikor a veszélyt emberi magatartás, támadás idézte elő, és az a magatartás márt befejeződött, akkor a védekező, már nem egy emberi támadás ellen védekezik, hanem egy kézzel fogható veszélyhelyzet ellen. Ekkor már a végszükség megállapításának van helye. Vagyis, ha a veszély emberi támadásra vezethető vissza, akkor, amennyiben a támadás még tart, akkor közvetlenül a támadóval szemben fejthet ki a megtámadott elhárító magatartást, ami a jogos védelem fogalmkörébe tartozik. Ilyenkor a támadó és a megtámadott térben és időben egy helyen tartózkodik, a támadás folytatódik, vagy ennek közvetlen veszélye még fennáll, ilyenkor az eredményes védekezéshez a támadót kell hatástalanítani, ez pedig a jogos védelem körébe esik. Ha a támadó már visszavonult, távozik, vagy távozott a helyszínről, akkor már nem a

³⁰ Nem állapította meg a bíróság a végszükséget annak az embercsempésznek a javára, aki a délszláv háború idején a Magyarországra a háború elől már átszökött személyeket átvitt Magyarország területén, hiszen ezek az emberek már nem voltak veszélyben. (HGY 391.)

támadóval, hanem az általa előidézett eredménnyel, a veszéllyel szemben (pl. átszakított gát, égő ház) van helye elhárító cselekmény kifejtésének, ez pedig a végszükség fogalomkörébe sorolandó³¹. Ebben a vonatkozásban következetes joggyakorlatról nem beszélhetünk, tekintettel arra, hogy az ilyen esetek előfordulása az életben meglehetősen ritka.

A jogesetben eljáró bíró első feladata tehát az, hogy mind erre vonatkozó bizonyítási indítványra, mind – ha erre vonatkozóan adat felmerül akkor – hivatalból vizsgálja a fent leírtak alapján, hogy volt-e egyáltalán veszély.

III. A tévedés

Amennyiben a veszély fogalmi elemei nem állnak fenn, akkor az eljáró bíró második körben – objektív, külső tényezők segítségével – megvizsgálja az elkövető elkövetéskori tudattartalmát. Ennek keretében felderíti, hogy az objektív világot, annak történéseit az elkövető hogyan érzékelte, és azoknak milyen jelentőséget tulajdonított. Ennek alapján tud a bíróság megalapozottan állást foglalni abban, hogy nem észlelte-e az elkövető tévesen azt, hogy veszély állt fenn. Mert amennyiben a tárgyi világ jelenségeiből az elkövető tévesen vont le következtetést a veszély fennállására, akkor vélt végszükségről beszélünk, ilyenkor az elkövető tévedésben cselekedett. Ekkor a tévedés szabályai alkalmazandóak, miszerint nem büntethető az, aki abban a téves feltevésben cselekedett, hogy a cselekménye nem veszélyes a társadalomra, és erre a feltevésre alapos oka volt. Amennyiben ezt a tévedést nemtörődomség, nem a kellő körültekintéssel való eljárás okozza, akkor az elkövető gondatlansága a tévedése oka, ebben az esetben – feltéve, hogy az adott bűncselekménynek van gondatlan alakzata – gondatlan bűncselekményért büntethető.

IV. A közvetlenség

Ez a fogalmi elem a veszély minőségére utal. A veszélynek a jogszabály szerint közvetlennek kell lennie. Ez azt jelenti a kialakult bírói gyakorlat alapján, hogy a veszély azonnali, vagy nagyon rövid – vagyis belátható – időn belüli sérelem bekövetkeztével fenyeget. Tehát a sérelem térben és időben meghatározott személyre, személyekre vagy javakra, illetve a közérdekre konkretizálódott. Jellemzője az is, hogy a tétlenség, az elhárító cselekmény későbbre halasztása az elhárítás eredményességét kétségessé teszi. Így vezet át a közvetlenség a következő fogalmi elemhez, a másként el nem háríthatósághoz.

31 Végszükségre okot adó szituáció jöhet létre akkor is, ha egy ember nem jogtalan támadással, hanem szórakozottságból, oda nem figyeléssel, gyakorlatlanságból, vagyis tipikusan nem támadás fogalomkörébe tartozó gondatlan cselekménnyel okozza a veszélyhelyzetet. Ez főleg a közlekedésben és a foglalkozások üzése során fordulhat elő. Így kimondta a bíróság, hogy nem büntethető a gépkocsi utasa, aki azért, hogy a frontális ütközést elkerülje, a kormányhoz nyúlt, azt elrántotta, és ezzel az úton haladó kerékpárost az útról leszorította. (BH 1978. 227.)

V. A másként el nem háríthatóság

A másként el nem háríthatóság arra utal, hogy a védekező tevékenység kifejtése szükséges, feltétlenül indokolt³². Nem hárítható el más módon a veszély akkor, ha ilyen veszély elhárítására rendszeresített állami szerv, hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy (mentő, rendőr, tűzoltó, tűzszerész, katasztrófavédelem, katona stb.) nem érhető el, segítsége objektív okok (elérhetetlenség, időhiány, kapacitáshiány stb.) miatt nem vehető igénybe, akadályoztatva van a segítségnyújtásban, illetve a segítségének a bevárása az eredményességet kétségesse tenné³³. Jelenti azt is, hogy a védekező tevékenység kifejtése nem tűr halasztást, tehát utal a védekezés időbeliségére is. Másrészt jelenti azt is, hogy a veszély elhárítása a Btk. különös részében található valamely bűncselekmény törvényi tényállását kimerítő, diszpozíciószerű magatartás kifejtésével hárítható el, illetve magába foglalja azt az esetet is, amikor ugyan nem csak bűncselekményi tényállásba illő cselekmény megvalósításával, hanem más, büntetőjogilag közömbös módon is elhárítható lenne a veszély, csak ennek az eredményessége kockázatosabb lenne, kevésbé lenne valószínű, mint a veszély bűncselekmény tényállásának a megvalósításával való elhárítása³⁴. Etekintetben azonban a jogirodalom erősen megosztott. Sokan megszorítóan értelmezik a másként el nem háríthatóságot, és megállapítják, hogy a veszély csak bűncselekmény tényállásába illő magatartással hárítható el. Álláspontom szerint ez a megszorító értelmezés téves, e körben Békés Imre érvelésével értek egyet, miszerint ha közömbös út választása is lehetséges, de annak eredménye kétséges, akkor is helye van a veszély diszpozíciószerű magatartással való elhárításának és így a végszükségben való eljárás megállapításának is. A bírósági határozatokat és aktákat átvizsgálva erre a kérdésre (vagyis arra, hogy a megszorító, vagy a Békés féle kiterjesztő értelmezés a helyes) bírói jogeset nem lelhető fel, így egységes joggyakorlatról értelemszerűen nem beszélhetünk ebben a kérdésben³⁵. Ilyen jellegű ügyben eljáró bíró tanácsalansága esetén a helyes döntéshez az érveket valószínűleg a jogirodalomból merítené, és így a döntését a véletlenek is befolyásolhatnák, attól függően, hogy éppen melyik jogtudós műve kerülne a kezébe, figyelemmel arra, hogy a kérdésben a tudomány megosztott.

VI. A védett jogtárgy

A jogszabály megjelöli, hogy melyek azok a jogtárgyak, melyek megóvásához fűződő egyéni és társadalmi érdek megalapozza – egyéb törvényi feltételek fennállása esetén – a

32 Nem állapította meg a bíróság a végszükséget annak az elkövetőnek a javára aki, az orvos beengedése végett a társasház kapuját betörte, miközben kulcsa is volt hozzá, és azt használhatta volna, mert nála volt. (BH 1997. 323.)

33 Ezért nem büntethető, aki súlyos beteg hozzátartozóját – egyéb eredményességet biztosító lehetőség hiányában – ittas állapotban gépjárművet vezetve szállítja kórházba. (BH 1993. 336.)

34 Így nem büntethető végszükség miatt az, aki az árvíz elhárításához a homokot a szomszéd udvarába behatolva veszi el és tölti a zsákokba, akkor sem ha volt a közelben homokbánya, tekintettel arra, hogy a homokbányához utazás és oda való bejutás időigényesebb, mint a homok szomszédtól, annak engedélye nélküli elvétele.

35 Egy meglehetősen általánosan megfogalmazott jogelv él csak a bírói gyakorlatban, miszerint ha a többféle védekezési mód közül nem a legjobb választom, az nem zárja ki a végszükség megállapítását. (BJD 4118.)

végszükség megállapítását. Ezek: a saját (a veszély elhárítását kifejtő személy), vagy mások személye, illetve a saját, vagy mások java(i), illetve a közérdek lehetnek. A törvény elég elvontan jelöli meg a jogtárgyakat, ezeket a bíróságoknak kell konkretizálniuk az eljárásuk során. A gyakorlatban a veszély általában ember, vagy emberek életét, testi épségét, vagy egészségét veszélyezteti a leginkább, a bíróságok általában ilyen veszélyeztetett jogtárgyakkal találkoznak az eljárásuk során. Vagyis a leggyakrabban a saját, vagy mások személye, mint védett jogtárgy veszélyeztetettségét állapítják meg a bíróságok. A személy itt mint elvont jogtárgy gyűjtőfogalomnak tekintendő, magába foglalja az élet, a testi épség, az egészség, a személyi szabadság, a becsület és a méltóság megóvásához fűződő társadalmi érdekeket, mint jogtárgyakat. A méltóság és a becsület megóvásához fűződő társadalmi érdek, mint jogtárgy felmerülésével végszükséget tárgyaló bírósági határozatokkal (BH) egyáltalán nem találkoztam, de elméletileg elképzelhető, hogy előfordul. Ilyen a javak kifejezés értelmezésének a szükségessége a bírói gyakorlatban szintén nemigen merült fel, legalábbis erre jogeset nem található, de az megállapítható, hogy a fogalom a tulajdonjog körébe vonható javakra, a dolgokra és a szellemi tulajdonjog illetve a vagyoni értékű jogok körébe tartozó, illetve ilyet hordozó jogtárgyakra terjed ki.³⁶ Álláspontom szerint téves a Kálmán-Kádár szerzőpáros véleménye, akik szerint a javak olyan jogtárgyakat is jelenthetnek, mint például a becsület, a méltóság. Álláspontom szerint ezek a személy, mint különféle jogtárgyak gyűjtőfogalma alá vonhatók, tekintettel arra, hogy a becsület, a méltóság nem birtokolható, elidegeníthető jószágok, hanem az ember integritásának, személyi mivoltának a szerves részei.

Nem található olyan jogeset, mely bírói értelmezését adná a közérdek fogalmának, mint védelmet élvező jogtárgynak. Úgy gondolom, hogy lehetnek olyan jogtárgyak, melyek a személy(ek) és java(ik) jogtárgyak gyűjtőfogalmaiba nem férnek bele, ezért helyezte el a jogalkotó a törvényben a közérdeket, mint védett jogtárgyat. Amennyiben a személy javai kifejezés alatt csak természetes személy javát értenék, akkor a közérdek körébe lehetne vonni például a köztulajdonban (állami-önkormányzati) álló értékek, dolgok megóvásához fűződő társadalmi érdeket. Azt gondolom azonban, hogy a személy fogalom és jogtárgy nem csak a természetes személyekre utal, hanem a jogi személyekre és a jogi személyiséggel nem rendelkező jogalanyokra is, illetve ezeknek e mesterséges jogalanyok értékeinek megóvására is. Ezért az állami vagyon megóvása érdekében is lehet végszükségben eljárni, de az – álláspontom szerint – nem „a közérdek védelme érdekében így jár el” meghatározás fogalmkörébe, hanem a „más javainak mentése” fogalmkörébe tartozik. Így a közérdek fogalmába olyan jogtárgyak sorolhatók, mint a köznyugalom, közrend, közbiztonság stb.

36 Itt sok minden szóba jöhet: autó, ház, értékpapír, állat, értéket képviselő (pl. a Coca-Cola receptjét tartalmazó) feljegyzések, okiratok stb. mint dolog, illetve, mint értéket képviselő jószág.

VII. Az elhárítást kifejtő személy és ennek vétlensége

A törvényi megfogalmazásból világosan kitűnik, hogy a veszélyt bárki elháríthatja, nem csak az, akit az közvetlenül veszélyeztet, hanem olyan személy is, aki egyáltalán nincs veszélyben. Hiszen például a mások személyét, javait, vagy a közérdeket érintő veszély egyáltalán nem biztos, hogy a veszély elhárítását végző személyt is érinti³⁷.

További fogalmi eleme a végszükségnek az, hogy a védekező személy véetlen kell, hogy legyen a veszélyhelyzet előidézésében. A vétlenség azt jelenti, hogy büntetőjogi értelemben nem bűnös a veszély kiváltásában, vagyis abban nincs cselekvősége, sem szándékosan, sem gondatlanul nem okozta a veszélyt. Így nem állapított meg végszükséget a bíróság annak az elkövetőnek a javára, aki figyelmetlenül vezetett és emiatt későn vette észre, hogy a vasúti átjáró lámpája pirosra váltott, a sínekre hajtott, a sorompó lecsukódott, és az elkövető a sorompó áttörésével menekült meg (BJD 163). Ezzel a magatartásával a vasúti közlekedés biztonságát gondatlanul veszélyeztette. Rongálást álláspontom szerint nem követett el, mert bár ugyan szándékosan törte át a sorompót, de az alapszabály, ami miatt az egész helyzet létrejött (a figyelmetlen autóvezetés) gondatlan magatartás volt. Álláspontom szerint ilyenkor az egész cselekmény egységben vizsgálendő és így az elkövető bűnössége helyesen gondatlannak minősítendő, és mivel a rongálás szándékos bűncselekmény, gondatlan alakzat hiányában rongálásért az elkövető nem felel. Vagyis azt gondolom, hogy ilyenkor a cselekmény nem bontható szét rész-cselekményekre és így nincs helye a bűnösségi alakzat rész-cselekmények szerinti eltérő minősítésének. Hasonló álláspontot képvisel Nagy Ferenc egyetemi tanár is: „(...) nálunk problémát jelent, ha a veszélyt gondatlanul idézik elő, míg az elhárítási cselekményt szándékosan fejtik ki. Ilyenkor az egyazon folyamatnak a hazai jog szerinti mesterséges kettévágása azt eredményezi, hogy az elkövető szándékos bűncselekményért felel, holott valódi bűnössége gondatlanságnak felel meg”³⁸.

VIII. Az arányosság

Utolsó fogalmi eleme a végszükségnek az arányosság. Az arányosság fogalmi elem értelmezésénél nem alkalmazhatók a jogos védelemnél leírtak, ugyanis a jogszabály, illetve a kialakult joggyakorlat kétféle arányosságról beszél. Jogos védelemnél a jogtárggyal azonos jogtárgy sértésével való támadás-elhárítás arányos védekezés, sőt, még adott esetben súlyosabb sérelem okozása is arányos lehet (pl. súlyos testi sértés elhárítása maradandó fogyatékoságot okozó testi sértéssel). A végszükség jogintézményénél csak akkor beszélhetünk arányosságról, ha kisebb sérelmet okoz az elkövető, mint amekkora sérelmet a veszély okozott volna. Ha azonos sérelmet okoz, már az is túllépésnek minősül és veszélyes a társadalomra, ezért büntetlenséget ez esetben csak az a körülmény eredményezhet, ha az

37 Elképzelhető például, hogy a veszélyt egy betegség, vírus okozza, melyre a veszélyelhárító tevékenységet kifejtő személy immunis, ezért ő azt nem kaphatja meg, más személyek azonban igen, és ennek elhárítása során valósít meg diszpozíciót.

38 Lásd: Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. 199. old. Korona Kiadó Budapest, 2001.

elkövető olyan menthető felindulásban, ijedségben cselekedett, mely őt képtelenné tette arra, hogy felismerje a sérelem nagyságát. A régi magyar büntetőjog (így pl. az 1961. évi V. tv.) még az azonos sérelem okozását is arányosnak tartotta, szemben a most hatályos törvénnyel. Ennek – a jelenleg hatályos 1978. évi IV. tv. rendelkezésének – köszönhetően azonban abszurd helyzet jött létre. Ugyanis jelenleg a jogtárggyal azonos jogtárgy sértése útján való védekezés aránytalan, így 1 élet megmentése 1 élet árán aránytalan. „(...) egyetlen ember életének megmentése miatti emberölés már sérti az arányosság követelményét.”³⁹ Álláspontom szerint ez elfogadhatatlan, mert ellentétes az emberi természettel és így a természetjoggal is. Példával megvilágítva: a régi büntetőjog szerint a fuldokló kiránthatta a mentőcsónakból a bent ülőt és a helyére ülhetett, így ha megmenekült, végszükség miatt nem ítélték el. Jelenleg, ha ugyanezt megteszi, szándékos emberölésért felelhet. Vagyis a vízben fuldoklót a jog arra utasítja, hogy köteles megfulladni, mert más élete árán meg nem menekülhet. A mai jog szerint csak akkor lökhetné ki a fuldoklót a mentőcsónakban ülőt, ha azzal nem csak a saját életét, hanem legalább még egy ember életét (pl. a karján lévő csecsemő életét) is megmenthetné. A jelenlegi szabályozás elfogadhatatlan, mert ellentétes a legalapvetőbb emberi ösztönrel, az életösztönrel, és ellentétes azzal a régi jogelvvvel is, miszerint a jog nem várhat el lehetetlent. Nem kívánhatja meg a jog a fuldoklótól, hogy fulladjon a vízbe. Éppen ezért, álláspontom szerint a végszükség most hatályos szövegét ilyen esetben nem szabad szó szerint értelmezni, hanem kiterjesztően kell venni az elkövető javára, és a „jog nem várhat el lehetetlent” jogelvvvel összhangban kell értelmezni. Ezért, aki a saját életét más élete árán menti meg, annak cselekménye is arányosnak tekintendő, és így az elkövető felmentésének van helye végszükség miatt⁴⁰. Vagyis ilyen helyzetben az ököljog uralkodik, mindenki menti a saját életét, ahogy tudja, és ez nem kifogásolható. Békés Imre szerint is elfogadható olyan álláspont, mely szerint az emberi élet mennyiségiileg nem mérhető (szemben az anyagi javakkal), így arányos lehet más élete árán megmenteni a sajátomat. Hasonlóan vélekedik Kiss Zsigmond nyugalmazott LB bíró⁴¹, c. egyetemi docens és Nagy Ferenc egyetemi tanár is. Ellentétes álláspontot foglal el a Fővárosi Bíróság több neves bírója által írt „A büntető törvény magyarázata” című könyv, mely szerint a fent leírtak túllépésnek minősülnének. A szerzők szerint a fuldoklót mást nem ölhet meg, hogy megmeneküljön, de más menekülését akadályozhatja, pl. úgy, hogy bemászik a mentőcsónakba, ahol már csak egy hely van, így a másik fuldoklót (mivel, neki már nem jut hely) nem tud hova bemászni és vízbe fullad. E tekintetben kialakult, egységes bírói gyakorlat nincs. Míg az élet, mint jogi tárgy tekintetében tehát eltérő álláspontok vannak, addig abban egységes a jogértelmezés, hogy a vagyoni javak megóvása tekintetében a vagyoni javak forgalmi értéke az irányadó az arányosság vizsgálatakor. Azt kell vizsgálni az arányosság szempontjából, hogy mekkora vagyoni kárral járt volna a sérelem realizálódása és mekkorával

39 Btk. Kommentár (Complex Cd Jogtár)

40 Az kétségtelenül igaz, hogy nem túl éreynes dolog más embert vízbe lökni, azért, hogy megmeneküljek, de ugyanakkor mégis elfogadható mind erkölcsileg, mind jogilag. Egy egyszerű vízi járműn utazó utas ugyanis nem köteles hivatásánál fogva a veszély vállalására, ezért nem köteles mártírhalált halni sem azért, hogy más megmeneküljön.

41 Kiss Zsigmond szerint nem büntethető, aki az égő moziból úgy menekül, hogy az ajtóban megbotlott és elesett ember testén áttapos és úgy jut ki a moziból. Hiszen nincs idő átugrani, megkerülni a fekvő embert.

járt az elhárítás és a kettő egybevetésével eldönthető, hogy kisebb kárt okozott-e a védekező, vagy sem. A bíróság szerint nem volt aránytalan védekezés annak az édesapának a cselekménye, aki úgy hívott a rosszul lévő, beteg gyermekéhez segítséget, hogy a szomszéd lakásának az ajtaját – mivel saját lakásában telefonja nem volt és a szomszéd sem volt otthon – dolog elleni erőszakkal betörte és az ott lévő készülékkel hívott orvost. Nem büntethető rongálás miatt a bíróság szerint az sem, aki úgy viszi be a kórházba a rákos, végstádiumban lévő és azonnali ellátást igénylő édesanyját, hogy a kórházszorompót – miután a portás nem akarta beengedni, mondván, hogy az udvar használatának díja 500 Ft és az elkövetőnél nem volt pénz – áttöri⁴² (BH 2006. 1.). Szomorú azonban, hogy az eljáró első és másodfokú bíróság ezt a megítélésem szerint egyszerű jogesetet, mely a végszükség tankönyvi példája lehetne, sem volt képes helyesen végszükségnek minősíteni. A hibát a Legfelsőbb Bíróság felülvizsgálati eljárásban korrigálta és mentette fel a vádlottat a rongálás vétségének a vádja alól. Másik jogeset szerint a volt Jugoszláviából érkező illegális határátlépőket a magyar határ átlépését követően tovább szállító embercsempészek javára nem állapítható meg a végszükségi helyzet arra hivatkozással, hogy hazájukban halálos veszélynek kitett személyek meneküléséhez nyújtottak segítséget (BH 2001. 556.).

IX. A végszükség „rendhagyó esete”

Felmerülhet a végszükség kérdéskörének még egy egészen speciális esete is, melyről feltétlenül szólni kell. Külföldön már több ilyen jogeset előfordult. Hogy Magyarországon is történt volna hasonló, arról nincs tudomásom, de könnyen előfordulhat, hogy majd lesz. Kérdés, minősülhet-e végszükségnek az az eset, amikor a rendőr kényszervallatást alkalmaz a büntetőeljárás gyanúsítottjával szemben? Vagy amikor egy terroristát hallgatnak ki, lehet-e vele szemben kínzást alkalmazni annak érdekében, hogy beszéljen és ezzel több ember életét lehessen megmenteni?⁴³ Németországban a közelmúltban merült fel egy ilyen jogeset, ahol a rendőr, Wolfgang Daschner kényszervallatást alkalmazott a terhelttel szemben. A terheltet emberrablással gyanúsították és arra vonatkozó adatok merültek fel a nyomozás során, hogy az elrabolt kislány valószínűleg még él. A rendőr attól tartott, hogy a sértett élete, testi épsége közvetlen veszélyben van, illetve attól is tartott, hogy a kisgyermek a személyi szabadságát még nem nyerte vissza. Így azért, hogy a terhelt tárja fel részletesen, hogy mit csinált a gyermekkel, hol van a gyermek, büntető törvénybe ütköző módon hallgatta ki őt. Ez a fajta kihallgatás végül eredményt hozott, a terhelt megtört és előadta, hogy a gyermeket megölte és megmutatta a gyermek holtteste elásásának a helyét. A német rendőr ellen büntetőeljárást indítottak kényszervallatás büntetvéért és fellángolt a

42 E körben megjegyzem, megítélésem szerint a portás elkövette a segítségnyújtás elmulasztása vétségét.

43 Van ugyan egy olyan szabály miszerint: nem állapítható meg a végszükség annak javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége (Btk. 30. § (4) bekezdése). Ez a szabály azonban nyilvánvalóan nem a tárgyalt esetre vonatkozik, hanem arra irányadó, amikor pl. a rendőr munkája során veszélybe kerül és emiatt (hogy mentse magát) a hivatásbeli kötelezettségét nem akarja teljesíteni.

vita, hogy a rendőr követett-e el bűncselekményt. Vagy, másik eset: az USA hadseregének kihallgatótisztjei, akik adott esetben kemény – nemzetközi jogba, így különösen a Genfi Egyezmény hadifoglyokra vonatkozó rendelkezéseibe⁴⁴ ütköző – kihallgatása igazolható-e nemzetközi büntetőjogi szempontból a végszükségre hivatkozással. Álláspontom szerint a válasz teljesen egyértelmű: igen. A végszükséget a Btk. 30. §-a igen körültekintően szabályozza. A szigorú és alapos szabályozás, a kialakult bírói gyakorlat és a rendelkezésre álló jogirodalom alapján világos, hogy amennyiben a kényszervallatás jogesete tartalmazza a végszükségnél kimunkált valamennyi fogalmi elemet, akkor teljesen egyértelmű, hogy az eset a végszükség szabálya alá vonható, vagyis a végszükség helyzete fennáll, ennek alapján pedig az eljáró rendőr büntetethőséget kizáró okból nem büntethető. Így abban az esetben, ha a terhelt olyan bűncselekménnyel gyanúsítható megalapozottan, mely bűncselekmény befejezett, de még nem bevezetett, vagyis a jogellenes helyzet, állapot még fennáll, helye lehet a határozott rendőri fellépésnek, mely adott esetben a Btk. különös részének valamely tényállását is kimeríti. Amennyiben ez a magatartás szükséges egy kiemelten fontos jogtárgy (pl. ember élete, testi épsége, nemi szabadsága, személyi szabadsága) megóvásához, illetve sérelme megakadályozásához, vagyis ilyen jogtárgy sérelme, vagy annak közvetlen veszélye fennáll, akkor – mivel más elhárítási mód nincsen – igen is helye van kényszervallatásnak, vagy más egyébként büntetendő cselekmény kifejtésének, mely ez esetben a végszükség körébe tartozik, így a társadalomra nem veszélyes, ebből következően pedig az „elkövető” nem büntethető. Sem nemzetközi egyezmények, sem az alkotmány, sem a természetjog, sem más jog alapján nem igazolható ugyanis, hogy fontosabb egy terhelt törvényes kihallgatásához fűződő egyéni és társadalmi érdek, mint egy ember életének, nemi szabadságának, személyi szabadságának stb. megóvásához fűződő érdek. A rendkívül szigorú jogi szabályozás pedig akadályát képezi annak, hogy a rendőrök, bűnüldözők „vérszemet kapjanak” és rászokjanak a kényszervallatásra, illetve az egyébként jogsértő kihallgatási taktikák széleskörű alkalmazására. Tehát, megítélésem szerint nem kell attól tartani, hogy egy ilyen esetben kimondott felmentő ítélettel rossz precedenst teremtünk, és ezzel kiszabadítjuk a szellemet a palackból. Persze, ezzel még mindig nem egészen megnyugtató a helyzet, hiszen tudjuk: a rendőr a kényszervallatást adott esetben egy gyanúsítottal szemben fogja alkalmazni, aki pedig még ártatlannak tekintendő és mi van, ha – mint ahogy nagy néha előfordul – tényleg az?! Vagyis mi van, ha a gyanúsított és az elkövető személye ténylegesen nem esik egybe és egy ártatlan embert kínoznak meg? Ennek a nem kívánatos esetnek a lehetősége nem zárható ki teljes bizonyossággal, ez pedig kellő körültekintésre inti a bűnüldöző szerveket, vagyis, hogy a fenti végszükség adta „lehetőséget” tekintsek ultima rationak, legutolsó utáni eszköznek és így tényleg csak a legvégső esetben alkalmazzák. Másrésztől, az így kárt szenvedett személyt – amennyiben az így okozott kárt tekinthetjük jogszerűnek akkor – kártalanításban, egyébként pedig –

44 Az USA egyébként megtagadja a fogvatartott terrorista gyanús elemek hadifogolyként való elismerését, így álláspontja szerint ezekre a személyekre nem vonatkoznak a hadifoglyokkal való bánásmódot szabályozó Genfi Egyezmény szabályai.

amennyiben a kárt jogsértőnek tarjuk – kártérítésben kellene részesíteni⁴⁵. Röviden vissza-
térve a fent elemzett német rendőr példájához. Mi van akkor, ha kiderül, hogy a rendőr
tévedett a veszély fennállásának a kérdésében? Hiszen a fenti jogesetnél is éppen ez történt,
a rendőr azt hitte, a kisleány még él, és az élete, testi épsége (például azért mert nem kap enni)
közvetlen veszélyben van, illetve személyi szabadságát korlátozzák. Ugyanakkor, mint
utóbb kiderült, a sértett a kihallgatás időpontjában már halott volt, így a jogtárgy sértésének
veszélye illetve sérelme már nem állt fenn. Álláspontom szerint ilyenkor a vélt végszükség
esete áll fenn, ezért a társadalomra veszélyességben való tévedés szabályai alkalmazandók.
Így nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a
társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka volt (Btk. 27. § (3) bek.)⁴⁶.
Felmerül az a kérdés is, hogy a kényszervallatás esetét miért a végszükség, miért nem
inkább a jogos védelem jogintézményének a körébe vonjuk. Emellett szólna ugyanis az az
érv, hogy itt van egy jogtalan támadás, egy bűncselekmény, mellyel a terhelt megalapozot-
tan gyanúsítható. Másrészt a jogtudomány és a joggyakorlat szerint azoknál a bűncselek-
ményeknél, ahol a befejezettség és a bevégezethez elválhat egymástól, ott a jogos védelmi
helyzet egészen a bevégezethez fennáll. Azt gondolom, hogy ennek ellenére ez az eset
nem a jogos védelem, hanem a végszükség fogalmkörébe tartozik, figyelemmel arra, hogy
itt már nem közvetlenül a támadóval szemben kell védekezni – mivel ő már bent ül a rend-
őrségen bilincsbe verve –, hanem az általa létrehozott veszélyhelyzettel szemben kell véde-
kezni, az pedig a végszükség fogalmkörébe tartozik.

Az is egy speciális kérdés, hogy fel lehet-e lépni a végszükségben eljárával szemben?
Abban nincs vita a joggyakorlatban, hogy a végszükségben eljárával szemben nincs jogos
védelmi helyzet, végszükség azonban igen. Így pl. hajótöréskor a csónakból kilökött vissza-
foglalhatja a helyét, ha tudja.

X. A veszélyes hivatást űzők és a végszükség

A Btk. 30. § (4) bekezdése alapján, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva köte-
lessége, az hivatalos ténykedésével összefüggésben nem hivatkozhat a végszükségre. Így a
rohamrendőr nem tagadhatja meg a tömeg oszlatására vonatkozó parancsot arra hivatkozás-
sal, hogy az nagyon veszélyes, ezért ő úgy menti az életét, hogy az ilyen parancs teljesítését
megtagadja, amivel nyilvánvalóan katonai bűncselekményt követne el. Ugyanígy más
veszélyes foglalkozást űzők (pl. katonák, tűzserészek stb.) sem tagadhatják meg szolgál-
tatban a kötelességük teljesítését azzal, hogy az veszélyes. Így pl. a hadgyakorlaton részvételt,
a bomba hatástalanítását, stb. Magánemberként azonban, szolgálaton kívüli cselekményük-

45 A kérdés jogfilozófiai megközelítésből feltehető lenne úgy is, hogy igazolható-e a „cél szentesíti az eszközt” klasszikus
machiavellista elve ilyen esetben, vagyis jogos és erkölcsös célok igazolhatják-e jogsértő és erkölcstelen eszközök alkal-
mazását. A végszükség szabályából logikailag egyértelmű igen válasz következik azzal a kiegészítéssel, hogy ilyenkor
(vagyis amikor a végszükség fennáll) az eszköz alkalmazása valójában nem jogsértő.

46 Wolfgang Daschner német rendőrtiszt esetére lásd: Kínzó kérdések. Írta: Izsák Norbert. HVG 2004/50.szám 89-91. oldal.

kel összefüggésben persze már ők is hivatkozhatnak a végszükségre. Ennek a törvényi rendelkezésnek azonban gyakorlata egyáltalán nincs, ennek ellenére fontos garanciális szabály. Másik olvasata szerint nem hivatkozhat végszükségre a veszélyes hivatást űző, aki pl. mentés során azért, hogy saját életét mentse, másnak testi sértést okoz. Ugyanakkor, ha azért okoz másnak testi sértést, hogy azzal mások életét megmentse, úgy már hivatkozhat végszükségre. (A Btk. Kommentár példája szerint a tűzoltó, aki az égő házból csak úgy tud kihozni két személyt, hogy közben valakinek testi sértést okoz.⁴⁷⁾

XI. A bírói kockázatvállalás és a végszükség

A Btk. 30. § (2) és (3) bekezdésének nemigen van gyakorlata, így e körben egységes bírói gyakorlatról beszélni túlzás lenne. Ez a két bekezdés a jogszabályban a túllépést szabályozza, figyelembe véve az elkövetőnek a védekezés kori tudatállapotát, felismerési képességét⁴⁸. A jogszabály szerint a védekező akkor nem követ el társadalomra veszélyes cselekményt a védekezés során, ha az elhárítás arányos volt. Ebből következően az elkövető aránytalan elhárítás esetén a többleteredményért felel és büntethető, kivéve, ha menthető felindulás, vagy ijedség képtelenné tette őt abban, hogy felismerje a sérelem nagyságát (Btk. 30. § (2) bek.). Azt gondolom, hogy a bíróságok végszükséget akkor állapítanak meg, ha az arányos volt, és a 30. § (2) bekezdés büntethetlenséget biztosító és a (3) bekezdés büntetés korlátlan enyhítésére lehetőséget adó szabályát egyáltalán nem alkalmazzák, ezért nincs ennek gyakorlata⁴⁹. Az pedig, hogy nem alkalmazzák, annak álláspontom szerint két oka van. Az egyik ok, hogy ritkán fordulnak elő olyan esetek, amikor egyáltalán alkalmazni lehetne ezeket a szabályokat. A másik ok a bíró lelki világában keresendő. Úgy látom, hogy a végszükségre, sőt a jogos védelemre, mint büntethetőséget kizáró okra hivatkozó felmentő ítélet ritka, mert ennek a feltételei ritkán állnak fenn, illetve az első fokon eljáró bíróságok még viszonylag egyszerű megítélésű, egyértelmű esetekben is vonakodnak felmenteni a vádlottat ilyen jogcímekre hivatkozással, mint a jogos védelem, vagy a végszükség. Ennek oka a bírói pszichében keresendő. Minden bíró tart attól, hogy az ítéletét hatályon kívül helyezik, ennek a kockázata pedig – megfigyelések szerint – jóval nagyobb a felmentő ítéleteknél, mint a bűnösséget kimondó ítéleteknél. Különösen igaz ez azon felmentések esetén, amikor a felmentés jogcíme olyan jogintézmény, mely azt a jogi helyzetet szabályozza melynek konkrét esetben való fennállásának a megítélése igencsak a bírói értékítélet kérdése⁵⁰. Ezért a bírák sokszor úgy okoskodnak, hogy lehet, hogy van jogos védelem, vagy végszükség, de nem vagyok benne biztos, mindegy, azért elítélem, aztán, majd legfeljebb a másodfok felmenti. (Jó példa erre a BH 2006. 1. jogeset.). A másodfokú bíróságok pedig jóval gyakrabban és bátrabban állapítják meg a büntethetőséget kizáró ok fennállását és mentik fel a vádlottat. Ez megítélésem szerint magyarázható a nagyobb szakmai rutinnal és azzal

47 Btk Kommentár (Complex Cd Jogtár)

48 Ebben az esetben a menthető ijedség illetve felindulás a büntetlenség, illetve a korlátlan enyhítés lehetőségének az oka. Ez a fajta ijedség, felindulás azonban nem kóros, hanem épléktani folyamatra vezethető vissza.

49 A menthető felindulásra illetve ijedségre példa lehetne Békés Imre szerint ha a vezető a baleset elkerülése végett elrántja a kormányt, felhajt a járdára és ott több embert halálra gázol.

50 Nem véletlenül él – a már idézett – jogi közmondás, miszerint „nehéz ügyekben a bíró erkölcsé dönt.”

is, hogy – míg az elsőfokú bíróság a hatályon kívül helyezéstől – addig a másodfokú bíróság – amíg 3. fokú eljárás nem létezett – attól tartott, hogy alaptalanul ítél el jogerősen egy embert, ezért kétes helyzetben inkább felmentő ítéletet hozott. Még nem látni, hogy a 3. fokú eljárás behozatala a büntetőeljárásjogba ezt a fajta hozzáállást megváltoztatja-e és ha igen, akkor mennyiben.

XII. Az új Btk. és a végszükség

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 23. § (1) bekezdése szerint nem büntethető annak cselekménye, aki saját, illetve más személyét, vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelme érdekében így jár el, feltéve, hogy a cselekmény nem okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett. A (2) bekezdés szerint nem büntethető, aki azért okoz nagyobb sérelmet, mint amelynek az elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból nem ismeri fel a sérelem nagyságát. A (3) bekezdés szerint, nem állapítható meg végszükség annak javára, akinek a veszély előidézése felróható, vagy akinek a veszély vállalása foglalkozásánál fogva kötelessége.

Az új törvény legfontosabb vívmánya a végszükség körében, hogy feladja azt a korábban részletezett és elfogadhatatlan elvet, miszerint nem lehet egyenértékű a kár okozása a fenyegetettséggel, vagyis, hogy értékegyenlőség esetén túllépés valósul meg. Így egy ember életének a megmentése is arányos lesz egy másik életének kioltása árán. Ha tehát például a hajótörött kirántja a mentőcsónakból az utast, és maga ül a helyére, úgy végszükség miatt nem lesz felelősségre vonható emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés büntette, vagy más bűncselekmény miatt. Néhány kivételtől eltekintve senkitől sem várható el ugyanis, hogy életét áldozza fel a másik ember életének megmentése végett. További komoly előrelépés, hogy a jogszabály az ijedtséget, illetve a menthető felindulást büntethetőséget kizáró okként szabályozza akkor is, ha kizárta, akkor is ha korlátozta az elkövetőt a sérelem nagyságának megítélésében.

A jogos védelem és a végszükség két olyan kiemelkedően fontos jogintézmény, melyek nélkül az igazságszolgáltatás bizonyos sajátosságokat hordozó ügyekben nem tudná betölteni funkcióját, vagyis nem tudna igazságot szolgáltatni. E két jogintézmény nélkül, a bíróságoknak adott esetben diszpozíciószerű magatartásokat kellene a büntetőjogi felelősségrevonás körébe vonniuk anélkül, hogy e magatartások veszélyesek lennének a társadalomra. Ezekben az ügyekben a jog elveszítené társadalmi szerepét, vagyis az élethelyzetek, és a viszonyok igazságos szabályozását. Nem nehéz belátni, hogy a két jogintézmény szerepe kiemelkedő a büntetőjogban, és legalább ennyire fontos ezek bírói gyakorlata. Alapvető társadalmi igény mutatkozik ugyanis arra, hogy a jog általánosan megfogalmazott szabályai egyedi esetekben, a konkrét helyzeteket megítélve is érvényre jussanak anélkül, hogy a szabályokra való alaptalan hivatkozással a jog e kivételes rendelkezéseivel

visszaélhetnének, vagy a rendelkezések indokolatlan és megszorító értelmezésével igazságtalan döntések születnének. Álláspontom szerint a jogos védelem és a végszükség bírói gyakorlata a társadalmi elvárásoknak megfelel. Azonban a társadalmi viszonyok folyamatos változása és a jogfejlődés folyamatos kihívások elé állítja az igazságszolgáltatást.

A büntetés-végrehajtási fokozatok felülvizsgálata a feltűnően durva, kegyetlen, vagy több embert érintő bűncselekményt elkövetők tekintetében

BEVEZETÉS

A szabadságvesztés-büntetés és végrehajtásának fokozataihoz kapcsolódó problémák, reformok végigkísérik a börtöntörténelmet. Ezért indokolt a kezdetektől vizsgálni és elemezni a fokozatok kialakulásának, differenciálódásának módját, az idők során felmerülő problémákat, és az arra adott válaszokat, a megoldási kísérleteket. Mindezek ismeretében megállapítható, hogy a mai fokozatok felülvizsgálatát felvető problémák nem új keletűek. Ahogy az erre kidolgozott megoldási javaslatok sem teljesen új ötletek.

A büntetés végrehajtásának módjára vonatkozó elméletek²

Az ókorban, illetve a középkorban a szabadság elvonása, mint büntetés ugyan létezett, de a kor jellegzetességei miatt nem lehetett általánosan elterjedt, széles körben alkalmazott büntetési nem. Ennek oka részben az, hogy az akkori társadalmak felépülése, hierarchiája alapján számos társadalmi rétegnél a szabadság elvonása büntetesként vagy egyáltalán nem, vagy csak korlátozottan jöhetett szóba, sajátos státuszuk miatt. Nyilvánvalóan egy átlagos rabszolga esetében például nem létezett olyan autonómia és szabadság, amit el lehetett volna tőle vonni, és ezzel őt sújtva bűnelkövetéstől visszatartani. De egy középkori rőghöz kötött és számos ponton függő jobbágy esetében is meglehetősen viszonylagos fogalom és érték volt a szabadság, melynek elvonása nem képezhetett volna kellő visszatartó erővel bíró szankciót. Nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy olyan korokban, melyekben háborúk, lázadások, hatalmi harcok, súlyos létbizonytalanság, egzisztenciális kiszolgáltatottság, betegségek, járványok, kiszámíthatatlan időjárási tényezők sújtották az embert, ott nem a szabadság volt az az elsődleges és komoly érték, melynek a korlátozása a bűnözéstől visszatartó erő lehetett volna. Persze ennek a büntetésnek a széleskörű alkalmazására az államok sem voltak felkészültek, hiszen nem voltak fegyintézetek, büntetés-végrehajtási (továbbiakban bv) apparátus, külön büntetés-végrehajtásra elkülönített állami költségvetés, összefoglalóan nem voltak meg a szabadságvesztés széles körű alkal-

1 dr. Polgár András bíró, Veszprémi Járásbíróság, PhD hallgató, Pécsi Tudományegyetem ÁJK Doktori Iskola

2 A történeti részek elsődleges forrása: Mezey Barna: A magyar polgári börtönügy kezdetei, 21-42. oldal, és Nagy Ferenc: A magyar büntetőjog általános része 361-363. oldal.

mazásának a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, személyi-tárgyi, anyagi feltételei. Így ezekben a korokban a fogvatartás alapvetően nem mint önálló büntetés funkcionált. Az elkövető fogvatartása azt a célt szolgálta, hogy a büntetőeljárás alatt ne szökhessen meg, majd a büntetés kiszabását követően a büntetés végrehajtásáig (mely elsősorban halálbüntetés, vagy testi fenyítőbüntetés, esetleg vagyoni szankció lehetett) rendelkezésre álljon.

Az életszínvonal emelkedésével, a társadalmi átalakulásokkal, a feudalizmus fokozatos leépülésével, a polgári léttel együttjáró szabadság kiszélesedésével, a büntetőjog humanizálódásával a szabadságvesztés-büntetés a XVIII-XIX. századra a legelterjedtebb büntetés-sé vált. Ekkora a büntetés célja már kikristályosodott a különféle büntetési célokat vizsgáló elméletekben. Az abszolút-teória hívei szerint önmagában hordja a célját, ami nem más, mint a megtorlás, hiszen az elkövetett bűn nem maradhat büntetlenül. A relatív-teória hívei szerint a speciális és a generális prevenció a büntetés célja, vagyis nem a megtorláson van a hangsúly, az arányos hátrányokozás (megtorlás) ugyanis fogalmilag a büntetés része, hiszen anélkül nem is lenne büntetés. Itt a hangsúly azon van, hogy az arányos hátrányokozás mind az elkövetőt, mint a potenciális elkövetőket – ideális esetben - a bűncselekmény elkövetéstől visszatartja.

Ezek ismeretében pedig a szabadságvesztés-büntetés megfelelő foganatosítására, a büntetés célját ténylegesen el is érő végrehajtására volt szükség. Felismerték, hogy a büntetés végrehajtása óriási jelentőséggel bír, mivel ez valósíthatja meg a szabadságvesztés célját – ha jól működik –, ugyanakkor meg is hiúsíthatja azt. Ezért fogalmazódtak meg különféle büntetés-végrehajtási elméletek, melyeket fokozatosan átültettek a gyakorlatba. Így jöttek létre a különféle börtönrendszerek. A börtönrendszerek jelentősen eltértek egymástól az ítélet-végrehajtás módjában, az elítéltekkel való bánásmódban, az elkülönítés formájában és mértékében, a nevelésben.

Alapvetően négy nagy börtönrendszert különböztettek meg. Az elsőt magánelzárasi rendszernek nevezték, mert a rendszer legfontosabb vonása az elítélt teljes elkülönítése mind a külvilágtól, mind az elítélt-társaktól, illetve a börtönszemélyzettől. A rendszert nevezik philadelphiai rendszernek is, mivel ott alkalmazták ezt először egy 30 fős börtönben. Az alap gondolata az volt, hogy az elítéltnak lehetőséget kell nyújtani arra, hogy elgondolkozzon azon, hogy mit is tett. Az elítéltnak így a teljes magányban lehetősége volt végiggondolni a tettét és megbánni azt. A rendszerhez tartozott, hogy az elítéltek csak egy olvasmányt kaphattak, ez a Biblia volt, és csak istentiszteletre járhattak hetente egyszer. Azonban az istentiszteleten is el voltak különítve egymástól, egy kalitkaszzerű fazárkából figyelheték a szertartást, az egymással való kommunikálásra nem volt lehetőségük. A rendszer bevezetésekor az elítéltek nem dolgozhattak, majd később lehetővé tették a munkát, de azt is csak egyedül a magánzárkában végezheték. A nehézkesen működő, drága és az ember alapvető tulajdonságait és természetes igényeit figyelmen kívül hagyó rendszer természetesen nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Végrehajtása rendkívül költséges volt, miután biztosítani kellett az elítéltek egymástól való 100%-os elszigeteltségét. Másrészt a teljes elkülönítés alapján véve is hibás gondolat volt, az ember társas lény, és a hosszú magány demoralizáló hatása. Az elítéltek az ingerszegény és társ nélküli környezetben szellemileg és idegileg leépültek, elsivárosodtak, gyakran pszichésen megbeteged-

tek a raboskodás hosszú évei alatt, és a szabadulásuk után, mivel remeteélethez voltak szoktatva, nem tudtak visszailleszkedni a társadalomba.

A hallgatási vagy auburni rendszer a magánelzárásos rendszer kritikájaként, az ott felmerült problémákra adott válaszként, annak továbbfejlesztett változataként jött létre. A rendszer lényege az volt, hogy az elítéltek napközben együtt dolgoztak – vagyis a munkavégzés kötelező volt – szigorú hallgatási kötelezettség mellett, éjszakánként pedig minden elítéltet magánzárkában helyeztek el. A koncepciója az volt, hogy az elítéltet munkához kell szoktatni, el kell zárni a bűnözőközösségtől, mindamellett nem szabad remeteéletre kényszeríteni. Alapvető problémaként jelentkezett, hogy a hallgatási kötelezettség előírása valójában ugyanúgy természetellenes volt, mint az elzárásos rendszer, csak nagyon nehezen, rendkívül brutális eszközökkel lehetett az elítélteket hallgatásra kényszeríteni. Eleve életszerűtlen volt annak feltételezése, hogy az egy helyiségben foglalkoztatott elítéltek néma csendben végezték volna fizikai munkájukat egymással való kommunikáció nélkül.

A progresszív (fokozatos) rendszert Angliában dolgozták ki és alkalmazták először. A rendszer három fázisból állt. Amikor az elkövetőt elítélték, először teljesen elkülönítették a rabtársaktól, magánelzárásban tartották. A teljes elzárás célja az volt, hogy az elítélt elgondolkozzon azon, amit tett, és megbánja azt. A következő szakasz, amikor az elítélt már a rabtársaival együtt dolgozott, tehát közösségben volt, nem érvényesült a hallgatási kötelezettség, azonban az elítéltet éjszakára magánzárkában helyezték el. A harmadik fázisban az elítéltet feltételes szabadságra bocsátották. Természetesen, ha bűncselekményt követett el, ismét visszakerült, és folytatta büntetésének letöltését. A feltételes szabadság alatt rendőri felügyelet alatt állt.

Az ír fokozatos rendszer az angol fokozatos rendszertől abban tért el, hogy a közös munkáltatás és a feltételes szabadság fázisa közé beiktatta az átmeneti intézetet. Itt az elítéltek már nem viseltek rabruhát, közösen helyezték el őket, enyhe szabályok vonatkoztak rájuk, és külső munkahelyen dolgozhattak. Valójában ez a mai modern értelemben vett átmeneti csoport (intézet) elődjének volt tekinthető³. Így itt négy fázis szerepelt.

Magyarországon az 1878-1950 közt hatályban volt, illetve 1950-1961 között csak a különös részében hatályos Csemegi Kódex – mely nevét Csemegi Károlyról, a kodifikációt előkészítő államtitkárról kapta – a hosszabb tartamú szabadságvesztésre az ír fokozatos, a rövidebb tartamú szabadságvesztésre az angol fokozatos rendszert írta elő. A két rendszer nehézkesen működött, a fokozatos végrehajtást 1950-ben megszüntették, csak a feltételes szabadság intézménye maradt meg a továbbiakban.

A világ börtönrendszerei manapság nem a XIX. századi börtönrendszerek közé sorolhatóak, – bár azok számos elemét átveszik, ötvözik, továbbfejlesztik, illetve azokra épülnek – hanem alapvetően háromfélék. Vannak államok, melyeknek a büntetés végrehajtása a neo-treatment (újfajta kezelés) elvet követi. Ide tartoznak elsősorban a skandináv államok.

3 Az átmeneti intézet jogintézményét a magyar büntetés-végrehajtási jog is ismerte már a XIX. században. A neve közvetítő intézet volt. Közvetítő intézetbe a hosszú szabadságvesztésre ítélték kerültek, ha a büntetések kétharmad részét letöltötték, és magatartásuk alapján érdemesek voltak rá. A cél az volt, hogy a hosszú bezártság után fokozatosan a szabad élethez szoktassák az elítéltet. Így nagyobb volt az esély arra, hogy az elítélt vissza tud illeszkedni a társadalomba a szabadulás után.

Ezeknek az országoknak a börtönei alapvetően a nyitott, illetve a félig nyitott börtönök képviselői. Jellemzően kicsi, „családias” börtönöket működtetnek, ahol a személyzet körében felülreprezentáltak jelen a szociális munkások, pszichológusok, lelkeszek, nevelők, tanárok⁴. Sokféle módszerrel kísérleteznek, ezek a rendszerek fogékonyak a reformokra. A cél a teljes és tényleges reszocializáció, a speciális prevenciót alapvetően az elítélt képzésével, nevelésével, közreműködésével képzelik el. Ezt a rendszert jellemzi, hogy gyakran változik, fiatal és kiforratlan. Kiemelten foglalkoznak a sajátos igényű elítéltekkel, például: központi helyet foglal el a kábítószerrel való leszoktatás feladata, a szexuális bűnözők speciális kezelése, de ami semmiféleképpen sem merül ki az elítélt izolálásában, a társadalomtól és rabtársaitól való elkülönítésben. Megjegyzem, ezekre a társadalmakra alapvetően az alacsony bűnözési ráta jellemző, viszonylag kevés és kisebb súlyú bűncselekményt követnek el. Így ezen jóléti államok börtönrendszere nincs felkészülve a széleskörű és erőszakos jellegű bűnözés kezelésére, különösen nem tud mit kezdeni az extrém kategóriába tartozó bűnözéssel (pl. sorozatgyilkosokkal, terroristákkal).

A másik irányzat a mai rendszerekben a represszív (megtorló) büntetés-végrehajtás rendszere, ennek fő képviselője az USA börtönrendszere, de ide sorolható Kína is. Az európai államok közül ezt a változatot képviseli „szelídített” változatban az Egyesült Királyság, illetve Franciaország. A rendszer lényege az elítéltekkel szembeni határozott fellépés. Ezek a börtönök kifejezetten zártak, ez külsőségeikben is megnyilvánul, pl. magas kerítés, szigorú őrzés, stb., de az intézeti szabályokban is, pl. viszonylag kevés látogatás engedélyezése, külső munkahelyeken való foglalkoztatás elenyésző stb. A cél a bűnelkövető kivonása a társadalomból, az elkövetett cselekmény megtorlása, az elrettentés.

A kétféle rendszer között van az átmenet. Magyarország bv. rendszere is ide az átmeneti rendszerek közé sorolható. Ezek előnye, hogy mindkét szélsőségből a pozitívumokat emelik ki. Míg az átlagelítélttel szemben a kezelési elvek érvényesülnek nyitott illetve fél-nyitott végrehajtással, addig a veszélyes rabokkal szemben alapvetően a represszív végrehajtás elemei dominálnak. Ezt lényegében helyesnek tartom, azonban szükséges a kezelési módszerek „becsempészése” a veszélyes rabokkal való foglalkozásba, mindezt anélkül azonban, hogy a velük szemben érvényesülő és indokolt zártságot oldanánk⁵.

A szabadságvesztés magyarországi végrehajtási fokozatainak áttekintése

A hatályos Büntető Törvénykönyv szerint a szabadságvesztés önálló büntetési nem, melynek három végrehajtási fokozata van, a fegyház, a börtön és a fogház. Ettől eltérően a szabadságvesztés-büntetés Magyarországon kezdetben nem volt egységes büntetési nem,

4 A rendszer emberközpontúságát jól mutatja, hogy statisztikailag egy fogvatartottra egy bv. dolgozó jut.

5 A kezelés vonatkozásában meg kell jegyezni, hogy ma már általánosan elfogadott a börtönpedagógiában, hogy a cél nem a fogvatartott megjavítása, megváltoztatása, hanem csak a lehetőséget kell megadni neki erre. Így ha meg akar, akkor meg tudjon változni. Egyéni és csoportos terápiákkal, a tanulás lehetőségének biztosításával esélyt adnak a fogvatartottaknak a pozitív irányú változásra.

hanem különböző szabadságelvonással járó büntetések léteztek, önálló szabályozással (ld. pl.: az első Btk. az ún. Csemegi Kódex szabadságelvonással járó büntetési neveit: fegyház, börtön, fogház, államfogház). Később a szabadságvesztés egy egység büntetési nemmé vált, de az egységes szabadságvesztésnek is fokozatait különböztették meg, illetve különböztetik meg mind a mai napig.

A szabadságvesztés eltérő fokozataiban a végrehajtás módja, az elítélt jogai, kötelezettségei, a jutalmazás, az intézeten belüli mozgás, a feltételes szabadság lehetősége jelentősen különbözött – illetve különbözik egymástól.

A XIX. század első felében egyszerű fogságot, fogságot, legnehezebb fogságot különböztettek meg egymástól. Az egyszerű fogságnál ugyan a rabtól megvonták a szabadságát, de másban – a kor körülményei közt – nem szenvedett hiányt. A legnehezebb fogság azonban hasonlított a középkori tömlőcök szigorához: kéz-láb bilincs, megláncolás, rossz körülmények, éheztetés. 1833-ban ezt a legnehezebb fogságot megszüntették. Az 1852. évi osztrák büntetőtörvény már csak egy humánusabb, egyszerűbb rabságot és egy szigorított formát ismert.

A Csemegi kódex (1878. évi V. tc.) az egyes bűncselekményeknél külön meghatározta a büntetés végrehajtási fokozatát. Ez azt jelenti, hogy a szabadságvesztés-büntetés ebben a korban még mindig nem volt egységes büntetési nem, hanem annak több neve (mai szóval fokozata) létezett. Ki kell emelni, hogy humánus törvény volt, a szabadságvesztéssel járó szankciók voltak a legfontosabb szankciói, a halálbüntetést csak szűk körben ismerte. Több mint hetven évig hatályban volt, így a jogfejlődésben a szerepe kiemelkedőnek mondható.

A Csemegi kódex a szabadságvesztés négy nemét (mai szóval fokozatát) különböztette meg: fegyház, börtön, fogház és államfogház. A szabadságvesztés neveihez igazodott az elítéltek elnevezése is: fegyenc, rab, fogoly, államfogoly. Eltérő volt a végrehajtás módja az egyes fokozatokban. A végrehajtás mikéntjére nagy hatást gyakoroltak a börtönök funkcióiról, a fogvatartottak megjavításának módjáról szóló elméletek, és ezen elméletek alapján megalkotott eltérő börtönrendszerek. A különféle börtönrendszerek tapasztalatait az egyes szabadságelvonással járó büntetések végrehajtásába beépítették.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása „... a három évi, vagy ezt meghaladó fegyházra ítélt férfiaknál az ír rendszer szerint, a nőknél, valamint a három évet el nem érő fegyházra ítélt férfiaknál pedig az angol rendszer szerint történt. A fegyházra ítéltet a szakirodalom fegyencnek nevezte. A fegyenc a büntetés letöltését magánzárkával kezdte. A magánelzárás a bíróság által kiszabott büntetés egyharmad részéig, de legfeljebb egy évig tartott és a büntetés letöltésének kezdetén lehetett csak foganatosítani. (...) A magánelzárás nem csak abból állt, hogy az elítélt éjjel és nappal egyedül volt a zárkában, hanem más megszorításokat is alkalmaztak.”⁶ A fegyenc nem végezhetett munkát az első időszakban, sőt az első tíz napban még olvasnivalót sem kaphatott. 10 nap után kapott olvasnivalót, ez a Biblia volt. Ez az első időszak az elkövetett bűnnel való szembesülést szolgálta, a cél az

6 Így például államfogház végrehajtási nemet (fokozatot) írt elő 35 bűncselekményre.

7 Gläser István: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1975. 110-111. oldal.

volt, hogy a fegyenc átgondolja a tettét, és megbánja azt. Az ehhez a célhoz szükséges feltételeket, körülményeket igyekezett megteremteni a jogalkotó a magánelzárás kötelezővé tételével.

„A magánelzárás időszaka után következett a második fokozat: a nappali közös munka, és éjjeli magánelzárás.

Börtönfokozaton némileg eltért a végrehajtás rendje. A három évi, vagy ezt meghaladó börtönre ítélt férfiaknál a végrehajtás az ír rendszerben történt, az egy évet meghaladó börtönre ítélt férfiak és nők esetében az angol rendszer szabályai érvényesültek, az egy évi, vagy ennél rövidebb időtartamú elítéltek csak két fokozatban töltötték a büntetésüket. (...) A börtönbüntetés végrehajtása magánelzárással kezdődött, s a raboknál általában ugyanolyan szabályok érvényesültek, mint a fegyenceknél. (...) A magánelzárás tartama azonos volt a fegyházéval. A magánelzárást a börtönben a nappali közös munka időszaka követte, éjjeli elkülönítés nélkül.⁸⁷

Az államfogházat az enyhébb súlyú politikai bűncselekmények elkövetői számára tartották fenn. Gláser István szerint ez a végrehajtási forma a kor elitjének fokozata, tehát a kiváltságos társadalmi réteg büntetés-végrehajtási formája. Az államfogházban csak nappali közös elzárás érvényesült éjszakai elkülönítéssel, majd elvileg a feltételes szabadságra bocsátás követte ezt a szakaszt. Az államfogoly számos kiváltságot élvezett: maga gondoskodhatott az ételméről, így megfelelő színvonalú étkezést biztosíthatott magának. (Megemlítenéd, hogy az ételmezés, önellátás megoldása ennek a rétegnek természetesen nem okozott problémát.) Fogyaszthatott szeszes italt, dohányozhatott, nem volt köteles formaruhát viselni, nem állt munkakényszer hatálya alatt, maga bútorozhatta be a zárkáját, újságot járathatott. Bármikor fogadhatott látogatót. Gyakorlatilag azt csinált, amit akart, éppen „csak” a szabadságában volt korlátozott, így a helyváltoztatási szabadságát, a lakó és tartózkodási hely megválasztásának jogát nem élvezhette.

A jogállamisággal, annak követelményeivel ez a fajta megkülönböztetés ma már nyilvánvalóan nem férne össze, másrészt a büntetés komoly visszatartó hatását is elveszíthetné, ha egyes magas jövedelmű, illetve komoly vagyonnal rendelkező, illetve a korábban magas társadalmi státuszban élt elítéltek luxuskörülményeket teremthetnének maguknak a bv. intézetben.

A fogházbüntetés végrehajtása a következőképpen zajlott. „Az egy évi, vagy ennél rövidebb tartamú fogházra ítélték az egész büntetést közös elzárásban töltötték. Az egy évet meghaladó fogházra ítéltekkel szemben azonban a végrehajtás az angol rendszer szerint történt. A magánelzárás tartama a büntetési idő egyharmadát tette ki, de legfeljebb egy év volt. (...) Az egy évet meg nem haladó fogházra ítéltéknél mellőzték a magánzárkát.”⁹

Kérdés, hogy miben különbözött a négy végrehajtási fokozat. Eltérők voltak a magánelzárás szabályai (hiszen, azt mellőzni lehetett a fogházra ítélték fent említett kategóriájánál), másrészt eltértek az olvasási tilalom szabályai¹⁰, különbség jelentkezett az ételmezésben, és a napi sétaidő is másként alakult. A munkáltatás vonatkozásában eltérés volt, hogy

8 Gláser I. : A szabadságvesztés ... i. m. 112. oldal.

9 Gláser I. : A szabadságvesztés ... i. m. 114-115. oldal.

10 A büntetés végrehajtásának legelső napjaiban az elítélt a magánzárkában nem dolgozhatott, de még csak nem is olvashatott. Ez az időszak a bűnnel való szembesülés időszaka, ezért volt tilos mind a munkavégzés, mind az olvasás, illetve az egyéb figyelemelterelő tevékenység. Az egyes végrehajtási nemeknél (fokozatoknál) eltérő időtartamú volt ez az első

a fegyenc köteles volt a kijelölt munkát elvégezni, a börtönre és a fogházra ítélt válogathattott a munkák közül, még az államfogházra ítélték esetében nem volt munkakényszer. A látogatófogadás szabályai és a levélírás szabályai is mások voltak. Gläser István szerint „ha a különböző nemű szabadságvesztés büntetések végrehajtása közötti különbségeket elemezzük, két megállapítást tehetünk: a megkülönböztetés formális és mesterkél volt, a különbségek érvényesítésében is a megtorlás lépett előtérbe.¹¹” Megítélésem szerint egyik megállapítás sem helytálló. A megkülönböztetés mesterséges, de nem mesterkél volt, valóságos, és jelentős eltérések voltak a végrehajtás tekintetében. Másrészt, a végrehajtás szigorja valóban eltért, de ez nem azonosítható a megtorlással, illetve megtorlás-centrikus végrehajtással. Ugyanakkor az kétségtelen, hogy az államfogház szabadságvesztési nem elfogadhatatlan, kiváltságos büntetési nemként működött, és a jogegyenlőség eszméjével, illetve a szabadságvesztés-büntetés prevenció céljával nehezen összeegyeztethető szabályokat tartalmazott, kiváltságos fogvatartottak privilégizált szabadságvesztése volt.

Fentiek alapján könnyen belátható, hogy a Csemegi Kódex teremtette szabadságelvonással járó büntetési nemek végrehajtásának módja számos ponton egymástól jelentős eltérést mutatott, a szabadságvesztés rendszere meglehetősen bonyolult volt.

A XX. században a szabadságvesztés-büntetés egységes büntetési nemmé vált, aminek végrehajtási fokozatait különböztették meg, illetve különböztetik meg a mai napig is.

1950-ben életbe lépett a büntetőtörvénykönyv általános része (Btá), mely csak börtönfokozatot ismert. A népbírói büntetőjoggal (1945) új büntetési nem lépett életbe, a kényszermunka. A Csemegi Kódexnek csak a különös része maradt hatályban, az új Btk., vagyis az 1961. évi V. törvény hatálya lépéséig. Az 1961-ben született Btk. újraszabályozta a végrehajtási fokozatok rendszerét. 1961-től a szabadságvesztést börtönben vagy büntetés-végrehajtási munkahelyen kellett végrehajtani.

A Btk. módosításának köszönhetően 1966 és 1971 között a szabadságvesztés végrehajtásának négy fokozatát különböztette meg a jogszabály: a szigorított börtönt, a börtönt, a szigorított büntetés-végrehajtási munkahelyet és a büntetés-végrehajtási munkahelyet. 1971-ben a szabadságvesztés végrehajtási fokozatai tekintetében újabb jogszabályi változás történt, innentől kezdve fegyház, szigorított börtön, börtön és fogház fokozaton lehetett a szabadságvesztés-büntetést végrehajtani. Az egyes fokozatok létrehozásával és variálásával a megfelelő egyéniesítés lehetőségét igyekeztek megteremteni. A fokozatok rendszere többször is változott, volt, hogy érdemi, tartalmi változások nélkül¹².

A szabadságvesztés-büntetés hatályos végrehajtási fokozatai és annak reformja

A hatályos 1978. évi IV. törvény a szabadságvesztés-büntetés három végrehajtási fokozatát ismeri, ezek: a fegyház, a börtön és a fogház.

időszak. Ez kettőtől négy hétig terjedő időtartam volt végrehajtási nemtől (fokozattól), illetve attól függően, hogy az elítélt visszaeső volt-e vagy sem.

11 Gläser I.: A szabadságvesztés... i. m. 118. oldal.

12 Ez történt 1971-ben, amikor a korábbi fokozatokat csak átkezesztelték.

A jogszabály előírja, hogy a szabadságvesztés-büntetést – a kiszabott büntetés mértékétől, az elkövetett bűncselekmény jellegétől és a bűnelkövető jellemzőitől függően – melyik fokozaton kell végrehajtani.

A legsúlyosabb fokozaton, tehát fegyházfokozaton kell végrehajtani az életfogytig tartó szabadságvesztést, a háromévi vagy ennél hosszabb tartamú szabadságvesztés-büntetést ha azt állam vagy emberiség elleni bűncselekmény, illetve más kiemelkedően súlyos bűncselekmények miatt szabták ki. (Például: terrorcselekmény, emberölés, emberrablás súlyosabban minősülő esetei stb.) Fegyházban kell végrehajtani a kétévi vagy ennél súlyosabb szabadságvesztést is, feltéve, hogy az elítélt többszörös visszaeső, illetve bünszervezetben követte el a bűncselekményt.

A középsúlyos végrehajtási fokozatnak tekintendő börtönben kell végrehajtani a büntetett miatt kiszabott szabadságvesztést, illetve a vétség miatt kiszabott szabadságvesztést, feltéve utóbbi esetben, hogy az elítélt visszaeső.

Fogházban a vétség miatt kiszabott szabadságvesztést kell végrehajtani, kivéve, ha az elítélt visszaeső.

A jogszabály – nagyon helyesen – lehetővé teszi, hogy a cselekményt elbíró bíróság a büntetés kiszabására irányadó körülményekre (így az elkövető személyisége, és bűncselekmény indítékai) tekintettel az egyébként irányadó fokozatnál eggyel szigorúbb, vagy enyhébb végrehajtási fokozatot rendeljen el. Más kérdés az, hogy ennek szinte egyáltalán nincs bírói gyakorlata. Soha nem talákoztam olyan ügyel, ahol a bíróság az előírtnál eggyel szigorúbb végrehajtási fokozatot rendelt volna el, de az eggyel enyhébb végrehajtási fokozatról szóló rendelkezés is csak elvétve fordulhat elő.¹³

A végrehajtás alatt – az elítélt kifogástalan magatartására, illetve az elítéltnek a büntetés-végrehajtás rendjét ismételten és súlyosan sértő magatartására tekintettel – is helye van a végrehajtási fokozat enyhítésének, illetve szigorításának, amiről szóló határozat – az elítélt megváltozott magatartása miatt – hatályon kívül helyezhető. Szerencsére a jogszabály már nem ad lehetőséget arra, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fegyház fokozatból enyhébb végrehajtási fokozatra kerülhessen, így az életfogytig tartó szabadságvesztést egész tartama alatt fegyház fokozaton kell végrehajtani.

Mind a fokozat meghatározása, mind a fokozat végrehajtás alatti megváltoztatása bírói hatáskörbe tartozik. A bíróság az ítéletben rendelkezik a kiszabott szabadságvesztés-büntetés végrehajtási fokozatáról, a büntetés végrehajtása alatt pedig a büntetés-végrehajtási (továbbiakban bv.) bíró hatásköre azt megváltoztatni, ha annak feltételei fennállnak.

Megfigyelhető tendencia mind külföldön, mind hazánkban, hogy a bíróság által meghatározott büntetés-végrehajtási fokozatokon belül a büntetés-végrehajtási intézetek létrehozzák az úgynevezett rezsimrendszert, mely a bíróság által meghatározott fokozaton belüli további differenciálásra, „finomhangolásra” ad lehetőséget. Ennek lényege, hogy a három végrehajtási fokozatba tartozó elítélteket tovább csoportosítják, osztályozzák.

¹³ A Győri Törvényszék gyakorlata szerint a fiatal felnőtteknél esetenként indokolt lehet alkalmazni az eggyel enyhébb végrehajtási fokozatot, vagy akkor ha az elkövető a halmaztatban lévő cselekmények egy részét fiatalkorúként, másik részét felnőttként követte el.

Országoként, illetve országokon belül az irányadó büntetés-végrehajtási jogszabályoktól és az intézeti házszabályoktól függően számtalan rezsimit hoznak (hozhatnak) létre. Az egyes rezsimekben pedig a végrehajtás rendje jelentősen eltér. Nyilvánvalóan nem mindegy az elítélt számára az, hogy őt a fegyintézetben melyik rezsimbe sorolják, hiszen vannak szigorú, zárt rezsimek, és vannak nyitott, illetve félig nyitott, az elítélt életét megkönnyítő rezsimek. Az osztályozás sémája viszonylag egyszerű, miszerint vannak jó irányba befolyásolható, nevelhető elítéltek, és vannak kezelhetetlen, veszélyes elítéltek. Értelemszerűen a kezelhető, együttműködő fogvatartottak kerülnek a nyitott, a kevésbé együttműködő, de még jó irányba befolyásolható rabok a félnyitott rezsimbe, míg a renitens rabok a zárt rezsimbe. A rabok osztályozása első ízben a fegyintézetbe kerüléskor történik meg. Ennek során a fegyintézetben működő úgynevezett befogadási bizottság biztonsági, kockázati szempontból osztályozza a fogvatartottat, ennek megfelelően őt I-IV. terjedő biztonsági csoportba sorolják. A legveszélyesebbek a IV. csoportba kerülnek. Őket jellemzően, illetve igen gyakran az úgynevezett különleges biztonságú zárkában, illetve körleten helyezik el. A későbbiek során a biztonsági csoportba sorolást felülvizsgálják, indokolt esetben azon változtatnak. Minden elítéltet a befogadás során biztonsági csoportba soroljanak, függetlenül attól, hogy melyik végrehajtási fokozatba tartozik az illető. A biztonsági csoportba sorolás szorosan összefügg azzal a kérdéssel, hogy a rab melyik rezsimbe fog kerülni. Nyilvánvalóan nem sorolnak egy IV. biztonsági csoportba tartozó veszélyes elítéltet a nyitott vagy félnyitott rezsimbe. A IV. biztonsági csoportba tartozó rab valószínűleg egy különleges biztonságú zárkába fog kerülni, ez azt is jelenti, hogy ő a fokozatán belül zárt rezsimbe fog tartozni. Vagyis, ha valaki különleges biztonságú zárkában vagy körleten tölti a büntetését, akkor fogalmilag kizárt az, hogy nyitott–félnyitott rezsimbe tartozó rab legyen, tehát a rezsimrendszer alapja a biztonsági tényezők értékelése, és ezzel szoros összefüggésben a fogvatartott együttműködésre való készsége. A rezsimbe soroláskor így elsődlegesen az elkövetett bűncselekmény, a kiszabott büntetés, az előélet dominál, hiszen a büntetés-végrehajtási (továbbiakban bv.) intézet számára az erre vonatkozó adatok állnak rendelkezésre a befogadáskor. Majd később a biztonsági csoportba való sorolás – és ezzel egyidejűleg a rezsimbe sorolás – felülvizsgálatával már ezek mellett számít a magaviselet, a fogvatartott személyisége, stílusa, kiszámíthatósága, az egészségi állapota, a rab együttműködése, vagy annak hiánya, a jutalmazások, feddések száma, okai stb.

A rezsimrendszer kiváló lehetőséget ad a rabok motiválására az intézeti rend, a szabályok betartatására, illetve a jogszabályok és a házirend megsértésétől való tartózkodás elősegítésére. Maga a rendszer kellően rugalmas, hiszen lehetőséget biztosít arra, hogy a rab magaviseletében bekövetkezett pozitív, vagy negatív változásokat kellő időben figyelembe vegyék. A rezsimbe sorolás és annak megváltoztatása a büntetés-végrehajtási szervezet feladata, az intézkedések alapja pedig a jogszabálynak nem minősülő intézeti házirend. Mivel nem külső szerv foglalkozik ezzel, ezért rugalmas, nincs idővesztés, hiányzik az eljárást hátráltató, a rendszert megbénító formalizmus. Nyilván viszont ezzel elvész a külső szerv eljárásának egyik előnye, a pártatlanság, és sokszor a hatékony jogorvoslati lehetőség.

A rezsimszisztem nem problémamentes. Nem ritka ugyanis, hogy az egyes rezsimek, illetve a rezsimek és a fokozatok akarva-akaratlanul átfedik egymást. Így előfordulhat, hogy büntetését börtönfokozaton töltő, de azon belül zárt rezsimbe tartozó elítélt zártabb, rosszabb körülmények között tölti a büntetését, mint egy fegyházfokozatba tartozó, azonban azon belül – jó magaviseletére tekintettel – nyitott, vagy félnyitott rezsimbe tartozó elítélt. Másrészt a bv. intézetek között is jelentős eltérések lehetnek, a házi rendek különbözőségét, és az intézetparancsnokok személyiségét illetően, továbbá a befogadó bizottságok tagjainak személyétől, stílusától függően.

A Helsinki Bizottság, mint emberi jogvédő szervezet pontosan emiatt tartja aggályosnak a rezsimszisztemet. „Az átfedést (...) teljesen megszüntetni nem lehet – nincs annyi variáció.” Ezt a véleményt a bizottság fogalmazta meg akkor, amikor a készülő új bv. kódex tervezet rezsimszisztemre vonatkozó szabályait véleményezte.

Belátható, hogy a szabadságvesztés-büntetés fokozatának kérdése, továbbá a biztonsági csoportba sorolás kérdése és a rezsimbe sorolás kérdése egymással szorosan összefügg. Felmerül ezért a kérdés, hogy a végrehajtás fokozata, a besorolás és a rezsim szempontjából mire számíthatnak azok az elítéltek, akik kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekményt (pl.: minősített emberölés, terrorcselekményt, minősített emberrablás, minősített nemi erkölcs elleni bűncselekményt stb.) követtek el, illetve kiemelkedő a társadalomra veszélyességük (például azért, mert többszörös és/vagy különös visszaeső, bűnszervezetben követte el a bűncselekményt, vagy szakértői vélemény alapján pszichopata stb.). Véleményem szerint a válasz adott a fent leírtak alapján. A Btk. ide vonatkozó szakaszai szerint hosszú időtartamú, fegyház fokozaton végrehajtandó szabadságvesztés-büntetését fognak kapni. Megalapozottan feltehető, hogy magas, valószínűleg a IV. biztonsági csoportba fognak kerülni a fegyházban (legalább a büntetésük első részében), ebből pedig szükségszerűen az következik, hogy zárt rezsimbe kerülnek. Lehet, hogy a különleges biztonságú körletre, illetve zárkára. Különösen igaz ez azokra, akiket a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt, főleg akkor, ha a bíróság az ítéletében a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárta. Ezért fontos kérdés, hogy a bírói gyakorlat szerint milyen bűncselekmények elkövetőit ítélik ma Magyarországon – ahogy a szakirodalom nevezi – tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre. Kérdés, milyen kihatásai vannak ennek a szankciónak a büntetés-végrehajtásra, mennyiben tér el a végrehajtása más szabadságvesztés-büntetések végrehajtásától, és indokolt szólni arról is, hogy vajon nem szükséges-e az ilyen kiemelkedően súlyos esetekre egy külön végrehajtási fokozatot létrehozni.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés végrehajtása, a végrehajtási fokozat és rezsimszisztem összefüggései

A magyar jogrendben a legsúlyosabb szankció (amit a bíróságok – bár más bűncselekményekért is kiszabható – kizárólag a minősülő, méghozzá általában a többszörösen

minősülő emberölés miatt szabnak ki) az úgynevezett tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés. A Btk.-t módosító 1998. évi LXXXVII. törvény lehetőséget ad arra, hogy életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíróság a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja. (Ezzel tehát kizárja annak lehetőségét, hogy a bv. bíró évtizedek elteltével feltételes szabadságra bocsássa az elítéltet.)¹⁴ Az újfajta, meglehetősen szigorú büntetést a szakirodalom nevezte el tényleges életfogytiglannak, mert bár ugyan elvben minden életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés, ahogy a neve is mutatja, életfogytig, vagyis az elítélt haláláig tart, azonban a gyakorlat az, hogy az elítéltet évtizedek letöltése után – bv. bírói döntés alapján – feltételes szabadságra bocsátják. A tényleges életfogytiglan esetében erre nincs lehetőség, bár az elítélt bízhat egy esetleges amnesztiában¹⁵ (közkegyelemben, aminek a gyakorlásáról és feltételeiről az Országgyűlés dönt), vagy hosszú évek után egészségi állapota jelentős romlására, vagy más szánalomra méltó okra hivatkozva – kegyelmi eljárást kezdeményezve – az egyéni kegyelemben¹⁶. A legnagyobb reményforrás az elítélt számára a vonatkozó Btk. szabály Alkotmánybíróság általi megsemmisítése lehet – visszamenőleges hatállyal. Ennek alapján bízhat a felülvizsgálat rá nézve kedvező eredményében. Megítélésem szerint ez utóbbinak azért lehetne realitása, mert a tényleges életfogytiglan, sőt már maga az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés is komoly emberjogi vitákat váltott ki. Ugyanakkor azzal, hogy Magyarország Alaptörvénye lehetővé teszi a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását, így egy érdekes alkotmányjogi, illetve nemzetközi jogi kérdésként merül fel, hogy az Alkotmánybíróságnak egyáltalán van-e hatásköre a büntetés alkotmányosságának, illetve annak vizsgálatára, hogy a szankció sért-e nemzetközi jogi kötelezettséget. Álláspontom szerint ilyen hatásköre nincs, így míg a korábbi Alkotmány, az 1949. évi XX. törvény alapján vizsgálhatta volna a büntetés alkotmányosságát (erre volt is indítvány, melyet a Helsinki Bizottság terjesztett elő), a hatályos Alaptörvény alapján ezt – megítélésem szerint – már nem teheti vizsgálat tárgyává. Így a társadalom védelme szempontjából az a szerencsés helyzet állt elő, hogy - legalább átmenetileg - a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés jogintézménye fennmaradhat. Európában azonban erősödik az a nézet, hogy az európai normákkal, jogrendekkel, jogállamisággal összeegyeztethetetlen nemcsak a tényleges életfogytiglan, hanem maga a „hagyományos”, tehát a szabadulás lehetőségét meghagyó életfogytiglan is. Az életfogytiglan határozatlan idejű szabadságvesztés, bizonytalan, kiszámíthatatlan büntetés. Egyes vélemények szerint jogállamban elvárható lenne, hogy előre tudni lehessen a jog „válaszát” bizonyos élethelyzetekre, különösen fontos lenne, hogy a jog ultima ratiojának tartott bün-

14 Ezen túl még egy – meglehetősen ritka – fajtája létezik a tényleges életfogytiglannak. A Btk. 47/C. § (2) bekezdése szerint nem bocsátható feltételes szabadságra az elítélt, ha ismételt életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélik. Így aki életfogytiglant kapott, és újra erre ítélik, ott a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét a törvény kizárja. (E körben tehát a bíróságnak nincs mérlegelési lehetősége.)

15 Elméletileg van rá lehetőség, azonban nem tartom túl valószínűnek, hogy egy esetleges amnesztia esetén az erről szóló törvény a hatályát kiterjesztené a tényleges életfogytiglant töltekre is, valószínű, hogy őket nem érintené a közkegyelem.

16 Az egyéni kegyelmezési jog gyakorlása a köztársasági elnök jogköre, a jog gyakorlása diszkrecionális, az elnöknek indoklási kötelezettsége sincs. Véleményem szerint a tényleges életfogytiglani szabadságvesztést töltő személy egyéni kegyelemben részesítésének az esélye csekély.

tetőjog pontos, határozott büntetéseket rendeljen kiszabni a bűncselekmények elkövetőire (természetesen úgy, hogy a bíróság mérlegelési és egyéniesítési lehetősége megmaradjon), és a jog, illetve egy jogerős bírósági ítélet ne hozzon létre, illetve ne konzerváljon bizonytalan helyzeteket. Az életfogytiglan fogalmilag magában hordja a bizonytalanságot, a kilátástalanságot, és ezt a helyzetet legkevesebb kétfő, bizonyos esetekben legkevesebb három évtizedig, vagy még tovább fenntartja. Több neves szerző, továbbá gyakorlati szakember szerint ez kimeríti a kegyetlen, embertelen bánásmódot, ami minden jogállamban tilos.¹⁷ Ismert olyan álláspont is, mely szerint felfogható a tényleges életfogytiglan – némi túlzással – minősített halálbüntetésnek is, ahol a haláltusa évtizedekig húzódik el. Más szerzők szerint az életfogytiglan és a tényleges életfogytiglan (különösen az utóbbi) a halálbüntetés eltörlése miatt keletkezett űrt van hivatva betölteni, nem más, mint szükséges rossz, aminek a fenntartása feltétlenül indokolt a társadalom védelme érdekében, mert e nélkül a jog esz-köz nélkül maradna éppen a társadalomra leginkább veszélyes bűnelkövetőkkel szemben. Megítélésem szerint a tényleges életfogytiglan mint jogkövetkezmény fenntartása a jövőben is indokolt a társadalom védelme érdekében. Nem gondolom, hogy a büntetés alkotmányellenes lenne, mert a szankció emberséges végrehajtásának feltételei a hazai büntetés-végrehajtási rendszerben adóttak. (Például: nemrégiben épült, színvonalas elhelyezési körülményeket biztosító különlegesen biztonsági körletek szolgálnak a tényleges életfogytiglanra ítélték elhelyezésére, szakképzett személyzet segíti az elítéltet a büntetés elviselésében, a kulturális-szórakozási lehetőségek adóttak). Ugyanakkor a világ jogrendszereiben megfigyelhető tendencia, hogy – pontosan emberjogi okokból – kezdik hatályon kívül helyezni a határozatlan időtartamú szabadságvesztés-büntetés (így az életfogytiglan) kiszabására lehetőséget adó jogszabályokat, és a legsúlyosabb bűnelkövetőket is határozott időtartamú szabadságvesztés-büntetésekkel sújtják. Ennek köszönhetően az elítélt nem él bizonytalanságban, mert pontosan tudja, hogy mikor szabadul.

A tényleges életfogytiglan végrehajtása különleges felkészültséget kíván meg a büntetés-végrehajtási személyzettől. A büntetés végrehajtását végrehajtó-szakmai szempontból nehezíti, hogy az elmúlt 13 évben a témakörben kevés tapasztalatot szerzett a hazai büntetés-végrehajtási szervezet. A bíróságok ritkán szabtak ki jogerősen tényleges életfogytiglani szabadságvesztést, minden esetben súlyos, többszörösen is minősülő élet elleni cselekményekért. A kevés tapasztalat, továbbá az a tény, hogy minden elítélt egy önálló személyiség, aki sajátos vonásokkal, idegrendszerrel, habitussal, természettel bír, és ezáltal másként éli meg a szabadságvesztés végrehajtását, nehezíti a tényleges életfogytiglan biztonságos végrehajtására vonatkozó standardok kialakítását.

A társadalom védelmének elsődlegessége alapján magától értetődő, hogy e büntetés végrehajtásánál a központi helyet a büntetés biztonságos végrehajtásának kérdése foglalja el. Mivel a tényleges életfogytiglan „a reménytelenség büntetése”, ezért közhely, de igaz a megállapítás, hogy az elítéltnak nincs vesztenivalója. Mindebből az következik, hogy a

17 Néhai dr. Pálkás György büntetőbíró szóbeli közlése szerint az életfogytiglan kifejezetten antihumánus büntetés, a halálbüntetés sokkal humánusabb.

büntetés-végrehajtás legfontosabb feladata, a fő célja a fogvatartott biztonságos „megőrzése”. Minden más egyéb e büntetés végrehajtásához kapcsolódó feladat részben vagy egészében ezt a célt szolgálja, illetve ennek alárendelt. Felhozható példaként a vallásgyakorlás jogának biztosítása, ami egyrésztől az állam alkotmányos kötelessége, másrésztől a vallás az elítélt számára megnyugvást, vigaszt ad, amiből alapos okkal lehet következtetni arra, hogy a vallásos elítélt kezelhetővé válik, ezáltal a büntetés biztonságosan végrehajtható. A vallásgyakorlás lehetősége kiemelten fontos a tényleges életfogytiglanra ítélték körében, hiszen számukra ez a világ már nem sok perspektívát nyújt, a vallás pedig éppen egy másik és sokkal jobb világ, a túlvilág lehetőségét nyújtja számukra. A biztonságos végrehajtás magában foglalja a börtönlázadás, zendülés, szökés, túszejtés megakadályozását, a fogva tartott társakkal, a személyzettel, és az elítéltnel önmagával szembeni erőszakos cselekményeinek, ezek lehetőségének a kizárását. A büntetés biztonságos végrehajtása módszertani kérdés, amelynek megválaszolására a téma szakértője, Garami Lajos¹⁸ háromféle módszert tart elképzelhetőnek. Az első lényege szerint, amennyiben a büntetés-végrehajtás „élő halottnak” tekinti az elítéltet, akkor megelégedhet azzal, hogy az elítélt számára az életben maradáshoz szükséges feltételeket biztosítja. Ez gyakorlatilag annyit jelent, hogy az elítéltet különleges biztonsági körleten – egyszemélyes – zárában helyezik el, a rab a zárkát csak a napi séta idejére kéz-láb bilincsben, felügyelői kísérettel hagyhatja el, minden egyéb tevékenységét (étkezés, alvás, szabadidőtöltés stb.) a zárkában végzi. Ez a fajta végrehajtás igen költséges, de biztonsági szempontból kifogástalan, ugyanakkor hosszú távon való alkalmazása – mint a szerző megállapítja – kimerítheti az embertelen bánásmód fogalmát.

A másik módszer szerint az elítéltet először a legszigorúbb, IV-es biztonsági csoportba sorolják, a büntetés végrehajtásának első szakaszában (melynek időtartama egyénekenként változhat) teljes elkülönítést alkalmaznak, majd az idő előrehaladtával, és az elítélt magatartásának függvényében lehet az őrzési szigort enyhíteni, és érvényesíteni a minimális őrzés elvét. Ebben a rendszerben a szerző szerint a rab – magatartásától függően – átkerülhetne bv. bírói döntés alapján börtön, majd idővel fogház fokozatba. Itt azonban meg kell jegyezni, hogy ennek lehetőségét a hatályos Bv. tvr. szerencsére kizárja, miután az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt büntetését végig fegyházfokozatban tölti, a büntetés-végrehajtási fokozat esetében nem enyhíthető. Az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt enyhébb fokozatba helyezése a lehetőségét először a Btk. 46. § (3) bekezdése zárta ki, melyet azonban 2012. január 1. napjával hatályon kívül helyeztek. Innentől kezdve a Bv. tvr. 28/A. (2) bekezdésének e) pontja zárja ki ennek lehetőségét. Ez a szabályozás a társadalom magas szintű védelme miatt elengedhetetlen. Az enyhítést kizárólag a fegyházfokozaton belül a rezsimrendszer keretei közt tartom megengedhetőnek. Így az együttműködő elítélt idővel kevésbé zárt fegyházba kerülhetne. Veszélyessége miatt sem tartanám kívánatosnak, hogy a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt (bv. nyelven a tézses) fogvatartott börtön, vagy fogház fokozatra kerülhessen.

18 Lásd: Garami Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái, Börtönügyi Szemle 1999. június (2. szám) 56-63. oldal.

Az együttműködő fogvatartott intézeten belüli mozgása egyre szabadabbá válna, azonban külső munkára nem lenne alkalmazható, továbbá eltávozást sem kaphatna. A rendszer előnye a progresszivitás, az elítélt – kedvezményekkel való – érdekelte tétele a büntetés biztonságos végrehajtásában.

A végrehajtás harmadik formája az egyénre szabott végrehajtási terv készítése lenne, ami – a második módszerhez hasonlóan – szintén progresszív végrehajtást jelentene, és az elítélt fokozott együttműködésén alapulna.

A végrehajtás évei alatt rendkívül fontos „a büntetési idő strukturálása”¹⁹. Ez azt jelenti, hogy a végeláthatatlan időt „megfoghatóvá tesszük”, vagyis rövid és hosszútávú célt adunk az elítéltnak. Az életcélnak olyannak kell lennie, amely börtönkörülmények között is megvalósítható. Meghatározó szerepe van ebben a munkáltatásnak, ez leköti az elítéltet, kitölti a napjait, visszaadhatja az önbecsülését, melyre már volt is példa a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés „történetében”. A munkavégzésnek köszönhetően a fogvatartott hasznosnak érezheti magát. A munkavégzés megtöri a monoton mindennapokat. Iskolai képzést is célszerű biztosítani az elítéltnak, hasznos, ha több szakmát is kitanul, akkor is, ha azt a szabad világban soha nem gyakorolhatja, tudását hasznosíthatja a bv. intézet keretei közt, pl. mint karbantartó, takarító, vagy egyéb fogvatartott által is betölthető munkakörben. Fontos, hogy az elítélt közeli és hosszútávú célokat tűzzön ki maga elé, hogy ezzel szakaszossá tegye a vég nélküli büntetést. A rövid távú célok elérése sikerélményt adhat, mely a szürke hétköznapok elviselésében segíthet. Meg kell tanulnia valamennyi elítéltnak örülni a hétköznapok apró örömeinek. Ilyen lehet, ha az asznapi munkát túlteljesíti, vagy megdicsérik a megfelelő zárkarend kialakításáért, illetve ha bevásárolt a bv. intézet boltjában, stb. Sokat segíthet az értelmes időtöltésben valamilyen hobbi, a vallás, vagy a sport, börtönpszichológus által vezetett egyéni és csoportos terápiákon való részvétel. A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés töltők azonban jogállásuk sajátossága miatt az intézetbeli kulturális programok (koncert, színházi előadás stb.) látogatásából, ilyen programokon való részvételből a végrehajtási tapasztalatok alapján kimaradnak. Azt azonban nem tartom kizártnak, hogy a rezsimrendszer alapját adó intézeti hárszabályok, illetve hosszú ítéleti időt töltőkre vonatkozó parancsnoki intézkedések az együttműködő fogvatartottak közösségi programokon való részvételét majd lehetővé teszik.

Az intimitás biztosítása érdekében az egyéni, egyszemélyes zárkában való elhelyezés indokolt. A tapasztalatok is ebbe az irányba mutatnak, a jogrend legsúlyosabb büntetését különleges biztonságú körleten, egyszemélyes zárkában hajtják végre. Igaz, elsősorban nem a fogvatartott intimitásának megőrzése és kényelme végett, hanem a biztonságos végrehajtás követelménye miatt.

A büntetés-végrehajtási szervezetnek számos problémával számolnia kell, melyek a fogvatartottat, de különösen a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés-büntetést töltőket érinthetik. Ezek a problémák – többek közt – az agresszivitás, az elmagányosodás, a dacos-

19 Garami Lajos: Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái, Börtönügyi Szemle 1999, június (2. szám) 56-63. oldal.

ság, a személyiség elsivárosodásából eredő gondok, a depresszió, az elmebetegségre utaló tünetek jelentkezése, az egészségi és mentális állapot folyamatos romlása, és ennek következményei, az öngyilkossági kísérlet(ek). Ezeket a problémákat a bv. szervezet az elítélt közreműködése esetén kezelni tudja. „Ki kell alakítani – amennyire lehet – a felelősségérzetet, lehetővé kell tenni, hogy ki-ki a saját börtönbeli életének jobbá tételéért cselekedhessen, és ennek valóban legyen érzékelhető eredménye²⁰.”

A biztonsági kockázatok alapján kialakított bv. intézeti házirendek, illetve a speciális körletek működését szabályozó parancsnoki intézkedések alapján megállapítható, hogy a tényleges életfogytiglan végrehajtása hasonlít a philadelphiai rendszerhez, legalábbis a teljes elkülönítés tekintetében. A kötelező Bibliaolvasás, bár szerintem hasznos lenne, egy világnézeti szempontból semleges államban nyilvánvalóan elképzelhetetlen. Az azonban biztos, hogy nem ártana.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a szankció végrehajtása lényegesen eltér a kevésbé súlyos szankciók végrehajtásától. Általában is a szigorú, hosszú időtartamú szabadságvesztések végrehajtása alapvetően eltér a rövidebb időtartamú szabadságvesztések végrehajtásától. Ennek oka egyrészt a fokozat, vagyis az, hogy a hosszú időtartamú büntetéseket főszabály szerint fegyházfokozaton kell végrehajtani. Mivel a magyar bíróságok ítélkezési gyakorlata európai illetve világviszonylatban sem kirívóan szigorú, így megállapítható, hogy kiemelkedően súlyos bűncselekményekért és a társadalomra nagyon veszélyes emberek kapnak hosszú időtartamú fegyházbüntetést Magyarországon. Jellemző, hogy ezek a személyek a fegyintézetben a legzártabb rezsimben, magas biztonsági csoportban, kimondottan ilyen szankciók végrehajtására alkalmas és kijelölt fegyintézetekben (főleg Szegeden, Sopronkőhidán, Sátoraljaújhelyen, a Budapesti Fegyház és Börtönben) töltik a büntetésüket. Mivel ők nem ritkán mentálisan sérültek (személyiségzavarban szenvednek, alkoholisták, drogfüggők, nemi aberráltak, értelmi fogyatékosok, vagy – a büntethetőséget ki nem záró fokban – elmebetegek), ezért sok közülük folyamatos kezelésre szorul, gyógyító-nevelő csoportba tartozik.

A büntetés-végrehajtási fokozatok felülvizsgálata és a végrehajtási fokozatok rezsimrendszerrel való összefüggései

Hazánkban a halálbüntetés megszüntetésével, illetve a rendszerváltás után a bűnözés átalakulásával kiemelkedően veszélyes, és nehezen kezelhető fogvatartotti réteg jelent meg. Másrészt nyilvánvalóvá vált, hogy a börtönnépesség nem homogén, sokféle csoport és egyén alkotja azt. A heterogén közösség pedig eltérő kezelést, foglalkozást és eltérő biztonsági besorolást és ennek megfelelő ellenőrzést, felügyeletet és őrzést igényel. Így két fegyházfokozatú elítélt is lehet teljesen eltérő személyiség, eltérő kezelést igényelhet. Az egyik lehet pszichésen beteg és drogfüggő, míg a másik agresszív stb. A fegyház-börtön-fogház hármas rendszert alapvetően büntető anyagi jogi megközelítésből az elkövetett bűncselek-

20 Garami L. Élő halottak? A tényleges... Börtönügyi Szemle 1999. június (2. szám) 56-63. oldal.

mények generális súlya, jellege, másodlagosan az elkövetők generális veszélyessége alapján szabályozták, mely alapján a bíróság figyelembe véve az elkövető konkrét cselekményét, és személyiségét, rendelkezik a végrehajtás szigoráról akkor, amikor a szabadságvesztés fokozatát meghatározza, és az elkövetőt a fenti hármasság végrehajtási fokozatok valamelyikébe sorolja. Ez tehát büntetés-kiszabási kérdés. A végrehajtás során azonban igény mutatkozik arra, hogy a különösen veszélyes fogvatartottat elkülönítsék a veszélyestől, továbbá arra, hogy az együttműködő fogvatartott ne legyen összezárva a renitenssel, az első büntényes a visszaesővel, az erőszakos bűnöző a gazdasági bűncselekmény miatt elítélttel, a beteg az egészségessel, a mentálisan sérült a kiegyensúlyozott fogvatartottal, a szenvedélybeteg másokkal, a hosszú időre ítélt a rövid, vagy átlagidőt töltővel, előzetes letartóztatott a jogerősen elítélttel, az átlagfogvatartott a veszélyeztetett, ezért védelmet igénylő fogvatartottal. Elkülönítésük és csoportjuknak megfelelő kezelésük indokolt a büntetés hatékonysága, a prevenciók célok elérése érdekében. Ez viszont már nem büntető anyagi jogi, nem büntetés-kiszabási, hanem büntetés-végrehajtási kérdés. Ezért hozta létre a büntetés-végrehajtás a bv. intézetek olyan rendszerét, ahol különbséget tesznek ún. előzetesházak és letöltőházak között, továbbá ezeken belül is tovább differenciálnak.

Így vannak elsődlegesen nagy ítéleti időt töltők büntetésének végrehajtására szakosodott intézmények, és van, ahol a beteg, sérült, egészségügyi-mentális állapota alapján különleges kezelést igénylő fogvatartottakat őrzik. Az intézetben belül is alapvetően a fenti szempontok szerint igyekeznek a fogvatartottakat elkülöníteni. Ezen elv érvényesítése miatt számos szempont alapján alakították ki a rezsimszisztémát, ahol a fogvatartott elhelyezésénél, besorolásánál a fogvatartott igényein túl figyelemmel vannak az együttműködési készségére, a veszélyességére is.

A rezsimszisztéma bevezetésének kezdeti lépéseire és módszertanára jó példa a Váci Fegyház és Börtön kezdeményezése. Az országos letöltőházként (fegyház és börtönfokozatot működtető) fegyintézetben német mintára hozták létre a progresszív rezsimszisztémát. Ennek lényege szerint a fogvatartott befogadásakor befogadó majd felkészítő részlegre (zárkába) kerül, ahol megismerkednek az elítélttel, ez maximum 2x60 napig tarthat. Ezt követően a Fejlődést Értékelő Bizottság döntése alapján kerül a második fázisba, a tényleges végrehajtó részlegbe az elítélt. Fegyház és börtön fokozaton is három ilyen ismert: az együttműködő fogvatartottak, a még együtt nem működő, és a nem együttműködő elítéltek csoportja. Tehát mind fegyház és börtön részlegen léteznek a fenti három csoport. Az egyes csoportokba sorolt elítélteket elkülönítik egymástól, külön körleteken és zárkákban helyezik el őket, így nem keveredhetnek. A rendszer a jutalmazás, kedvezmények-fenyítés, kedvezménymegvonás dichotómiáján működik, vagyis a „mézesmadzag-korbács” kettősén. Azoknál a fogvatartottaknál, akiknél a megjavulás, a társadalomba való beilleszkedés, a bűncselekménnyel való őszinte szembenézés és megbánás jelei mutatkoznak, ezt verbálisan is kinyilvánítják, és teljes az összhang a hangoztatott pozitív elvek és a magatartásuk közt (vagyis voltak jutalmazva, de fegyelmi fenyítésük nincs, dolgoznak, vagy tanulnak), kerülhetnek ebbe a csoportba. Ők a jogszabályokban előírtaknál lényegesen jobb körülmények közé kerülnek (járólapos padlózat, díszíthető zárka, földszinti ágyak, szőnyegek stb.).

A fegyházi körülmények közt a maximális autonómiát élvezik, számos kedvezményrel rendelkeznek (pl.: a jogszabályban előírtnál többször telefonálhatnak, fürödhetnek, kaphatnak csomagot). A körlet nyitott, a szabad mozgás a körleten belül biztosított.

A még nem együttműködő elítéltek csoportjába kerülnek azok, akiknél magatartásbéli ingadozások figyelhetőek meg, így jutalmazásuk mellett adott esetben fenytésükre is sor kerül, ők azok, akik még nem döntöttek el hová akarnak tartozni, nincs a társadalomba való beilleszkedés szempontjából világos jövőképük. Esetükben a fő cél a motiváció az együttműködés irányába. Ők az együttműködőkhöz képest lényegesen szigorúbb, zártabb körleten, spártaibb körülmények között élnek (vaságyak, kevésbé igényes elhelyezés, korlátozott kedvezmények).

A harmadik csoportot a nem együttműködő elítéltek csoportja adja. Ők azok, akik rendszeresen és visszatérően megszegik a fegyház rendjét, szabályait, veszélyeztetik az intézetet, folyamatos biztonsági kockázatot jelentenek. Magatartásuk összeférhetetlen, aszociális hajlamaik vannak, jellemzően gátlástalan, uralkodó típusú elítéltek tartoznak ebbe a körbe. Ebben a csoportban a legszigorúbb, a legzártabb és a legspártaibb a végrehajtás módja. A csoport tagjai kizárólag azokat a juttatásokat élvezik, amiket a jogszabály számukra alanyi jogon biztosít, ennél több csak jutalmazás keretében, egyedi elbírálás alapján biztosítható. Vagyis pl. annyiszor fürödhetnek, annyi csomagot kaphatnak, annyit telefonálhatnak, amennyit a jogszabály előír stb.

A fenti rezsimrendszer kiegészül más intézetekből már ismert intézményekkel: átmeneti csoporttal, a gyógyító-nevelő csoporttal, kábítószer prevenció csoporttal, illetve az ún. APAC részleggel.

Az egyes rezsimok átjárhatóak, a magatartás, a egészség változása esetén kedvező és kedvezőtlen irányú mozgás is lehetséges. A rezsimok részletszabályainak áttekintését követően azonban egyértelműen megállapítható, hogy a fegyház fokozaton, de együttműködő körleten (rezsimben) elhelyezett elítéltek kedvezőbb körülmények közt tölti a büntetését, mint a börtön fokozaton, de a még nem együttműködő, vagy a nem együttműködő körleten (rezsimben) büntetését töltő fogvatartott (pl. többször fogadhat látogatót, többször kaphat csomagot, többször fürödhet stb.). Ez azonban felvetheti a fegyház-börtön fokozat különbségének elmosódását, melynek következménye a bíróság által meghatározott fokozat lényegének elvesztése, kiüresedése. Ez a rezsimrendszer olyan hibája lehet, mely korrekcióra szorulhat, ugyanis így a büntetés végrehajtása nem biztos, hogy megfelel az alkotmányos büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog tételének, továbbá annak az elvnek sem, miszerint a büntetés a bíróság ítéletében meghatározott tartamban, módon (fokozaton) kell végrehajtani, azt a bv. intézet a végrehajtás során nem módosíthatja, és nem üresítheti ki.

A Fejlődést Értékelő Bizottság rendszeresen ülésezik, és figyelemmel kíséri a rezsimok életét, a fogvatartottak jutalmazásait, fegyelmi helyzetüket, a bekövetkezett változásokat, melyekről nyilvántartást is vezet²¹.

21 lásd részletesebben: Módos Tamás-Gáspár János: Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben Börtönügyi Szemle 2010/1. szám 45-66. oldal.

A rezsimrendszer előnye lehet a problémás és veszélyes fogvatartottak elkülönítése az együttműködő és a társadalomba való visszailleszkedésre (beilleszkedésre) alkalmas fogvatartottaktól. Következménye a hatékony reszocializáció, a társadalom magasabb szintű védelme. Másodlagosan költségcsökkentő hatása is lehet, mert a körülményes, sok odafigyelést és tanulást igénylő bevezetése után a bv. intézet megspórolhatja a szigorúbb kontroll költségeit az együttműködő fogvatartottak tekintetében. Hiszen rezsimrendszer nélkül a legnagyobb biztonsági kockázatú elítéltekhez kellene, hogy igazítsa az egész börtön működését, így több felügyelőre, biztonsági-technikai eszközre, gyakoribb és szigorúbb biztonsági ellenőrzésre és szemlére kellene sort keríteni az egész intézet területén. A fenti rezsimrendszer működése esetén azonban az együttműködő részlegben elegendő lenne a jogszabály által előírt biztonsági minimumkövetelményeket teljesíteni, és érvényesíteni a minimális őrzés elvét, ami nyilvánvalóan költséghatékony büntetés-végrehajtást eredményez.

Felvetődött annak a kérdése is, hogy vajon nem lenne-e kifizetődő és rendkívüli hatékonyságot biztosító eljárás a visszaesés megakadályozása és a társadalom védelme szempontjából, ha a bv. intézetekben (beleértve nem csak a letöltő, de az előzetesházakat is) teljesen elkülönítenék az első büntényes fogvatartottakat a visszaesőktől. Konkrétan annak ötlete merült fel, hogy az első büntényesekre önálló rezsimet kellene létrehozni, melybe kerülés egyetlen szempontja a tiszta előélet lenne, vagyis az, hogy a fogvatartott első ízben kerül bv. intézetbe. A felvetés elgondolkoztató, miután a bv. intézetekben többségben lévő visszaesőkhöz igazodik a börtönközösség, így az elsőként bv. intézetbe kerülő, „megszepent” fogvatartottak hamar és sokat tanulnak a „régiek” börtönelveiből, hamar elsajátítják társadalomellenes nézeteiket, átveszik deviáns mintáikat. Ezt a teljes elkülönítés nagy valószínűséggel megakadályozhatná²².

A rezsimrendszer elsődleges célja a fogvatartott egyéni kezelése, hogy a lehető leghatékonyabb legyen a büntetés végrehajtása, a prevenciók célok teljesüljenek. A rezsimrendszer azonban kihat a fogvatartott helyzetére oly módon is, hogy az egyes rezsimok eltérőek az őrzés, felügyelet, ellenőrzés szigorában, az intézeten, körleten belüli mozgás szabályozásában, a közösségi rendezvényeken, eseményeken való részvétel, a fogvatartotti öntevékeny csoportok működésébe való bekapcsolódás engedélyezésében, vagy éppen tiltásában. Így attól függően, hogy a fogvatartottat melyik rezsimbe sorolják be, válhat a fogvatartott élete kényelmesebbé, szabadabbá, vagy éppen sokkal zártabbá, ellenőrzöttebbé. Így bár ez nem a büntetés kiszabás kérdése, hiszen a rezsimbe sorolásról nem a bíróság, hanem a bv. szerv dönt, vagyis büntetés-végrehajtási kérdés, mégis a rezsimbe sorolással jutalmazni, vagy éppen büntetni is lehet a fogvatartottat. A rezsimrendszer kialakítása eredetileg egy büntetés-végrehajtási módszertani kísérlet volt. Része a fogvatartott egyéni terápiájának és a büntetés-végrehajtás előnyök-hátrányok kettőst kínáló rendszerének, ahol a fogvatartottnak felkínálják az együttműködés lehetőségét, de az ellenszegülés esetén a büntetés, kedvezményelvonás lehetőségét is. Így egy több ember életét kioltó és ezért tényleges életfogy-

22 lásd részletesebben: Pap Attila: Új rezsimszabály az első büntényesek elkülönítésére? Börtönügyi Szemle 2010/1. szám 78-82. oldal.

tiglanra ítélt személy, igen nagy valószínűséggel IV. (a legmagasabb) biztonsági csoportba kerül, elég komoly esélye lesz arra, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön HSR körletén találja magát, mely a hosszú időre ítélték speciális rezsimje, a Szegedi Fegyház sajátos különleges biztonságú körlete, mely jelenleg a tényleges életfogytiglanra ítélték büntetésének elsődleges végrehajtási helye. Egyszemélyes különleges biztonságú bekerámozott zárkában fogja majd a büntetését tölteni, hetente átlagban egyszer tartózkodhat majd a körlet foglalkoztató helyiségében legfeljebb még egy elítélttel, illetve naponta egy órát levegőzhet az intézet tetőterében kialakított sétaudvaron. Így nyilvánvalóan jóval zártabb, szigorúbb, és sokkal kontrolláltabb körülmények közé kerül, mint egy átlagfegyházas elítélt. Pedig a bíróság őt is ugyanúgy fegyházra ítélte, mint azt, aki fegyveres rablás büntetése miatt kapott 9 év fegyházat. Mégis a végrehajtás helye, módja tekintetében óriási különbség adódik.

Felmerül a kérdés, hogy büntető anyagi jogi, különösen büntetés kiszabási szempontból kell-e ezzel foglalkozni. További kérdés, hogy a bemutatott halmozottan veszélyes és egyszerre hátrányos helyzetű bűnelkövetők számára nem lenne-e indokolt egy új szabadságvesztés-büntetési fokozat létrehozása. Meglátásom szerint indokolt lehet. Olyan fokozat létrehozása szükséges, mely a fent nevezettek tulajdonságait kellően figyelembe venné. Egyszerre lenne jóval szigorúbb, zártabb, mint a jelenlegi fegyház fokozat, ugyanakkor a végrehajtás nem merülhetne ki az elítélt izolálásában, más fokozatú elítéltektől való elkülönítésben. Úgy látom, hogy jelenleg a nagyon veszélyes elítéltekkel elsődlegesen biztonsági szempontból foglalkoznak. Különleges biztonságú körletre, zárkára, illetve ennek speciális formájaként működő hosszú időre ítélték körletére helyezik és teljesen elkülönítik őket, mind a rabtársaktól, mind a személyzettől. Jó példa erre a Szegedi Fegyház és Börtönben működő HSR (Hosszú időre ítélték Speciális Rezsim) körlete, illetve a BSR (Biztonsági Speciális Rezsim), ahol a fogvatartottakat a többi fogvatartottól elsődlegesen biztonsági okból teljesen elkülönítik. Elzártág szempontjából gyakorlatilag „börtön a börtönben.” Dosztojevszkij idejében is a fogvatartottakat teljesen elkülönítették, a cél egyedül a biztonságos megőrzés volt, és a társadalom védelme a bűnözőktől, azonban a fogvatartottak javítására, nevelésére, oktatására, szükségleteire különösebb energiát nem fordítottak. Ezért nevezte ő a börtönt a „holtak házának, ahol élő halottak tengetik sanyarú létüket, megfosztva emberi jegyeiktől, egyéniségüktől.” Nyilvánvalóan alapvető cél a biztonságos végrehajtás, és ezen keresztül a társadalom védelme. De jogállamban nem merülhet ki ennyivel a büntetés-végrehajtás, ezen túlmenően a fogvatartottak emberi mivoltának a megőrzése, személyiségük szétesésének, elmebetegségek kialakulásának, elsívárosodásuknak a megelőzése, kezelése is szempont. Csak ezzel lehet ugyanis biztosítani, hogy a büntetés szigorú, tetterányos és egyben alkotmányos joghátrány legyen, mely nélkülözi a megalázó, embertelen büntetés jegyeit.

Ugyanakkor annyira eltér, olyannyira szigorú a nagyon veszélyes elítéltek szabadságvesztésének végrehajtása, hogy azt már csak ezen az alapon is önálló fokozattá lehetne tenni. Jól példázza ezt a Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön különleges biztonságú körletén szabadságvesztés-büntetést töltő elítélt pere a Magyar Állam ellen az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt. A fogvatartott kifogásolta, hogy a különleges biztonságú körleten emberte-

len, megalázó, kínzásnak minősülő körülmények közt helyezték el és bántak vele, ami sérti az ún. Római Egyezményt²³. Előadta, hogy kizárólag a személyzettel találkozott, teljesen izolálták, mind a külvilágtól, mind a fogvatartott társaitól elkülönítették. Ingerszegény és félhomályos zárkáját csak jelentős mozgáskorlátozó eszközökkel (kéz-lábbilincsben, vezető szíjjon) napi egy órás séta idejére hagyhatta el. Alig tarthatott magánál személyes használati tárgyakat, egyes tárgyak tartását (pl. toll, karóra, fésű stb.) teljesen megtiltották számára, míg más tárgyakat csak korlátozott számban tarthatott (pl. könyvek, újságok stb.). Rendszeresen megmotozták, melynek során napi szinten a testüregreit is vizsgálták. Kapcsolattartását oly módon korlátozták, hogy nem engedélyezték számára a testi kontaktust (így a látogatóval nem foghatott kezet, nem ölelhette, nem érinthette meg). Kifogásolta azt is, hogy a különleges biztonságu körleten való elhelyezése okát vele nem közölték. Hiába élt többször panasszal, a bv. intézet vezetése, illetve a büntetés-végrehajtás törvényességét felügyelő ügyészség a panaszát elutasította. Az intézkedés okát vele továbbra sem közölték, szigorúbb rezsimben való elhelyezését nem szüntették meg, hatékony jogorvoslatot számára nem biztosítottak. Az Emberi Jogok Európai Bírósága mind az egyezmény 3., mind a 13. cikkének megsértését megállapította, vagyis arra az álláspontra jutott, hogy Magyarország a fegyház fokozatú elítélt szabadságvesztésének különleges biztonságu körleten való végrehajtása módjával megsértette a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód tilalmát, és ez ellen nem biztosított a fogvatartott számára hatékony jogorvoslatot sem, ezért 6000 Euró nem vagyoni kártérítést ítélt meg az elítéltnek²⁴.

Ezt a fajta szigorúbb végrehajtási módot, mely jelenleg önálló rezsim, de nem önálló végrehajtási fokozat (miután nincs „szigorított fegyház” fokozat) önálló és a Btk.-ban továbbá a büntetés-végrehajtási jogszabályokban megjelenő szabadságvesztés végrehajtási fokozattá lehetne tenni. Ennek keretében ebben a szigorúbb fokozatban büntetést töltőknek a megjavítása, illetve, a velük való, kellően egyénre szabott kezelések fajtái, módja, ellenőrzése jogszabályban lenne szabályozható. Miután alapvető jogot érintő kérdés csak törvényben szabályozható, így ideális lenne, ha a végrehajtás módját, szabályait egy átfogó szaktörvény, Büntetés-végrehajtási Kódex, és nem rendeletek, továbbá nem intézeti házi-rendek és parancsnoki utasítások tartalmazzák. Ez megfelelne az alkotmányos büntetés-végrehajtás elvének, kiszámítható lenne, a végrehajtás mikéntje, módszerei, részletei, ellenőrzése pedig nem lenne partikuláris, nem egy-egy intézet parancsnokának szokásaitól és szigorától, nem egy-egy befogadási bizottság, illetve bv. személyzet gyakorlatától, nem egy-egy intézet hagyományaitól függne, hanem általános jelleggel, hozzáférhető és ellenőrizhető módon országos illetékességgel lenne törvényben szabályozva.

Nem értelmetlen felvetni új fokozat létrehozásának a kérdését, mivel már évekkel ezelőtt folyamatban volt az új Büntetés-végrehajtási (BV) Kódex tervezetének előkészítése, mely azonban elakadt, és jelenleg is régi, elavult rendeletek, jogszabálynak nem minősülő

23 Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló Rómában 1950. november 4-én kelt egyezmény (az emberi jogok európai egyezménye), melyet Magyarország az 1993. évi XXXI. törvénnyel hirdetett ki és tett a belső jog részévé.

24 Lásd részletesebben: Pacsek József: Zsúfoltóság és magány – a fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései – Börtönügyi Szemle 2011/4. szám 1-11. oldal.

bv. intézeti házirendek, illetve parancsnoki utasítások szabályozzák a büntetés végrehajtását. Korábban már több tervezet is készült, a Minisztérium a tervezeteket szakmai vitára bocsátotta, szakértő szervezeteket kért fel a tervezetek véleményezésére, köztük a Magyar Helsinki Bizottságot is. A bizottság mindegyik tervezetet véleményezte, javaslatokat, kifogásokat fogalmazott meg. A korábbi Bv. Kódex törvénytervezet nem változtatott volna a fegyház–börtön–fogház végrehajtási fokozatok hármásán, hacsak azt nem tekintem változtatásnak, hogy a tervezet fő vonalakban szabályozta volna a rezsimszabályozást. A Bv. Kódex tervezet indoklása megjegyezte, hogy „a szabadságvesztés végrehajtásának rendjét továbbra is a Btk.-ban meghatározott végrehajtási fokozatokhoz igazodóan kell szabályozni”. Általános vélemény, hogy elég három végrehajtási fokozat, ezeken belül a rezsimszabályozás differenciálására, az egyéni szempontok figyelembe vételére lehetőség ad.

A Helsinki Bizottság mindenekelőtt üdvözölte az új Bv. Kódex megalkotását, mivel a korábbi jogszabály már nem volt kielégítő, ezért egyre több kérdést kellett miniszteri rendeletben szabályozni, olyan kérdéseket is, melyek alapvető emberi jogot érintőek, ezeknek a szabályozása pedig törvényhozási útra tartozott.

A rezsimszabályozást azonban keményen bírálta: „Egyes szakértők úgy vélik, (...) hogy az elítélt nevelését jobban szolgálja, ha életmódját, szabadságfokát a bv. intézetben belül az elítélt személyisége, magatartása és a vele kapcsolatos biztonsági kockázat alapján az intézet határozza meg, nem pedig a bíróság, amely ítéletében (...) meghatározza, hogy a szabadságvesztés végrehajtására különösen szigorú, szigorú, vagy enyhébb körülmények között kerüljön sor. (...) Elfogadhatatlan, hogy egy rendvédelmi szerv vezetője döntésével, amely ellen nincs hatékony jogorvoslat, felülírja a bíróság ítéletét. A besorolás lehet önkényes, motiválhatja egy nevelő vagy felügyelő ellenszenv az elítélt iránt, de motiválhatja a szervezet gyakorlati érdeke is. A zsúfoltsággal és létszámhiánnyal küzdő szervezetnek nyilvánvalóan az az érdeke, hogy az elítéltek mozgásszabadságát minél inkább korlátozzák. Ha az ajtók zárva vannak, a körlet felügyelete sokkal egyszerűbb, mintha nyitva vannak.²⁵” A fentiekkel nem értek egyet. Egyrészt nem csak nevelő stb. érezhet ellenszenvet a rabbal szemben, hanem a tárgyaló bíró is, sőt a bv. bíró is. A parancsnok vagy a befogadási és foglalkoztatási bizottság azonban inkább dönt a rab magatartása alapján, mint a bíró, mivel a parancsnok, illetve a bizottság rendszeresen tájékozódik a rab viselkedése felől, míg a bíró csak esetileg. A bírói út sem zárná ki egyébként a visszaélés lehetőségét, hiszen a bíró „hozott anyagból dolgozik”, vagyis a bv. intézet által rendelkezésre bocsátott fegyelmi iratokból, személyi anyagból hozza meg a döntését, a fogvatartott meghallgatása kevés korrekcióra ad csak lehetőséget. Így nagyobb a valószínűsége annak, hogy nem az intézet vezetése, hanem éppen a bíróság hozna hibás döntést, mivel jóval kevesebb, szinte csak a bv. szervezettől származó és csak közvetett információja lenne a rabról.

„A szakirodalomban, illetve különböző konferenciákon meglehetősen éles polémiát váltott ki az a kérdés, mennyire „finomítható” a bv. intézet parancsnoka a jogerős bírói ítéletben meghatározott szabadságvesztési fokozatot. A tervezet ugyanis azt a már létező

25 A Magyar Helsinki Bizottság véleménye a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényjavaslatról. 4. oldal. Forrás www.helsinki.hu.

gyakorlatot szentesítené, hogy a fegyintézetek a kategóriákon belül enyhébb és szigorúbb fokozatokat is felállíthatnának, a gyakorlatban akár még kedvezőbb helyzetbe is hozva egy privilegizált fegyházast, mint a szigorított kategóriába sorolt börtönöst. A HVG kérdésére név nélkül nyilatkozó büntetőbírák ugyanakkor azért álltak ki e lehetőség mellett, mert ők mint mondták a néhány tárgyalási napon sokkal kevésbé ismerhetik meg a vádlottak személyiségét, mint az azokat hónapokig vigyázó fegyőrök.²⁶ A Helsinki Bizottság eleve vélelmezi a bv. intézet személyzetének rosszhiszeműségét, rosszindulatát, márpedig a rosszhiszeműség semmilyen jogviszonyban nem vélelmezhető.

A Helsinki Bizottság szerint a bv. intézet parancsnokának a rezsimbe sorolásra vonatkozó jogköre a bíróság hatáskörének elvonását jelentette volna, amit az akkori Bv. Kódex-tervezet 82. § (3) bekezdése vezetett volna be. A bizottság szerint ez alkotmányos aggályokat vet fel. A bizottság álláspontja azonban nem tartható. A jogalkotó feladata meghatározni, hogy mely kérdésekben való döntést kinek a hatáskörébe utalja. Az akkori tervezet szerint, míg a fokozatba sorolásra a bíróság kapott hatáskört, addig a rezsimbe sorolásra a bv. intézet parancsnoka. Ez nem hatáskörelvonás. Jogszabállyal nem lehet hatáskört elvonni, csak egyedi bírósági, vagy hatósági döntéssel. Az nem hatáskörelvonás, hogy a jogszabály megosztja a feladatokat az egyes állami szervek között.

Nehezményezte a bizottság, hogy a tervezet nem szüntette meg a fokozatok közötti átfedéseket, melyek különösen a rezsimrendszerből adódnak. Én is úgy látom, hogy az átfedések sérthetik az alkotmányos büntetőjog és büntetés-végrehajtási jog elvét, kiüresíthetik a bíróság döntését a végrehajtási fokozat tekintetében. Ugyanakkor felmerült bennem a kérdés, hogy mi a teendő akkor, ha ezek az átfedések szükségszerűen adódnak a rezsimrendszer jellegzetességeiből. Ha nem lennének, vagy lehetnének ilyen jellegű átfedések, akkor adott esetben a rezsimrendszernek sem lenne értelme, hiszen a „jó” raboknak nem lehetne kellő súlyú kedvezményeket adni, illetve a „renitens” rabokat kellően súlyos, hátrányos helyzetbe hozni, mivel ennek lehetőségét a fokozatok – áttörhetetlen – határai kizárnák. A kérdést a rezsimrendszerek gyakorlatának több éves tapasztalatai alapján lehetne megválaszolni.

Az első Kódex tervezet úgy rendelkezett, hogy a – biztonsági csoportba való – besorolásról határozatot kell hozni, amelyről az elítéltet tájékoztatni kell.

A bizottság rosszallását fejezte ki amiatt, hogy a tervezet a határozat ellen jogorvoslati jogot nem, csak tájékoztatáshoz fűződő jogot biztosított volna az elítéltnak. Az akkori Kódex tervezet e körben valóban hiányos volt, miután a döntés alapvető jogot, illetve az elítélt státuszát érinti, így egyetértek azzal, hogy a besorolás ellen az elítéltnak biztosítani kell a jogorvoslati jogot. Ugyanígy jogorvoslati jogot lehetne adni – a biztonsági csoportba sorolásra vonatkozó döntéstől függetlenül – a rezsimbe sorolásról szóló döntés ellen. Ez már részben egyébként megvalósult, a különleges biztonságú zárkába (körletre) helyezés ellen bírói jogorvoslattal lehet élni (lásd: a hatályos Bv. tvr. 7/C. §). A jogorvoslatnak a végrehajtásra nincsen halasztó hatálya. Így a bírói úttól sem lenne elzárva az elítélt, biztosított lenne

26 HVG 2005. szeptember 24. 135. oldal. (Fahidi Gergely).

számára a független külső szerv pártatlan felülbírálata, de az alapeljárást a kellő információval rendelkező, rugalmasan, gyorsan eljárni képes befogadási bizottság folytatná le, illetve részben már most is ez a helyzet a különleges biztonságú zárkába (körtetre) helyezésénél.

A Helsinki Bizottság különböző javaslatokat fogalmazott meg annak érdekében, hogy a rezsimszisztem ne legyen aggályos:

„1. A rezsimeknek egységet kell alkotniuk, a fogvatartottaknak a fokozata és a rezsimszisztembesorolása ismeretében pontosan tudnia kell, mire van joga, és mire nincs. 2. A rezsimek nem fedhetik át egymást, a legsúlyosabb börtönrezsime sem lehet olyan szigorú, mint a legenyhébb fegyházrezsime. 3. A besorolást indokolt határozatban kell közölni a fogvatartottal. 4. A fogvatartott évente legalább egyszer besorolása felülvizsgálatát kérheti a bv. bírótól.”

Az 1., a 3. és a 4. javaslattal teljes mértékben egyetérték, a 2. javaslatot a magam részéről átfogalmaznám: lehetőleg kerülni kell, hogy a rezsimek átfedjék egymást. A legsúlyosabb börtönrezsime csak kivételesen indokolt esetben lehet olyan szigorú, mint a legenyhébb fegyházrezsime. Ugyanakkor a későbbiek során a tapasztalatok alapján ezt a szabályozást lehet, hogy meg kellene változtatni.

Komoly előrelépés volt a rezsimszisztem szempontjából a Kódex tervezetben, hogy létrehozta volna a felkészítő részleget. A büntetés első hónapjában az elítélt megismerése céljából itt helyezték volna el őt, majd ezt követően került volna sor a rezsimszisztembesorolásra, így megalapozottabb döntést lehetett volna hozni a besoroláskor. (Mind a biztonsági csoportba soroláskor, mind a rezsimszisztembesoroláskor.) Hiszen nem csak az elkövetett bűncselekmény, a büntetés, és az előélet adatai álltak volna rendelkezésre, hanem annál lényegesen több információ. Egyébként az akkori Kódex tervezet a biztonsági csoportba sorolás és a rezsimszisztembesorolás szabályozásakor nem egyértelmű. Ezt felrótta a Helsinki Bizottság is. Mivel ellentmondásos volt a szabályozás, ezért nem volt világos, hogy a tervezet szerint a rezsimszisztembesorolás azonos a biztonsági csoportba sorolással, vagy része annak, vagy csak összefügg a kettő egymással, de egyébként két különböző eljárás. Úgy gondolom, hogy ez egy eljárás kell, hogy legyen, miután a rezsimszisztembesorolás elsődleges szempontja a biztonság, csak egy együttműködő fogvatartott elhelyezésére kerülhet sor nyitott, vagy félig nyitott körleten. Így olyan szorosan összefügg a fogvatartott biztonsági csoportba sorolása a rezsimszisztembesorolásával, hogy a kettő szétválasztása mesterkélt lenne.

Összegzés

Összefoglalva tehát nem lenne felesleges a legveszélyesebb bűnözők számára egy új, önálló bv. fokozat létrehozása, bár nem is szükségszerű. Az elhelyezésük és kezelésük biztosítása a jelenlegi fokozatok rendszerében – nem problémamentesen, de – megoldható a büntetés-végrehajtási fokozatok rendszerét kiegészítő, korrigáló rezsimszisztembesorolás köszönhetően.

Önálló fokozat létrehozása esetén a legveszélyesebb elitáltak jogállása, elhelyezése, ellenőrzése, jogérvényesítése jogszabályban (elsősorban törvényben) kapna szabályozást. Így a jogállami feltételeknek jobban megfelelné, általános érvényű, mindenki számára hozzáférhető, jobban ellenőrizhető lenne, kevesebb lehetőséggel a visszaélésre. A legszigorúbb körülmények közé a fogvatartott nem egy rendvédelmi szerv (a büntetésvégrehajtás) döntése alapján kerülne, hanem független bíróság döntésével, tekintettel arra, hogy a végrehajtási fokozatot a bíróság az ítéletében határozza meg.

Másrészt a jelenlegi körülmények között a biztonsági csoportba sorolást és ezzel együtt a különleges biztonságu körletre helyezést rendszeresen felül kell vizsgálni. A jogszabály szerint ezt három havonta meg kell ismételni a IV. csoportba tartozó, különleges biztonságu zárkában/körleten elhelyezett személy esetében. De ha bíróság helyezné ilyen szigorú körülmények közé a bűnelkövetőt – azzal, hogy ilyen szigorú fokozatra ítéli –, akkor felesleges lenne ezt felülvizsgálni. Annak jelenlegi felülvizsgálata egyébként is csak üres formalitás, egyszerű „papírmunka”, csak a bv. intézetek adminisztratív terheit növeli. Ez a túl gyakori felülvizsgálat csak arra jó, hogy hivatkozni lehet arra, hogy az emberi jogok nem sérülnek. Valójában azonban ilyen rövid tartamok alatt érdemi és olyan javulás, kedvező irányú változás nem várható, figyelemmel az emberi természetre is, hogy a IV. fokozatban való elhelyezés megváltoztatása – 3 hónap után – indokolt lenne. Hiszen, a különleges biztonságu körleten elhelyezett személyek különösen veszélyes, deviáns, aszociális, nemritkán személyiségzavarban szenvedő (pl. pszichopata) egyének, akiknek a körülményeiben változás nem áll be, állapotuk állandó, statikus, így nincs alap arra, hogy a magas biztonságu csoportból kivegyék őket, és azzal a különleges elhelyezést megszüntessék. Tehát ezek az emberek a gyakorlati tapasztalatok szerint a büntetésük teljes részét ilyen körülmények között töltik ki. Érthető is, nincs ugyanis olyan intézetparancsnok, illetve befogadási bizottság, aki, amely megkockáztatna egy ilyen kiemelkedően veszélyes fogvatartottat rendes körülmények között „átlagzárkában” elhelyezni. Alapvetően fontos ugyanis a fegyintézet biztonsága, és ebben a körben a büntetésvégrehajtás indokolatlan kockázatot nem vállal, így ezeket a rabokat a speciális elhelyezésből nem veszik ki.

Megállapítható, hogy a jogalkotónak nem áll szándékában a fokozatok rendszerének újraszabályozása, bár ennek alapos tanulmányozása, indokoltságának megvizsgálása véleményem szerint a fent leírtak alapján célszerű lenne. A jogalkotó a bv. fokozatok újraszabályozása, hármas (trichotóm) rendszerének bővítése nélkül képzelel el a szabadságvesztés-büntetés reformját.

Meg kell állapítani, hogy a büntetésvégrehajtás szabályozásának átfogó reformja azonban sajnálatos módon elmaradt. A fent ismertetett Bv. Kódex tervezet, mely átfogó módon szabályozta volna a büntetésvégrehajtás valamennyi kérdését, így a büntetésvégrehajtás törvénykönyve lehetett volna, nem került elfogadásra, nem lett belőle törvény. A Kódexben való szabályozás ötlete pedig kiemelkedő volt, hiszen elvárható lenne, hogy egy jogállamban a büntetések és intézkedések, illetve a kényszerintézkedések végrehajtásának módját, rendjét, a jogokra és kötelességekre vonatkozó előírásokat ne sokszorosán módosított, több mint 30 éves múltra visszatekintő törvényerejű rendelet, illetve ne egy szintén számtalan-

szor módosított igazságügy-miniszteri rendelet szabályozza. De az sem helyeselhető, hogy a büntetés-végrehajtáshoz kapcsolódó részletkérdéseket számtalan kisebb rendelet szabályozza. Álláspontom szerint az ideális az lenne, ha a garanciális szabályokat, így különösen az alapvető jogokat és köteleességeket érintő kérdéseket törvény szabályozná, ez eleve alkotmányossági elvárás is, továbbá a működést, a végrehajtást érintő egyéb főkérdések is a törvényben kapnának helyet. A részletszabályokat pedig egyetlen Bv. Kódex végrehajtási rendeletben kellene szabályozni, így elősegítve a jogalkalmazást, az áttekinthetőséget, a hozzáférhetőséget. Annak ellenére azonban, hogy a Minisztérium honlapján már 2005-ben olvasható volt az új Bv. Kódex tervezet, melynek társadalmi vitája is lezajlott, a mai napig a terület átfogó szabályozására nem került sor. Így sajnálatos módon a szabályozás is azt a feltevést erősíti, hogy a büntetés-végrehajtási jog marginális jogterület, ami elfogadhatatlan gondolat, hiszen a jogterület szabályai és azok érvényesülése ad értelmet a szankciónak, vagy ennek hiánya teszi értelmetlenné és üresíti ki a bíróságok döntéseit.

Szerencsére az átfogó szabályozás elmaradása nem lehetetleníti el a büntetés-végrehajtási szervek munkáját, mindennapjait, illetve a jogállamiság elveinek érvényesülését, mert a rendszer alapvetően működőképes, a kirívó jogsértések elenyészőek. Ebből következően tehát a jogalkotási kényszer fennáll, az átfogó, áttekinthető törvényi szabályozás fontos feladat lenne, de azért nem halaszthatatlan. A jogalkotó hosszú évek óta a hatályos és a büntetés-végrehajtási jog főbb szabályozását adó, a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. törvényerejű rendelet és a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásáról szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet toldozgatásával, foltozgatásával biztosítja a jogállami működés kereteit.

A régi múltra visszatekintő és még jelenleg – módosításokkal - hatályos rendeletek is biztosítják alapvetően a törvényes, szakszerű végrehajtást. Így a Kódex tervezet vonatkozásában már többször említett Helsinki Bizottság aggályait is részben orvosolja a módosított és hatályos joganyag. Több új jogintézmény és garanciális szabály került be a közelmúltban a hatályos jogszabályokba. A Bizottság által kiemeltként kezelt jogorvoslati jogot a joganyag széles körben biztosítja. A Bv. tvr. 2. § (4) bekezdése már elvi szinten kinyilvánítja, hogy az elítéltet a büntetés és intézkedés végrehajtása során jogorvoslati jog illeti meg. 2012. január 1-jével új garanciális jogintézményként vezette be a biztonsági zárkába vagy körletre helyezés elleni fellebbezés lehetőségét, melyet a végrehajtó szervtől külső, független szerv, a bv. bíró bírál el az iratok alapján.

Továbbra is hatályos a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 6. §-a, mely a fogvatartott panaszjogát biztosítja, melyet a bv. intézet parancsnoka, amennyiben pedig ő maga intézkedett, vagy hozta meg a sérelmezett határozatot, úgy az országos parancsnok bírál el, míg az országos parancsnok határozata, intézkedése elleni panaszt a miniszter bírálja el. A rendelet 7. §-a pedig rögzíti, hogy jogszabályban meghatározott esetekben a fogvatartottat jogorvoslati jog illeti meg oly módon, hogy a bv. bíróhoz fellebbezhet, illetve keresettel fordulhat a bírósághoz. Továbbá beadvánnyal fordulhat az ombudsmanhoz, adatvédelmi hatósághoz, nemzetközi szervezetekhez is, vagy a büntetés-végrehajtás törvényességét felügyelő ügyész-séghez. A bv. intézet nem tagadhatja meg a beadványok továbbítását. A rendelet csak egyes

esetekben engedi meg a bv. bíróhoz való fellebezés lehetőségét, mely látszólag kollízióban van a bv. tvr. általános jogorvoslati jogot biztosító 2. § (4) bekezdésével. Az ütközés azonban csak látszólagos, hiszen a Bv. tvr. általános jogorvoslati jogot biztosító rendelkezése alapján a fogvatartott jogszabályban nevesített esetekben a bv. bíróhoz fellebbezhet, míg a nem nevesített esetekben pedig panaszjogával élhet, melyet a bv. szerv bírál el. Így válik teljeskörűvé a jogorvoslati joga.

A jogvédő szervezetek aggályait orvosolja részben a hosszú időre ítétek körletére helyezésre vonatkozó szabályoknak jogszabályban való rögzítése is. A rendelet 38. § (1) bekezdés d) pontja alapján különleges biztonságú zárkába, illetve hosszú időre ítétek körletére is helyezhető az elítélt. A hosszú időre ítétek körletére helyezés további szabályait a rendelet 47/A. §-a tartalmazza. Így a speciális kezelést igénylő életfogytig vagy legalább 15 évig tartó szabadságvesztésre ítélt helyezhető el ilyen körleten. A körlet zárt körlet, mely lényegében a bv. intézet többi részétől, így a többi fogvatartotttól elkülöníti az elítéltet. A körlet egyébként egy sajátos különleges biztonságú körlet, zárkái speciális berendezésű, különleges védelmi eszközökkel felszerelt (pl. rögzített bútorok, védett világítótest stb.), különleges biztonságú zárkák. Az itt elhelyezett elítélt más fogvatartottakkal nem vegyülhet, a csoportosan gyakorolható (sport, kulturális, vallási) tevékenységeket csak körleten belül végezheti. Az ilyen körlet tehát a bv. intézeten belül is elszeparált, saját sétaudvara van (pl. a tetőn kialakítva). Annyiban van előnyös helyzetben az ide helyezett elítélt az átlag-fogvatartotthoz képest, hogy egyszemélyi elhelyezésben részesül a rendelet 47. § (8) bekezdésének a) pontja alapján, és a rendelet 47/A. § (3) bekezdésének d) pontja alapján a kapcsolattartása növelhető. A tapasztalatok szerint a hosszú időre ítétek körlete, rezsime (mely tulajdonképpen a Szegedi Fegyház és Börtönben működő HSR körletet jelenti) lényegesen jobban felszerelt, kulturáltabb, mint az átlagkörlet, és az átlagzárka, így e tekintetben is előnyt élvez az itt elhelyezett fogvatartott.

A 2013. július 1. napján várhatóan hatályba lépő új Büntető Törvénykönyv, a 2012. évi C. törvény fenntartja a szabadságvesztés-büntetést, mint egységes büntetési nemet, azzal, hogy annak három végrehajtási fokozatát különbözteti meg, legszigorúbbtól a legenyhébbig: fegyház, börtön és fogház végrehajtási fokozatokat. A jogalkotónak sem a Btk tervezetben, sem a végül elfogadott törvényben láthatóan nem állt szándékában a szabadságvesztés végrehajtási módjának újragondolása, újraszabályozása. Álláspontom szerint ez nem nevezhető az új Btk hiányosságának, miután a szabadságvesztés a jelenlegi trichotóm rendszerben is végrehajtható, ha a hármas rendszert kiegészíti a rezsimszabályrendszer „finomhangolása”, ehhez azonban indokolt a rezsimszabályrendszer további kibontása, részletszabályainak jogi rendezése. Vagyis a részletszabályokat nem bv. intézeti házirendnek és intézetparancsnoki intézkedéseknek, hanem jogszabálynak kellene tartalmazniuk. A 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet azonban csak elnagyoltan, elvi szinten, csak a legfontosabb garanciális kérdések körében szabályozza a különleges biztonságú zárkába, illetve körletre, a hosszú időre ítétek körletére, az átmeneti csoportba, a gyógyító-nevelő csoportba való elhelyezés szabályait. Fontos lenne a rezsimszabályrendszert átfogóan és részletesen szabályozni, lefektetni az általános - valamennyi rezsime-re vonatkozó – szabályokat, majd az egyes rezsimekre

vonatkozó általános és részletes szabályokat. A valamennyi rezsimre vonatkozó általános szabályok közt kellene arról rendelkezni, hogy melyik bv. szerv milyen összetételben, milyen iratok beszerzését követően, meghallgatás alapján mennyi időre helyezhetné el egyik vagy másik rezsimben az elítéltet, továbbá tartalmaznia kellene a jogorvoslatra vonatkozó rendelkezéseket is. Tehát a rezsimrendszernek ki kellene egészítenie és finomhangolnia a bíróság által meghatározott szabadságvesztési fokozatot, mindezt lehetőleg anélkül, hogy a fokozatok közti határokat elmosná. Ehhez azonban a rezsimrendszernek jogintézménnyé kellene válnia, nem csak általános szinten, hanem részleteiben is. Így a rezsimrendszer nem lehet csak egy büntetés-végrehajtási módszertani kérdés, vagy kísérlet.

Összességében az állapítható meg, hogy jelenleg nincs sürgős jogalkotási kényszer a büntetés-végrehajtási fokozatok újraszabályozására. Ugyanakkor át kellene gondolni egy szigorúbb végrehajtási fokozat bevezetését. Megállapítható az is, hogy a jogalkotó az új Btk. elfogadásával nem változtatott az egységes büntetési nem végrehajtási fokozatain, annak trichotóm (fegyház-börtön-fogház) rendszerén, így a büntetés több évtizedes bevált szabályozását érdemi változtatás nélkül fenntartotta. Ugyanakkor, ha nem is azonnali és halaszthatatlan feladat, de igény lenne a büntetés-végrehajtás átfogó törvénykönyvi szabályozására. Az átláthatóság és egyszerűsítés jegyében a garanciális szempontokat nem feladva lenne indokolt az alapelvi, az alapvető jogokat érintő és a rendszer fő kérdéseit törvénykönyvben (Kódexben) szabályozni, a részletszabályokat pedig egy végrehajtási rendeletben megadni. Az átfogó bv. jogi szabályozás keretében a rezsimrendszer részletes szabályozása sem maradhatna el. Ezzel pedig megvalósulna a büntetés-végrehajtási fokozatok jelenlegi rendszerében fennálló hiányosságok rendezése is.

Felhasznált irodalom

- A magyar büntetőjog általános része (Nagy Ferenc, Korona Kiadó, Budapest, 2001.)
A magyar büntetés-végrehajtási jog (Vóko György, Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 2001)
A Helsinki Bizottság véleménye a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló törvényjavaslatról 2005. május 5.
(forrás: www.helsinki.hu/fogvatartas/elemezések)
A magyar polgári büntönügy kezdetei (Mezey Barna, Osiris–Századvég Kiadó, Budapest, 1995)
A szabadságvesztés-büntetés és a magyar büntönügy története – a kezdetektől napjainkig – (Polgár András, PPKE-JÁK, Budapest 2005)
A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása (Gläser István, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1975)
A veszélyes fogvatartottak kezelése, jogi helyzetük sajátossága (Polgár András, Legfőbb Ügyészségre írt tanulmány, 2005)
Polgár András: Az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetés jogintézménye, jellege, sajátosságai, végrehajtása (Büntetőjogi Tanulmányok XI. MTA Veszprémi Területi Bizottsága Veszprém, 2010 217-265. old.)
Polgár András: Egy szankció védelmében (Büntügyi Szemle 2009/4. szám 39-44. old.)
Büntetés-végrehajtási rendszerek nemzetközi áttekintése (Kiadja az Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Nevelési Osztály 1987)
Európai büntönnevelési irányzatok (dr. Ruzsonyi Péter forrás: www.im.hu/bvop)

- Élő halottak? A tényleges életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának fő problémái (Garami Lajos, forrás: Börtönügyi Szemle, 1999. június 2. szám 56-63. oldal)
- HVG gazdasági és politikai magazin (2005. szeptember 24. szám)
- HVG gazdasági és politikai magazin (2012. július 14. szám 18-25. old.)
- Rezsimszisztem – a fiatalok elítéltek kezelése – (Tari Ferenc, forrás: www.im.hu/bvop)
- Szemelvények a büntetés-végrehajtás külföldi irodalmából (kiadja a Igazságügyi Minisztérium Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokság Nevelési Osztály 1986)
- Törvényjavaslat a büntetések és intézkedések végrehajtásáról (forrás: www.im.hu/bvop)
- Antal Szilvia dr.- Nagy László Tibor dr.- Solt Ágnes: Az életfogytig tartó szabadságvesztés empirikus vizsgálata - kutatási zárójelentés - (Országos Kriminológiai Intézet, kézirat, a tanulmányt a szerzők engedélyével használtam fel.)
- A Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokának 1-1/51/2003. sz. OP intézkedése, és módszertani útmutató a fogvatartottak különleges biztonságú zárkába, illetve körletre helyezésének szabályairól / kivanat/ (www.helsinki.hu)
- A Helsinki Bizottságnak az Alkotmánybírósághoz szóló indítványa jogszabály megsemmisítésére (www.helsinki.hu)
- Az Igazságügyi és Rendészeti Miniszter válasza az Európa Tanács Kinzás, Embertelen vagy Megalázó Bánásmód vagy Büntetések Megelőzésére létrehozott Európai Bizottság (CPT) Magyarországon 2007. január 30. és február 1. közötti a Szegedi Fegyház és Börtönben tett látogatásáról készített jelentésre. (Forrás: www.irm.gov.hu)
- A Sátoraljaújhegyi Fegyház és Börtön Parancsnokának 41/2005. sz. intézkedése a különleges biztonságú körletre szisztem működésének szabályairól /kivanat/ (www.helsinki.hu)
- A Szegedi Fegyház és Börtön Parancsnoka 31-100-48/2009. számú intézkedésének kivonata a HSR és a BSR körletek működéséről (Az intézkedés kivonatát az intézetparancsnok bocsátotta a rendelkezésemre.)
- Berezki Zsolt: Speciális csoportok. Az eurokonform büntetés-végrehajtás megvalósításáért. (Börtönügyi Szemle 2000. december 4. 4. szám 79-81. oldal)
- Bökönyi István: Emberi jogok érvényesülésének helyzete a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben (Börtönügyi Szemle 2000. június 2. 2. szám 68-77. oldal)
- 120 éves a Szegedi Fegyház és Börtön (2005-ben megjelent kiadvány, elérhető: www.web.t-online.hu/bvszeged)
- Konferencia a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről (www.helsinki.hu)
- Mezey Barna: A börtönrendszerek éa a börtönépítészeti a századforduló idején (Börtönügyi Szemle 2006, elérhetőség: www.bvop.hu/kiadvanyaink)
- Csordás Dóra-Csordás Sándor: Az emberközpontú és közösségi irányultságú börtönrendszerek főbb jellemzői (Börtönügyi Szemle 2007, elérhetősége: www.bvop.hu/kiadvanyaink)
- Pacsek József: Zsúfoltság és magány – a fogvatartottak elhelyezésének időszerű kérdései – (Börtönügyi Szemle 2011/4. 2011. április 2. szám 1-11. old.)
- Solt Ágnes: Agresszió a fogvatartottak körében: okok és következmények – problémás fogvatartottakkal készült mélyinterjúk tartalomelemzése – (Börtönügyi Szemle 2010/1. 2010. január 2. szám 24-37. old.)
- Módos Tamás-Gáspár János: Differenciált rezsim a Váci Fegyház és Börtönben (Börtönügyi Szemle 2010/1. 2010. január 2. szám 45-66. old.)
- Pap Attila: Új rezsimszabály az első büntényesek elkülönítésére? (Börtönügyi Szemle 2010/1. 2010. január 2. szám 78-82. old.)